

T. C.
UNİVERSİTEYA ÇOLİĞÎ
ENSTÎTÛYA ZIWANANÊ KÎ TIRKÎYA DI CIWÎYENÊ
QISIMÊ ZIWAN Û EDEBÎYATÊ ZAZAKÎ
TEZÊ MASTİRÊ

SANIKÎ MINTIQA YA GUEVDEREYÎ
(METÎN Û TEHLÎL)

PERVİN SEPTİOĞLU

171301105

MIŞAWİRÊ TEZ

PROF. DR. HASAN ÇİFTÇİ

BİNGÖL-2020

T. C.
UNİVERSİTEYA ÇOLİĞİ
ENSTİTÛYA ZIWANANÊ KÎ TIRKÎYA DI CIWÎYENÊ
QISIMÊ ZIWAN Û EDEBÎYATÊ ZAZAKÎ
TEZÊ MASTİRÊ

SANIKÎ MINTIQA YA GUEVDEREYÎ
(METÎN Û TEHLÎL)

PERVİN SEPTİOĞLU

171301105

MİŞAWİRÊ TEZ

PROF. DR. HASAN ÇİFTÇİ

BİNGÖL-2020

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖKDERE BÖLGESİ MASALLARI
(METİN VE İNCELEME)

PERVİN SEPTİOĞLU

171301105

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. HASAN ÇİFTÇİ

BİNGÖL-2020

TEZ ONAYI SAYFASI

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğüne

Sanikî Mintiqaya Guevdereyî (Metîn û Tehlîl) isimli bu çalışma, jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan	:	İmza: .....
Üye	:	İmza: .....
Üye	:	İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yönetim Kurulunun.../.../ 2020 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Abdulnasır SÜT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Gökdere Bölgesi Masalları (İnceleme ve Metin)* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

.../.../2020

Pervin SEPTİOĞLU

TEDEYÎ

KILMNUS.....	X
ÖZET.....	XI
ABSTRACT	XII
VATEYO VERÎN.....	XIII
LÎSTEYÊ NEXŞAN	XVI
KILMNUŞTEYÎ.....	XVI
DESTPÊK	1
Meqsedê Xebatî	3
Metodê Xebatî	3
Çarçeweyê Xebatî.....	4
Çimeyê Xebatî	4
Vatoxî Sanikan Ser o	5

QISIMO YEWIN

1. DASINASNAYÎŞÊ PALÎ Û GUEVDEREYÎ.....	7
1.1. Pali (Palu)	7
1.2. Nameyê Palî	7
1.3. Tarixê Palî	9
1.4. Demografiyê Dewê Palî	12
1.5. 1990î ra Dima Dewê Palî	13
1.6. Coxrafyayê Palî	15
1.7. Mintiqayê Guevdereyî	17
1.7.1. Nameyê Guevdereyî	17
1.7.2. Tarîxê Guevdereyî	18
1.7.3.Coxrafyayê Guevdereyî	19
1.7.4. Dewî Guevdereyî	20

1.7.4.1. Goreyê Serra 1841î Nameyê Dewî Guevdereyî.....	21
1.7.4.2. Goreyê Serra 1935an Nameyê Dewî Guevdereyî	22
1.7.5. Eşîr û Barixî Guevdereyî	23
1.7.5.1. Qasimûn	24
1.7.5.2. Hecîyûn	25
1.7.5.3. Parsî.....	26
1.7.5.4. Dakûn	26
1.7.5.5. Efsaneya Guevdereyî	27

QISIMO DIYÎN

2. FOLKLOR Û TEORÎYÎ TESNÎFÊ SANIKAN	29
2.1. Folklor	29
2.2. Sanik	33
2.2.1. Tewirî Sanikan.....	38
2.2.1.1. Sanikî Heywanan	39
2.2.1.2. Sanikî Şarî ê Eslî : Ê Fantastîkî.....	39
2.2.1.3. Sanikî Raştîkinî	40
2.2.1.4. Sanikî Wuyayîşî	40
2.2.1.5. Sanikî Zincîreyî (Rêzkî).....	41
2.2.2. Viraşteyê Sanikan	41
2.2.3. Xususîyetî Sanikan	42
2.3. Nezerîyeyî Derheqê Çimeyî Sanikan	44
2.3.1. Ekolê Mîtolojîk	45
2.3.2. Ekolê Hîndolojî.....	45
2.3.3. Ekolê Antropolojî	45
2.3.4. Çimêyî û Xebatî Sanikan Ser o.....	46
2.4. Teorîyî Tesnîfkerdişê Sanikan.....	48

2.4.1. Teorîya Tarîx-Coxrafî (Ekola Fînî).....	49
2.4.2. Teorîya Psikanalîtîk.....	49
2.4.3. Teorîya Antropolojîk.....	50
2.4.4. Teorîya Kompozîsyonê Fekkî.....	50
2.4.5. Teorîya Performansî.....	50
2.4.6. Teorîya Morfolojîk (Teorîyê V. Propp).....	51
2.4.7. Katalogê Tîpî Sanikî Tirkî ê Eberhard-Boratav.....	52

QISIMO HÎRIN

3. TESNÎFKERDÎŞÊ SANIKAN.....	55
3.1. Tesnîfkerdişê Sanikan ê Antti Aarne-Stith Thompson.....	55
3.1. 1. Tîpolojîyê Sanikan ê Aarne-Thompson.....	57
3.2. Folklorê Zazayan di Cayê Sanikan.....	62
3.2.1. Folklorê Zazayan di Arêdayîşê Sanikan û Kitabî Sanikan.....	64
3.3. Tesnîfî Sanikê Guevdereyî.....	67
3.3.1. Xususîyetî Sanikê Guevdereyî.....	67
3.3.2. Formelî Sanikan.....	68
3.3.2.1. Formelî Destpêkerdişî.....	69
3.3.2.2. Formelî Girêdayîşî.....	69
3.3.2.3. Formelî kî Eynî Hedîse di Xebitîyênî.....	70
3.3.2.4. Formelî Qedinayişî.....	70
3.3.2.5. Lezvateyî kî Zereyê Sanikî ma di Vîyerenî.....	71
3.3.2.6. Qehremanî Sanikan.....	72
3.3.3. Tesnîfî Sanikan.....	74
3.3.4. Derheqê Vatoxê Sanikan di Melumatî.....	75
Sanika Yewîn- Gûlal Xatun.....	79
Sanika Diyîn- Lûy û Qertel.....	80

Sanika Hîrin-Heş û Lûy	80
Sanika Çaharin-Îqbal.....	81
Sanika Poncin- Pîr û Pisîng.....	82
Sanika Şeşin- Pisîng û Merrê	83
Sanika Hewtin- Kesa û Helî.....	83
Sanika Heştin- Birawo Qic û Qûmpîyonz.....	84
Sanika Newîn- Hîrê Birayî.....	86
Sanika Desin- Cîneka Paşa.....	86
Sanika Yondasin- Kêneka Dewij û Lajê Mîrê Pali	87
Sanika Duyesin- Şer'atê Wayê Mala	88
Sanika Hîryesin- Şeyton û Paliwij	89
Sanika Çaryesin-Dûmrî.....	89
Sanika Poncîyesin-Xiznaya Ejderha	90
Sanika Şîyesin- Kekû	90
Sanika Hewtîyesin- Kuese û Hîrê Birayî	91
Sanika Heştîyesin-Meselê Koar	93
Sanika Newîyesin- Abzêdê Bin Hîlalon	94
Sanika Vîstin- Şarik û Şivon.....	96
PEYNÎ	97
Metnî Sanikan	99
1. Gûlal Xatun	99
2. Qertel û Lûy.....	102
3. Heş û Lûy	103
4. Îqbal.....	104
5. Pîr û Pisîng	107
6. Pisîng û Merrê	110

7. Kesa û Helî	111
8. Birawo Qic û Qûmpfyonz.....	112
9. Hîrê Birayî.....	123
10. Cîneka Paşa	124
11. Kêneka Dowij û Lajê Mîrê Pali.....	131
12. Şer'atê Wayê Mala	132
13. Şeyton û Paliwij.....	136
14. Dûmri.....	137
15. Xiznaya Ejdar	139
16. Kekû	140
17. Kuese û Hîrê Birayî.....	142
18. Meselêy Koar	147
19. Abzedê Bin Hîlalon	149
20. Şarik û Şivon	158
ÇIMEYÎ	160

KILMNUS

Gayeya ina xebati, sanikî kî dewê Guevdereyî (Pali) ra arêdîyayî, metnanê yîn ser o tehlîl û tesnîf kerdiş o. Sanikî kî ma behs kenî, vatoxanê mintiqayî ra goşdarî bîyî û qeyd bîyî. Dima metnî inê sanikan, bi goreyê vatişê vatoxan bêmûdaxele, bi şeklo orjînal nusîyayî.

Sehaya kî sanikî arêdîyayî nehîyeya Guevdereyî ya û besteyê qezayê Palî ya. Ino semed ra qisimo yewîn di; bi kîlmekî Pali ra behs beno û dima Guevdere dîyeno şinasnayîş. Ino qisim di derheqê tarîx, coxrafya, demografîyê dewanî û barixanê Guevdereyî di melumat dîyeno. Mewzuyê tezî, tehlîl û analîzê sanikan o, ino rid ra qisimo diyîn di derheqê folklor, sanik, teorîyê kategorîzeyê sanikan û derheqê folklorê Kîrdan di melumatî ca geno. Qisimo hîrin di analîzê sanikî kî arêdîyayî di, metodê tesnîfkerdişê sanikan eyê Antti Aarne- Stîth Thompsonî esas gêrîyayo û peynî di zî metnî sanikan dîyayî.

Çekuyê Kîlîdî: Arêdayîş, Sanik, Guevdere, Pali, Kîrdkî

ÖZET

Çalışmanın amacı, Gökdere (Palu) köylerinden derlenen yirmi masalı incelemek ve tahlil etmektir. Söz konusu masallar, bölgenin kaynak kîşilerin ağzından dinlenmiş ve kaydedilmiştir. Ardından bu masalların metni kaynak kîşilerin anlattığı gibi, müdahale edilmeden, orjinal haliyle yazılmıştır.

Çalışma alanı Palu ilçesine bağlı Gökdere nahiyesi olduğu için birinci bölümde önce Palu ilçesi hakkında kısaca bilgi verilmiş ve ardından da Gökdere nahiyesi tanıtılmıştır. Çalışmanın bu kısmında bölgenin tarihi, coğrafyası, köylerinin demografik yapısı ve orada bulunan kabileler hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın konusu masal tahlili ve incelemesi olduğu için ikînci bölümde genel anlamda folklor, masal, masal sınıflandırma yöntemleri ve Zazaların folkloru hakkında bilgi verilmiştir. Derlenen masalların incelendiği üçüncü bölümde, Antti Aarne- Stith Thompson'ın masal çözümleme yöntemi takîp edilmiş ve sonda da derlenen masalların metinleri verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Derleme, Masal, Gökdere, Palu, Zazaca

ABSTRACT

The aim of the study is to examine and analyze twenty tales compiled from Gökdere (Palu) villages. These tales were listened and recorded from the mouth of the region's source people. Then the text of these tales was written in the original forms, without any interference, as the source people describe.

Since the study area is the Gökdere sub-district of Palu district, firstly brief information was given about Palu district in the first section and then Gökdere sub-district was introduced. In this part of the study, information was given about the history, geography, demographic structure of the villages and the tribes in the region. Since the subject of the study is tale analysis, in the second part, folklore, tales, tales classification methods and the folklore of Zaza are given. In the third section, the compiled tales are examined, Antti Aarne-Stith Thompson 's tale analysis method is followed and in the last section, the texts of the compiled tales are given.

Keywords: Compilation, Tales, Guevdere, Palu, Zaza

VATEYO VERÎN

Edebîyat yew şaxê hûnerî yo û hacetê yî zıwan o. Çıyo kî edebîyat wuye keno, zıwan o. Zıwan zî bi sayeyê edebîyatî dewlemend beno. Bênatyê zıwan û edebîyatî di yew têkîlîya zaf qeyîm esta. Senî kî boyax çinî bo resim nêvirazîyêno, veng çinî bo mûzîk nêvirazîyêno, zıwan zî çinî bo edebîyat nêvirazîyêno. Yanî edebîyat di malzemeyo bingeyîn, zıwan o. Zıwanê edebîyatê şarî, zıwano kî şar qalî keno yanî zıwanê rojane yo. Ino semed ra tesîrê zıwanê xerîbî ra dûrî yo, sade û zelal o.

Sanikî Kurdan hetê ca, wext, kes û munitişê hedîseyî ra coxrafyayê xu ra tesîr gênî. Mûnasebetê zıwanê ma û coxrafyayê ma zî zaf pêt o. Welatê ma di heme cayê coxrafîk ser o destan, sanik û deyîrî estî. Şarê ma tim û tim deyîran erzeno dorûverê xu ser. Kulturê ma di, gonî bibo nêbo, her çî wahaê sanikan o; mar, pepûg, kînger, dîksilêman, aşm, vewr, ko, keskesûr, merre, lûy..... Pîyerê yîn wahaê sanikan î. Inê sanikan di vajîyeno kî, her çî cua ver însan bîyo. La xeletîyê kerdo, gûnekarîyê kerdo, çimtengîyê kerdo û însanbîyayîş ra vejîyayo bîyo heywanêko. Ma vajê; kênek qey kîngeran pîzeyê birê xu qalîşnaya û poşman bîya dima zowt dayo xu ayê ra bîya pepûg, yew merdim sentiş di hîle kerdo o rid ra bîya kesa, yewî pirç tirawito o rid ra bîyo heş, ayê ra pirçê yî esto.

Zemûnê verînan di sanikî; mîyanê extîyaran û qıcan di, yew têkîlîyê sînayîşî viraştênî, qıçî bawkal û pırıkê xu ra zıwanê xu bonder bênî. La inkê vatişê sanikan wa uca di bimano, hîn extîyar û qıçî qet yewbînan fom nêkenî. Çimkî tedrîsat di, medya di, kuçe di û bikîlmî heyatê rojane di yewna zıwan yeno qalîkerdiş. Ina êseno kî peynîyê zıwanê ma yeno. Eyê kî kuweno ma, ma her ca di bi zıwanê xu qıçî xu di qalî bikerî û ma edebîyatêko nuşteki sê yew mîras yîn rî verdî. Miletêk nêwazeno mîyanê tarîx di vînbo û ‘eslê xu vîn nêko, gon wahaê zıwanê xu bivîcyo. Edebîyato fekkî, kultur û xezînaya zıwanê miletan o. Ino semed ra, hetanî kî dest ra yeno, derheqê edebiyatê fekkî di;

xebatî û cigêrayîşî kerdiş û înan neqlê nuştişî kerdiş, gûreyêko muhîm o. Inê xebatî, sê mîras neslanê ma yê newe ra manenî.

Xebata ma, destpêk û hîre qisiman ra yena meydan. Destpêk di ma meqsedê cigêrayîşê xu, metodê xu, çarçewa û çimeyê cigêrayîşê xu ra behs kerdî. Derheqê vatoxî sanikanê xu di ma melumat dayî û Guevdereyîjê zıwanê Zazakî ser o xebat kerdî ma dayî naskerdiş.

Qisimo yewin di, seba kî sehaya arêdayîşê ma Guevdere yo û îtîya zî besteyê Palî (Palu) yo, ino semed ra ma hêverî dasinasnayîşê Palî kerd. Pali; tarîx di kom nameyan girewto, tarîxê yî ra û coxrafyayê yî ra ma bi kilmekî behs kerd. Wextê Osmanîyan ra hetanê inkê bedilyayîşê dew û sînorê Guevdereyî ra melumatî dayî. Derheqê tarîxê Guevdereyî, coxrafyayê yî, demografîyê dewanê yî û eşîr û barixê yîn di melumatî dayî. Ma ino qisim di, çimeyê nuşteki û fekkî ra melumatî girewtî.

Derheqê Guevdereyî di melumatê nuşteki çinî yî. Ma zî kitab û meqaleyê kî derheqê tarîxê Palî di nusîyayî, analîz kerd û înan ra feyde dîy. Kitabê folklornas û gêrayoxê xerîban ra îstîfade kerdî. Şarê mintîqa ra zî ma qey tarîx, coxrafya û barixê mintîqayî di melumatê muhîmî girewtî. Derheqê eşîr û barixî mintîqayî di melumatî dayî.

Qisimo diyîn di ma ca dayî folklor û sanikan. Sanikî, yew şaxê folklorî ya, ino semed ra qisimo diyîn di ma hêverî folklor ra bikîlmî behs kerd. Dima ma binê sernameyê sanikî di; tewir û xususîyetê sanikan îzeh kerdî. Tesnîf û tehlîlê sanikê xu, ma senî hewa kenî, folklornasî kategorîzeyê sanikan senî viraştî, ma ino qisim di behs kerdî. Ma çimeyî sanikan û nezerîyeyê sanikan ra bikîlmî behs kerd û derheqê teorîyanê tesnîfkerdişê sanikan di melumat dayî.

Qisimo hîrin di zî ma katagorîzeyê Antti Aarne û Stith Thompsonî îzeh kerd û katalogê tîpolojîyê yî rêz kerd. Ma tîp û humarê sanikan û cîyakerdişê sanikan kitabê A. Berat Alptekinî (*Taşeli Masalları*) ra neql kerd û açarna Zazakî. Dima ma folklorê Kirdan di cayê sanikan ra behs kerd û formel û lezvateyî sanikî xu îzeh kerd û ma xususîyetê sanikê Guevdereyî rêz kerdî. Peynîyê yîn di zî folklorê Kirdan di arêdayîşê sanikan û kitabê sanikan, kitabo verîn ra hetanê inê serran, ma name û kunyeyê yîn dayî. Ma vîst (20) sanikî xu goreyê ina teorî tesnîf û cîya kerdî. Dima derheqê vatoxan di tayê melumatan

dayî. Ma metnê 20 sanikê xu, fekê vatoxanê xu ra senî eşnawitî, o qeyde bêmûdaxele nuştî la ma qeydeyanê îmla û gramerî zî peygoş nêkerd.

Nuştiş û warye kewtişê ina tez di, hetanê rîpelê peynî qey hetkarîyê yî şêwirmendê xu Prof. Dr. Hasan Çiftçi rî zaf teşekur kena. Bi zonayîşê xuyê îlmî, bi fikrê xu her wext paşgerî dê mi. Cayê kî ez tedi mendên û kewtên tengonî, wi bi zonayîşê xu mi rî ardim kerdên û xebatê mi di vernîyê mi kerdên a. Semedê zerweşî û hetkarîyê Prof. Dr. Hasan Çiftçi rî zaf teşekur kena.

Ina xebatê ma di hetê raştnuştiş, îmla û gramerî di, qey hetkarîyê yî, Bilal Zilan û Nurettîn Beltekînî rî zaf zaf teşekur kena. Semedê fikr û ardimê yî, ez malimê xu yê biqîmet Murat Varolî ra zî zaf teşekur kena. Wa keyeyê yîn awon bo.

Semedê paştgerî, hetkarî û sebr û sebatê yî yê bêhed, ombazê heyatê xu Mahmut Feyzi Septioğlu rî teşekur kena. Bixususîyet kesî kî mi rî sanikanê xu bi sebrêko pîl vajîyayî, yîn rî zaf zaf teşekur kena. Inê kesî kî ma rî sanikî vatî; sanikê xu hetanê êr, hiş û vîrê xu di wuye kerd û ardî, resnayî inê rojanê ma û xelatê ma kerdî. Wa keyeyê yîn awon bo.

LÎSTEYÊ NEXŞAN

Fotoxraf ê 1: Kitabeyê Urartuyan.....	8
Nexşeya 1: Wextê Osmanîyan di nehîyeyî Paliyî.....	13
Nexşeya 2: Nexşeya Pali ê inkê.....	14
Nexşeya 3: Goreyê salnameyê serranê 1870-1923 di nexşeya Pali.....	16
Tabloya 1: Goreyê serra 1841î nameyê dewî Guevdereyî.....	21

KILMNUŞTEYÎ

- amd. : amadekar
- Aa-Th : Antti Aarne - Stith Thompson
- AT : Aarne-Thompson
- ATU : Antti- Thompson- Uther
- b. : biewnî
- b.c. : biewnên cêr
- b.d. : biewnên dîyar
- c. : cîld
- çar. : çarnayox
- EB : Eberhard-Boratavî
- e.e. : eynî eser
- e.n.v. : eser o nomê yî vîyert
- h. : hûmar
- r. : rîpel
- tv. : tîyeveranê
- û.e.b. : û eyê bînî
- û.s.b. : û sewbîna
- Î. V. : Îsa ra ver
- TDK : Türk Dil Kurumu
- XGV : Xebata Gruba Vateyî

DESTPÊK

Kurdî; çîyo kî sarê yîn ra vîyerto û hedîseyî kî mabênê yîn di qewimîyayî kitabên di nênuştî, inê çîyan kerdî deyîr, sanik û efsane fekkî vajîyayî. Ziwanê Kurdî wextêko dergûdila di sê ziwaneke fekkî mendo, edebîyatê yî rî bi seseran, pê çimê “edebîyatêko fekkî” ameyo ewnîyayîş. Yanî edebîyatê yîn têna vate di mendo. Ino xusis, edebîyato fekkî ê Kurdan hîna kerdo dewlemend. Mehmed Uzun kitabê xu yê *Dengbêjlerim* di vano: “Her çî ra ver vate û kelam (qal) estbi”. Raşt o, însan xu pê ziwaneke îfade keno û bi wasitayê kelamî, çîyê zereyê xu vajîyeno û yew hiş(bellek) û vîr ano warye.

“Veng bi kelam; kelam bi îfadeyê însanî; îfade bi vatişo fasalnaye; vatiş bi tarîx; tarîx zî bi nasname, kûltur û medenîyet” (Uzun, 2005: 115). Kelam yan zî vate, însanan di yew hiş ano warye. Dima ino hiş; nesilan ra yeno hetanê inê rojanê ma û hendê dergeyê tarîxê însanîyetî sê yew ruê raharê xu vêneno û yeno reseno ma. Eg hetanê inkê Kurdan nasnameyê xu û ziwaneke xu vîn nêkerdo, ino zî sayeyê edebîyatê yîn ê fekkî di yo. Û edebîyatê xu yê fekkî zî pê sayeyê vîr û hişê xu ardo dewrê ma.

Ziwanê Kurdî, tarîx di îmkan nêdîyo kî sê ziwaneke bînan edebîyatê dinya di cayêk bîgêro û aver şîyêro. Tayê sebebênê çîyayan ra, hetanê dewiranê nîzdî, malzemeyê folklorî têna vatiş di mendibi û nêvîyertbi nuştîş. Çîyo kî hetanê êr ameyo, bi vatiş ameyo. Ma zonenî kî, ziwaneke nêro nuştîş û bi ê ziwaneke eserî pey di nêverdîyê, o ziwaneke wextî reydi mireno û mergê yew ziwaneke zî, mergê yew miletî yo.

Nuştîşê edebîyatê Kîrdkî (Zazakî) goreyê Kurmanckî hîna erey dest pê kerdo. Edebîyato klasîk ra vetîyer destpekerdişê edebîyatê modern ê Kîrdkî, Tîrkîya û çend dewletanê Ewropa di pê kovaran (Tîrêj, Hêvî, Çira, Zend, Pîya, Ayre, Mîraz, Vate...) dest pê kerdî. Kovaran di weşanîyayîşê çend tekstê folklorî ra dima ina rey kitabê folklorî çap bîyî. Hetanê êr sayeyê xebatkarê ziwaneke Zazakî, malzemeyê edebîyatê şarî kom bîyî, weşanîyayî û vindbîyayîş ra xelisîyayî. Kurdan zî sê miletanê bînan pê arêdayîşê edebîyatê xu yê fekkî, xîznayê edebîyatê xu vetî werte.

Bênateyê edebîyato nuşteyî û fekkî di tim û tim yew tekîlî û tesîr esta. Edebîyato fekkî, demo vîyarte gêno zereyê xu û pê wasiteyê sanik, destan, deyîr ûsb. materyalê folklorî ya ano inê rojanê ma. Edebîyato fekkî di termo bingehîn, ziwan o.

Serranê peyînan di Tirkîya di zî folklorê Zazakî ser o xebatî, roj bi roj zêdiyenî. Bi wasiteyê unîversîteyan, enstîtûyan, weqfan; sempozyûm, panel û konferansan ziwani ser o xebatî benî. Bi awanbîyayîşê Enstîtûyê Ziwananê Ganîyan, ziwane Kurdî ser o xebatî akademîkî virazîyenî. Çend unîversîteyê Tirkîya di tadrîsatê lîsans û lîsansê berz ê Kurmanckî û Kirdkî dîyenî û hîn bi inê ziwanan, tezê mastir û doktorayî yenê qebulkerdiş.

Zafîyê cayê dinya di perwerdekerdişê qîcan; kîye û mekteban di çîyo kî dora verîn qîcan rî wonenî, sanik î. Temaya hemî sanikan, perwerdekerdişê qîcan o. Qicî; wendiş yan zî vacîyayîşê sanikan di dora verîn, ziwane dadîyê xu musenî.

Çi heyf kî Kurdan pê ziwane xu tadrîsat nêdîyo la honcî zî folklorê xu fek ra fek ardo inê rojanê ma. Ziwanî Kurdî ser o berbandî (yasak) bibo zî, Kurdî pê ziwane xu xêlîyek eserî dayî. Vervateyê kitabê *Kürt Romanı Okuma Kılavuzu* di Muhsin Kızılkaya îna vano:

“Kurdî; nêbîyo ziwane perwerdeyî, cayanê resmîyan di nêameyo xebitnayîş, nêbîyo wahaerê ferhenganê muhîman û enstîtûyanê muhîman, dezgehanê cigêrayîşan labelê kurdan ziwane xu muhefeze kerdo. O ziwani ra roman, hîkaye û bi cîldan şîrî nuştî û pê ino halê xu, mîyanê zîwananê dinya di ziwaneko nadîr o. Bêla dinya di têna ino ziwano, wertê ino bêwayîrîyê di, edebîyatê xu ehend aver berdo” (Pariltı-Galip, 2010: 10).

Edebîyatê miletan ra apey mendişê ma, çinbîyayîş ra nîyo, bêwayîrîyê ra yo. Îtya di gûre û wezîfe kuweno ma her kesî rî.

Raşa zî xebatê kî ziwane Kurdî ser o virazîyayî, binê te'dayanê gironan û mîyanê zehmetanê pîli di virazîyayî. Mîyanê inê bêimkonîyê, bêwayîrîyê û verê berbandîyan di ziwane Kurdî, eserî erjayî û dewlemend dayî. Ma ewnîyenî miletê dinyayî, pawitox û wayîrê ziwane yîn esto. La verbê hemî inê

probleman ziwanê ma vîn nêbîyo û ino yew heqîqet o, pawitoxê ziwanê Kurdan zî Homa yo.

Meqsedê Xebatî

Folklorê Kurdan zaf zengîn o û ino xûsusîyet, dîqetê cigêrayoxê xerîbî antî xu ser. Tarîx di cigêrayoxan, ziwan û folklorê Kurdan ser o xelîyek xebatî kerdî. Dora verîn folklorê Kurdan ser o ziwannas û cigêrayoxê rojawonijan xebatî kerdî. Kesî kî sê cigêrayox, mîsyoner û gêrayox mîyanê şarê Kurdan di gêrayî û materyalê folklorê Kurdan arêdayî.

Xebatê arêdayîşê kî pê destê Zazayan ameyî kerdîş, serranê 1960an ra dima dest pêkerdî û kovaran di neşir bîyî. Dima zafê mintiqayan di, materyalê folklorî bixûsusîyet sanikî arêdiyayî û kovaran di yan zî sê kitabî weşanîyayî. Ma ewnîyayî kî mintiqayê Guevdereyî ra têna çend sanikî, kovaran di neşir bîyî. Labelê hetanê inkê materyalê folklorê ina mintiqayî, sê yew kitab neşir nêbîyo. Ma waşt kî sanikê ina mintiqayî zî vînbîyayîş ra bixelisê û inê sanikî bikûr mîyanê arşîvê sanikê Kirdkî.

Meqsedê mewzuyê ma; qeydkerdiş, nustiş û tesnîfkerdişê sanikê Guevdereyî ya. Ma xebatê xu di, yew raharo îlmî teqîp kerd û goreyê Indeksa Tîpan ê Aarne-Thompsonî sanikî xu tesnîf û analîz kerdî.

Metodê Xebatî

Bêguman “arêdayîş” gûreyêko zaf muhîm û zehmet o. Ma çend dewê Guevdereyî ra gêrayî û sanikî goşdarî kerd û qeyd kerdî. Ma seranserê mintiqa ra nêşkê bigeyrî çimkî îmkanê maddî û sewbîna manî vecîyayî verê ma. Ayê kî ma, ri bi ri nêrasayî ci, ma bi telefon resayî ci û vengê yîn qeyd kerd. Ma sanikê yîn bê mûdahele nuştî. Xura zafiyê dewanê mintiqa di eynî sanikî vajîyaynî. Çimkî eynî sanik di-hîre rey vecîyê verê ma û ma zî varyanto tewr derg nuştî.

Sanikê kî ma arêdayî, vatoxê yîn dewî Zûvîr, Ardurek, Zoxpa, Parsîyon û Xêlon ra yî. Ma vîst sanikî (20) arêdayî û goreyê Kirdkîyê mintiqayî nuştî la ma hetê nuştîşî di dîqetê qeydeyê gramerî zî kerdî. Dima ma teorîyê kî sanikan

ser o vîrazîyayî, îzeh kerd û kom teorî kî ma ra nîzdî ame, ma xu rî vîcnayî. Ma tesnîf û tehlîlê sanikanê xu goreyê metodê Aarne Antti û Stith Thompsonî kerdî. Hetanê inkê Kirdkî di, xebatî arêdayîşê sanikan ser o, eyê kî sê kitab neşir bîyî, ma pîyerê yîn analîz kerd û sê yew bîbliyografî rêz kerdî.

Çarçeweyê Xebatî

Mewzuyê xebata ma, sanikî kî ma mintiqayê Guevdereyî ra arêdayî, yîn ser o tehlîlêko îlmî yo. Ma tezê xu di hêverî dasinaşnayîşê Palî kerdî. Çimkî nahîyeya Guevdereyî mîyanê sînoranê Palî di ca gêna. Ino semed ra ma; name, tarîx, coxrafyayê û demografîyê Palî ra bikîlmî behs kerdî. Dima ma derheqê mintiqayê Guevdereyî di melumatî dayî. Derheqê Guevdereyî di çimeyê nuşteki tay î, ma têna kitabê derheqê Palî di melumatî dîyî.

Xebata ma arêdayîş o û ma çend dew û bajarî (Meletî û Xarpêt) ra gêrayî. Zafîyê dewijan, sanikî nêvatênî yan zî xu vîra kerdibî. Semedê qeydkerdişê sanikan ma şîyî yew merdimî het û ino merdim cua ver dew di sanikî vatênî. Ma wexto kî ci rî rîca kerd; ma va: “Ti eşkên, ma rî sanik vajî?”. Wi agêrê, ma ra va kî: “ La ino kitab nîyo kî, ez akîr şima rî biwanî!. Gereka îlham bîyero, cem’at bibo kî ez sanik vaj”. Sanikvatiş gûreyêko zehmet û hûnerî yo. Her kes nêşkeno sanik vajo.

Çimeyê Xebatî

Xebatê folklorî di çimeyo sereke bêstîsna, çimeyo fekkî yo. Folklor, zanîstê şarî yo û gereka melzemeyê folklorî mîyanê şarî di bêro arêdayîş. Ma zî goreyê metodê arêdayîşî mîyanê şarê mintiqayê Guevdereyî ra gêrayî û sanikî qeyd kerdî.

Ma derheqê Palî, Guevdere, folklorê Kîrdan, sanikan û teorîyanê tehlîlanê sanikan di malumatê çimeyanê nuşteki û fekkî ra îstîfade kerdî. Kitab, maqale û tezê kî bi mewzuyê ma rî eleqedar î, ma yîn ra îstîfade kerd. Vatoxê sanikî ma Guevdereyîj î la tayê yîn Ewropa û bajarê Meletî, Xarpêt û Çolîg di cuwîyenî. Mîyanê vatoxî ma ra çend tenê yînş Ewropa di îqamet kerdênî. Labelê ma bi wesiteyê telefonî ya, Almanya ra zî sanikî qeyd kerdî.

Ma wexto kî sanikî arêdayî, ma sanikê xu xususen fekê sanikvajan ra goştarî kerdî. Ma tayê sanikan, bi cîhazê vengî ya qeyd kerdî. Tayê sanikî ma bi telefonê xu qeyd kerd û yew qisimê sanikî zî yîn vatî û ma zî nuştî. Seba kî ma sanikan qeyd bikerî, ma şiyî Meletî, Xarpêt, Parsîyon û Zûvîr (Zûvêr). Eyê kî ma rî sanikî vatî, xura cua ver qican û gencan ra zî sanikî vatênî. Vatoxanê ma ra tikêyê yîn di qey ziwanî şuurêko pîl estî. Ziwanê xu ra zaf hes kenî û Kirdkî ser o xebatî kenî. Tayê yîn zî wazenî kî pê wasitê ma, ziwanê xu rî yew hizmetê yîn bibo.

Vatoxî Sanikan Ser o

Ina mintiqa di, xêlîyek merdimî semedê ziwanê xu xebatî kerdî. Înan ra Harun Turgut, kesî kî dora verîn gramerê Kirdkî weşanabi ra yew o. Bi xu dewa Zûvîr ra yo û Enqere di Unîversîteya Hacettepe di qisimê sihhetî wendo. Serra 1981 di şîyo Swêd û uca di bi îmkan û xeyretanê xu Kirdkî ser o xebatê erjayî kerdo. Bi îmkanê xu serra 1997 di gramerê Kirdkî çap kerdo û dima zî ferhengê Zazakî-Tirkî hadire kerdî. Kovara Hêvî di çend sanikî yî neşir bîyî.

Mehmet Selim Uzun zî dewa Ardurek ra yo û mîyanê Gruba Vateyi di ca gêno. Dewa Ardurek di ameyo dinya. Wi zî serra 1981 di şîno Ewropa û serra 1991 di Swêd di ca dano xu û hama zî uca di cuwîyêno. Hetanê inkê zafî kovar û rojnameyan di, Tirkî û Zazakî nuştayî nuştî. Arêdayîşê eserî folklorîk ser o xebitîyayo.

Mehmet Selîm Uzun, mîyanê Grûba Xebatê Vateyê di xebatê standardîzekerdişê Zazakî di ca gêno. Serra 1996 ra hetanê serra 2015î Redaksîyona Kovara Vateyî di xebitîyayo. Wi û pa çend embazanê xu bi Kirdkî kitabî qican hadire kerdî û eserê Mela Mehemed Elî Hunî alfabeya erebî ra açarnayo alfabeya latînî.

Xezala Şarikî (Rabia Turgut) Zûvîr ra ya û sanikê yê kovara Vate di neşir bîyî. Umer Faruq Ersoz, Hatice Kiliç zî dewa Zûvîr ra yî û kitabê yîn ê şîrî û hîkayeyî estî. Orhan (Zoxpayic) Kaya dewa Zoxpa ra yo û derheqê tarîx û şexsîyetanê Kurdan ê muhîm di rîpelê înternetî di nuştayê yî estî. Derheqê tarîx û coxrafyayê Guevdereyî di ma yî ra zaf melumatî girewtî.

Abdulezîz Koç zî şîrê Kîrdkî nuseno û şîrî yî kovaran di neşir beno. Fuat Doğan zî şîrê Zazakî û Tirkî niseno û şîrî yî sê kitab çap bîyo. Wirdi zî dewa Ardurek ra yî.

QISIMO YEWIN

1. DASINASNAYÎŞÊ PALÎ Û GUEVDEREYÎ

1.1. Pali (Palu)

Cayo kî ma semedê tezê xu sanikî arêdayî, mintiqayê Guevdereyî yo. Guevdere yew nehîye yo û besteyê qezayê Palî yo. Ma xebata xu di Pali ra behs nêkîr nêbena. Pali cayêko tarîxî yo û zafê medenîyatan rî wayîrî kerdo. Dewrê Osmanîyan di pozîsyonêko muhîm di ca girewtênî. Çimeyan di, Pali o wextan sê “hukmat” vîyerayênî, sînore yî zaf hîra bi û yew coxrafyayo gird girewtênî zereyê xu.

Nameyê Palî ça ra yeno? Hetanê inkê kom nameyî girewtî? Ma go derheqê tarîxê yî, coxrafyayê yî û tarîx di bedilyayîşê nehîye û dewanê yî ra bi kîlmekî melumatan bidî.

1.2. Nameyê Palî

“Pali, hetanê inkê bi nameyanê Balauos, Bala, Balu, Pala, Paluni, Palahovid, Palao, Şebeteria, Romanapolis, Asmosata, Arsamosata, Arsamsat, Arşemşat, Şimşat, Aşmuşat, Sumaysat, Samsat û Palu ameyo name kerdiş” (Yapıcı, 2016: 35).

“Î.V. bêteyê seserra 18-12 di wexto kî împaratorîyê Hattî (Hîtît) weşîyeno û koçkerdişê şarê Arîyan dest pêkeno, şar peyderpê yeno rojhelatê Anatolîyayî. Mintiqayî Kastamonu- Çankırı di bi nameyê “Palayan” şarêko uca di ronîşteyî (yerleşik) bîyo, ino şar bi tesîrê şarê Troko-Frig yenî mintiqayê Palî di ca danî xu. Çimêyî tarîxî di vajîyeno kî; nameyê “Palu” nameyê şarê Palayan ra yeno” (Mihotuli, 1992: 63).

Fotoxraf 1: Kitabeyê Urartuyan ¹

“Hetê Qralê Urartîyan, Menua ra rojawanê zimeyê Qelayê Palî di, kerra ra yew kitabe ameyo viraştiş. Nuşteyê kerra di, derheqê Urartîyan di malumat dîyêno. Ina kerra ser o pa mixî ya nuşte nusîyayo û arkeologî derheqê Palî di resayî inê melumatan; “Nameyê Palî wextê Urartîyan di “Şebeteria” bi û nameyê mintiqayê Xarpêtî zî “Supani” vîyerenno” (Katar, 2018: 107).

Wextê Osmanîyan di Pali di nûfusê Arminîyan xêlîyek bi. Hîrê papazî semedo kî halê Arminîyê ê mintiqayan rapor bikerî, serra 1878an di Anatolîya di mintiqayê kî Arminî cuwîyenî, inê cayan di gêrayî. Çinê kî dîyî nuştî û yîn ra dima inê raporê yîn 2 cîld kitabî di bi nameyê *Palu- Harput 1878* neşir biyî. Uca di semedê nameyê Palî yew papaz îna vano:

“Nameyê Palî beno kî nameyêko kohon bo, wextê putperestîyê Arminîyan, nameyê yew putê yîn “Pahal” bi. Goreyê mi, “Pali yan zî Palahovid” nameyê ino putî ra yeno. Goreyê yewna texmînê ma; wexto kî Pali newe beno awan, eyê cayan bitemamî daristan bi. Bizafî zî wişnîyêr estibî. Ziwanê Arminkî di me’nayê kelîmaya wişnê “Pal” o. Ina êseno kî, nameyê Palî, yan nameyê put “Pahal” ra mendo, yan zî “Pal” ra yeno” (Bardizaktsi, Natanyan, Sirvantsdyants, 2010: 93-97).

¹ Uzaklara Yolculuk: <https://uzaklarayolculuk.com//palu-urartu-kitabesi>03/09/2018

“Netîce di nameyê Palî medenîyetanê cîyayan di, bi nameyanê cîyayan bêro namekerdiş zî nameyê Palî 2000 ser Îsayî ra ver xebitîyeno” (Yapıcı, 2016: 36).

1.3. Tarixê Palî

“Mıntıqayê Palî di, hetanê dewrê Urartîyan; sê medenîyetî Sumeran, Subaruyan, Hurriyan, Hitîtan û Asûran tewir-tewir medenîyetî hûkim kerdo. Urartîyan ra dima honê mintiqa di medenîyetî Îskît, Med, Pers, Part, Roma, Sasanî, Bîzans, Erebanê Misilmon, Emevî, Abbasî, Hamdanî, Bûveyhî û Mervanîyan hûkim kerdo” (Yapıcı, 2004: 11).

“Pali; Urartîyan ra ver, dewrê antîq di herindê dewê Xiraba (nameyê Tirkî: Örencik) di awon bîya û ina dew di bi nameyê “Şimşat” yew qela viraziyo û mîyanê zemûn di name bedilyo, bîyo “Aşmuşat” û inkê zî dewî Tirhe, Nacaran, Haraba bi ino name zonîyeno” (Demirtaş, 2007: 8).

Coxrafyayê Palî di, pîyerê dewiran di dewletê mûhîmî ronîyayî û inê cayan di hûkim kerdî. Ina coxrafya her tim cezbê qewman û dewletan anto xu ser. Sebebê yî, îtya e’rdêko zaf bereketin o, çimkî royê Muradî mîyanê Palî ra vîyeren. Yewna sebeb zî qelayê Palî, cayêko zaf berz di amêbî viraştiş û verbê hêrişê dişmenan, semedê mûdefayî cayêko saxlem bî.

“Qezayê Palî, dewrê împaratorî di bibi mefteyê rojhelatî. Sebebê yî zî, Meletî ra hetanê Mûş, têna Pali di yew pird estibi. Ê wextan Pali ra kerwanî şîyênî Helep ra mal ardênî û Batum ra zî şeker û gaz ardênî” (Septioğlu, 2004: 4).

Derheqê qela di cîya-cîya rîvayetî estî la hetê kamî ra virazîyayo çew nêzano. Pali di, xêlîyek qowmî û dewletî hûkim kerdî û peynî di, dewrê Yavuz Siltan Selîm di Herbê Çaldiranî ra dima kewtî mîyanê sînorê Osmanîyan.

“Medenîyatî Hûrrî û Mîtanî, Urartu, Roma û Bîzansan, mintiqayê Palî û dormaleyê yî di hûkim kerdo. Îtya seserra VII. di kewto binê destê misilmanan. Pali û dormaleyê yî, hetanê pêynîye seserra XI. bîyo cayê qewxeyê misilmanan û Bîzansî. Badê herbê Malazgîrdî, pîyerê Anatolîya û Pali kewto binê destê Tirkan. Pali zî sê Anatolîya destpêkê seserra XVI. di kewto binê hûkmê

Safewîyan. Badê cengê Çaldiran ra ê cayî kewtî binê destê Osmanîyan” (Ünal, 1994: 1071).

“Sencexê Palî, dewletê Selçuqîyan ra ver estbî û şubeyê mîrektîyê Mîrdasîyanê Gêlî bi. Mîreyê Gêlî, seferê Çaldiran ra dima mintiqayê Palî dabi lajî Emîr Tîmurtaş û wi zî eşîrê Mîrdesî ra bi” (Karabulut, 2014: 35). “Yî (Emîr Tîmurtaş) ra dima lajê yî Hemze Beg û tornê yî Hûseyîn Beg û dima zî birarzê yî Cimşîd Beg Pali di mîreyî kerda” (Şerefhan, 2010: 31).

“Cimşîd Beg (Bi leqebê “Qerecimşîd” yeno zonayîş) nizdiyê raşîyayîşê Akkoyunîyan di bîyo hakimê Palî. Labelê hûkmê yî zaf nêramito û destpêkê seserê 16. di Safewîyan, Pali û dormaleyê yî kerdo binê hûkmê xu. Wexto kî Yavuz Siltan Selîm şîyo seferê Çaldiran; Cimşîd Beg zî tîyedir şîyo sefer û verbê Safewîyan di qowxe kerdo” (Yapıcı, 2004: 43).

Siltan Selîm coxrafyayê Kurdîstan di seba kî yew nîzam rono û bêteyê mîranê Kurdan di yewitîyêk virazo, wezîfe dano Îdrîsî Bitlîsî. Siltan Selîm wazeno kî, mîreyî (beylik) Kurdan bigêr cê xu û bi beşdarbîyayîşê yîn pê quwetêko pîl, verbê Safewîyan di dewletê xu mûdefe bikero.

Îdrîs, seba kî ardê Kurdîstan bikero binê hûkmê Osmanîyan, zaf rêy şîyo mintiqayî Kurdan, mîr û beganê Kurdan reyde şêwr û mişawire kerdo.

“Îdrîs bi 25 begî Kurdan ra, Heskîf di ameyo pêhet û ê begî îqna kerdî. Vîst û ponc begî Kurdan îttîfaqê Osmanîyan qebul kerdo û pa înzayanê xu, belgeyo nuştekî dabi Cimşîd Begî” (Demirtaş, 2007: 17). Cimşîd Beg bi xu inê belgeyî beno dano padişahî, pîhet ameyîş û qisêkerdişê yîn romanê “*Misir’a Doğru*” di vîyeren (Bahadıroğlu, 2019).

Kitabê *Kürtler & Kürdistan* di zî tarîxnas Viladimir Minorsky îna vano;

“Ehmed Begê Meyafarqînij, Qasim Begê Gêlij û Cemşîd Begê Paliwij hetê Osmanîyan di ca girewtibi. Îdrîs zî şîbi zîyaretê begî kî nêvîyertibi hetê Osmanîyan û peynî di vîst û ponc (25) begî îqna kerdibi. Meqsedê sîyasetê yîn (Osmanîyan); tayê heqan bidî mîreyê Kurdan û Kurdîstan di yew feodalîte bivirazîyo” (Minorsky-Bois-MacKenzie, 2004: 80).

Îdrîsê Bitlîsî yew merdimo zonayê bi û coxrafyayê Kurdîstanî, eşîr û mîreyî Kurdan zaf hol şînasnaynî. Sîyasetê Osmanîyan bi sayeyê Îdrîsê Bitlîsî, yew şekil

girewtibi. Îdrîsê Bitlîsî biîmtîyaz û waştayê padîşahî yew şekil dano idareyê Kurdîstanî. Hetê îdarî ra inê gureyan keno:

“Vîlayetê Dîyarbekirî abirreno 19 heb sencaxî. Mîyanê înan ra 5 hebî “hûkmatî” raşteraşt besteyê padşahî bi. Sencaxî kî sê hûkmatî inê yî: 1-Palu (Pali), 2-Eğil (Gêl), 3-Genç (Darahênî), 4-Cizre (Cizîr), 5-Hazro (Xazro)” (Demirtaş, 2007: 27).

“Pali hetê eskerî, îdarî û malî ra mewqîyê hûkmat di bi û yew qadîyê yî bibi. Ino rid ra belgeyî Osmanîyan di Pali bi nameyê “hûkmat” û “qeza” vîyeren. Inê îfadeyî hetê îdarî û coxrafî ra eynî mintiqa îfade kerdêni” (Çakar, 2018: 24).

Şah Îsmayîl seba kî Kurdan bikero Şîî, yîn re zaf zilm kerdênî. Kurdan rî têngêrayîşê Osmanîyan, goreyê Safewîyan hîna hol asayênî. Mîreyî Kurdan bi qebulkerdişê hûkmê Osmanîyan, gereka xerec û wextê seferan di esker bidayêne yîn. Kurdî bişîn kom heta zî bi serran coxrafayê Kurdan bibî cayê qewxeyê Osmanîyan û Îranîyan.

“Cimşîd Beg; bi Siltan Qanunî ra şîyo seferê Iraqeyn û padşahî rî bi tecrubeyanê xu şêwirmendî kerdo. Temlîknameyo kî hetê Yavuz Siltan Selîm ra dîyayo Cimşîd Begî; hetanê wextê Siltan Ahmedê I. (yewin) temlîknameyê yîn hetê padîşahan ra ameyo newekerdiş. Bego kî Pali di tewr pêyen hûkîm kerdo Sûlêman Beg o. Pali, Xarpêt û Dîyarbekîr di comî, medrese, tirbe, xan û hemom dayî viraştîş” (Yapıcı, 2004: 50).

Evlîya Çelebî eserê xu di bi uslubê xu yê mubalaxayî, Pali ra, qelayê Palî ra û royê Muradî ra zî behs kerdo û semedê hakîmê Palî vano kî;

“Cemşîd Beg; wezîrê Selîm Xan, Bıyıklı Mehmed Paşa rî îtaat kerdêni. Padîşahî zî sê milkîyet, hûkmatê Palî dabi yî. Hûkmatê Palî zî girêdayê vîlayetê Dîyarbekîr bi û idareyê yî, babî ra vîyertêni lajî yîn. Emîrê yî ra zî vatên “cenap” (Evliya Çelebi, 2006: 307).

“Serra 1839 di bi îlanê Tanzîmatî, idareyê welatî bi şeklê sencaq-qeza bedilîyeno. Hetanê Tanzîmat idareyê Palî sêy “hûkmat” bi û hetê sûlaleyê Cemşîd Begî ra idare bîyênê. Labelê serra 1842 di hûkmatî wedarîyenî û Pali beno qeza. Serra 1845 di Xarpêt, qezayê Palî û Maden-î Hûmayun Dîyarbekirî ra abiryeno û beno eyaletêko newe” (Yapıcı, 2004: 98).

Raşîyayîşê Osmanîyan ra dima Herbê Cîhanê yewinî di mintiqayanê rojhelatê welatî di verbê Rusan yew mûcadele dest pêkerdî.

“Serra 1916 di “Sığı Boğazı (Kerrê Sîyexî)” di bi serekîyê Şêx Şerîfê Guevdereyîjî, 1000 merdimî yanî Zazayê Çabaxçur û Palî amêbi pîyeser û mûdafayê welat kerdêbî” (Yapıcı, 2004: 55).

Siraç Bîlgîn zî derheqê apê babîyê xu (Şex Şerîf) di îna vano; “Cebheyê Çolig di eşîrê Xormekan (elewî) bi serekeyê Kûçûk Axa û eşîranê sûnnîyan zî bi serekîyê Şêx Şerîfî verbê Rusan di qowxe kerdênî. Înan; Gexî, Karêr, Kerrê Sîyexî û Meydanê Heşek di cebheyê mudafa viraştîbî û pîyor pîya des û heşt rojî Rusan dir qowxe kerdîbî” (Bilgin, 2015: 48).

Osmanîyan ra ver û hetanê dewirê Cumhuriyetî merkezê Palî, mehlayê Çarşîbaşî bî la mehla di veşayîşêko pîl virazîyeno. Û merkezê qeza serra 1928 di hewilyeno şino verardê rojawanê Qelayê Palî, cayo kî ti ra vanî Zeve di şarê qeza ca danî xu. Şar, yew mude îtya di maneno la îtya di zî hezaz (heyelan) virazîyeno û îtya ra zî 1954 di yeni weverê royê Muradî (nameyê uca Talabî yo). Paliyê vêrîn di hîrê mehlayê gird estîbî; Zeve, Çarşîbaşî, Aşaxî Mehle. Inkê zî hewt mehlayê Palî estî.²

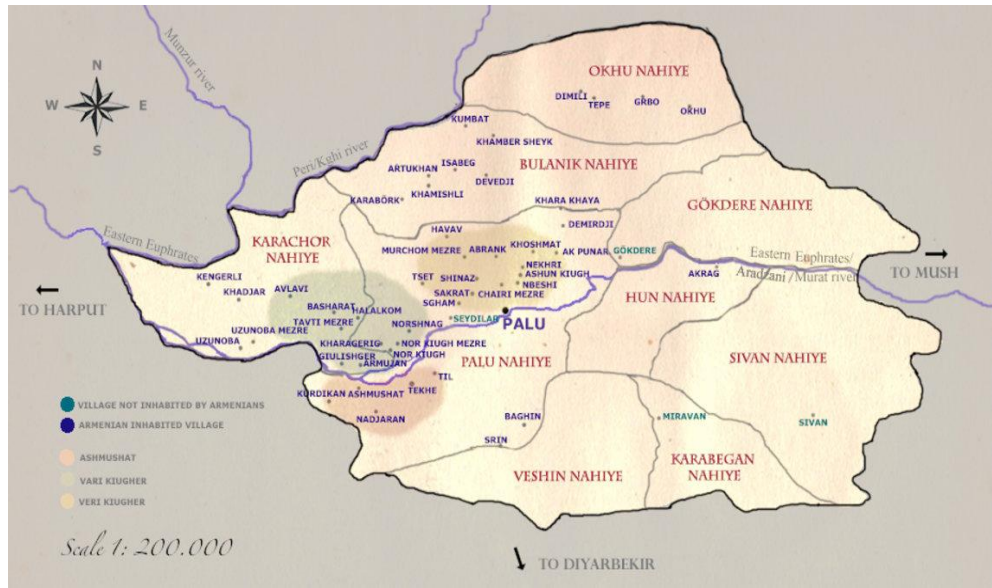
“Serra 1948 di Dep û Sîwan, Pali ra abiryayî û yew qisimê dewê Palî zî bîyî dewê merkezê Çoligî. Peynî di 1988 di Qowancîyon, Qerebegon û Xulemon bîyî qeza û Pali ra abiryayî û ino sebeb ra Pali rêka bi qic û peynî di 36 dewê Palî mendî” (Yapıcı, 2004: 100).

1.4. Demografîyê Dewê Palî

“Pali teqsimatî îdarî di, bi statûyê sencaxê hûkmatî, mîyanê serranê 1820-1825an hetanê serra 1838 girêdayê vîlayetê Dîyarbekîrî mendo. Ê wextan, mintaqayê kî mîyanê hududê sencaqê Palî di ca girewtêne inê bi; Hun (Hûn) di 26 dewî, Veşin (Weşîn) di 27, Sivan (Sîwan) di 42, Gökdere (Guevdere) di 29, Bulanik di 46, Ohi (Oxî) di 33, Çakçur (Qereçor) di 78 dewî estîbî. Inê nahîyeyan girêdayê 42 dewê xeyrîmûslimî zî estîbî û pîyer pîya 323 dewî Palî estîbî” (Yapıcı, 2016: 57). Nexşeyê cêr di inê nehîyeyî kî ma nuştî, vîyerenî.

---

² Ma inê melumatî Mahmut Feyzi Septioğlu ra girewtî.

Nexşeya 1: Wextê Osmanîyan di nehîyeyî Paliyî³

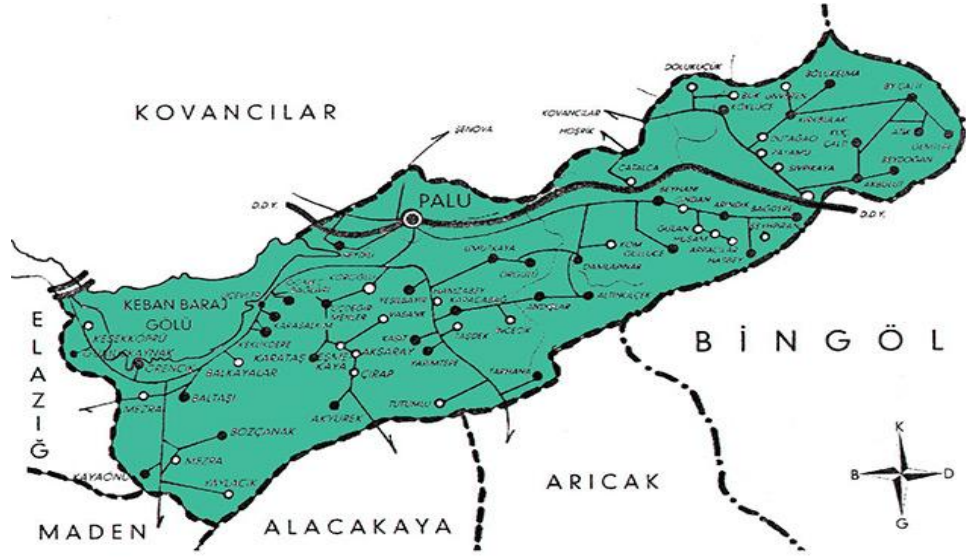
Raporanê papazan di zî îna vîyeren:

“Pali hewt nehîye ra ameyo meydan. Karaçor, Bulanik, Okhu, Veşin, Karabegyan, Sivan û Gökdere wo. Şarê Palî Arminî, Tirk û Kurdan ra yeno meydan. Kurdê yîn, Zaza û Kurmanc î. Zivanê yîn cîya yo la dînê yîn sêycê yo. Nehîyeyî Karaçor, Veşin û Karabegyan di 93 dewî estî, tede Kurmanc û Zazayî îkamet kenî. Nehîyeyî Bulanik, Gökdere, Sivan û Ohi (Okhi) di 122 dewî estî, nifûsê Kurmancan û Zazayan hîna zaf î. 46 dewî zî besteyê merkezê Palî yî. Pêroyê Palî 460 dewî ra yenî meydon” (Bardizaktsi, ueb, 2010: 144).

1.5. 1990î ra Dima Dewê Palî

Serra 1987 di Qerebegan (Aricak) û Qowancîyan, Pali ra abiryayî û bîyî qeza. Dima serra 1990 di Xûleman bi nameyê xu yê newe Alacakaya, bi qeza. Dewî kî besteyê Palî bî, mîyanê inê hirê qezayan di bar bîyî. Ino samed ra dewî Palî bî kêmî û peynî di Pali hetê demografî ra ino şekil girewt. (b.c: Nexşeya 2.)

³ Haritalar/Diyarbakir Vilayeti/Palu: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/diyarbakir-vilayeti/palu/yerlesim-birimi/cografya.html> 06/06/2020

Nexşeya 2: Nexşeya Palî ê inkê ⁴

Serra 1990an ra nat yew (1) nehiyeyê Palî, di (2) belediyê yî, hîris û çahar (34) dew, hîris û yew (31) mezrayê yî û hewt (7) mehlayê yî estî. Dewê kî besteyê Palî yî, ma cêr di, bi nameyanê Zazakî û Tirkî rêz kerdî. Nameyê tirkî, badê cumhurîyetî, hetê dewletî ra pa nîyayî.

1. Zûvîr (Akbulut)
2. Mahman (Akyürek)
3. Şêxmîran (Altınölçek)
4. Saxuna (Andılar)
5. Lekîc (Arındık)
6. Hatîyek (Atikköy)
7. Nacaran (Baltaşı) beledîye ya.
8. Zoxpa (Beydoğan)
9. Hûn (Beyhan) beledîye ya.
10. Buban (Bozçanak)
11. Tûî (Bölükelma)
12. Hunekrek (Burgudere)
13. Xêlono gird (Büyükçaltı)

⁴ Palu-Elazığ Belediyesi: <https://www.elazığ.bel.tr/palu-blog-226>, 02/11/2019

14. Abasan (Damlapınar)
15. Xêydmem (Gemtepe)
16. Ardurek (Gökdere) nehîye ya.
17. Sereçur (Güllüce)
18. Tîlk (Gümeçbağlar)
19. Kûrdîkan (Gümüşkaynak)
20. Xasbeg (Hasbek)
21. Caro (Karacabağ)
22. Alqatyan (Karasalkım)
23. Qadyan (Karataş)
24. Kasîl (Kasıl)
25. Hamîl (Kayaönü)
26. Tirxa (Keklikdere)
27. Parsîyan (Kırkbulak)
28. Kîlêban (Köklüce)
29. Xêlono Qic (Küçükçaltı)
30. Xiraba (Örencik)
31. Kîveng (Örgülü)
32. Seydîlî (Seydili)
33. Terxena (Tarhana)
34. Heckêl (Umutkaya)
35. Herpung (Üçdeğirmenler)
36. Erqat (Yarımtepe)
37. Vank (Yeşilbayır) (Yapıcı, 2004: 175).

1.6. Coxrafyayê Palî

Pali girêdayê Xarpêtî yo û 75 km rojhelatê bajarî di yo û ardê yî 765 km² yo. Rojhelatê yî di Çolîg û qezayê Darahênî, rojawonê yî di Xarpêt, zime di qezayê

Qowancîyan, rojhelatê zimeyê yî di qezayê Dep, verarojê yî di qezayê Qerebegan û Xûleman, rojawonê verarojê yî di qezayê Me'den ca gêno.⁵

Yew mudeyo derg bajarê Çolîg û qezayê yî Darahênî, Qowancîyan, Dep, Qerebegan, Xulaman mîyanê sînoranê Palî di ca girewtêni. Dormaleyê Palî di inê bajarî ca gênî: Rojhelatê yî di Erzurûm, verarojê yî di Dîyarbekir, rojawonê yî di Xarpêt û zimeyê yî di Dêrsim esto.

Nexşeya 3 : Goreyê salnameyê serranê 1870-1923 di nexşeya Palî⁶

Palî yew qezaya tarîxî ya. Yew cayo çal di yo û kîştê Muradî, raştî ser o kuweno û rayîrê asîni hathatê yî ra vîyeren. Dormaleyê qeza bi qilan û koyan girewte yo. Verarojê yî di, seranser koyanê Torosî estî û tewr berz qilê inê koyan, Kosipî yo. Amnanîyen wadîyê Murad germ a, cayê berz wenik o û zimistanê yî zî zaf serd nîyo.

Mîyanê şarê ina mintîqa di Kosipî cayêko muhîm gêno. Mîyanê deyîran, efsaneyan û sanikan di tim nameyê yî vîyeren. Kosipî beyntarê bajarê Dîyarbekir, Çolîg û Xarpêtî di yo û qezayî Darahênî, Palî û Qerebeganî ra êseno. Kosipî di cayo berz leweyê Şarikî yo, nême ra cor hetanî leweyê Şarikî di ne dar ne zî vaş pa esto,

⁵ Palu: www.palu.gov.tr/kisacapalu, 11/12/2019

⁶ Palunun eski haritası: <https://www.google.com/search?q=palunun+esk>, (resayiş: 11/12/2019)

têna herr û kerreyê sipî estî. Nameyê Kosipî zî ina sipîyî ra yeno. Ardê Palî zaf bereketin o û bê narencîye û zeyfîn her tewir meywe û sewze tede ramîyeno.

Mintiqayî Palî, Bîngol, Xarpêt, Erzûrim, Muş û Dîyarbekir di vilabîyayîşê Terîqetê Nexşîbendî şaxê yî ê Xalidîye di rolê Şêx Alî Sebîtî Efendî (1786-1871) zaf o. Şarê inê mintiqayan rî îrşad kerdo û hetta şarê xeyrî mûslîm zî bi sayeyê yî di dîne îslamî qebul kerdî.

“Şêx Alî yû’s-Sebîtî yû’l-Palewî, serra Hicrî 1202 (Mîladî 1786) di dewê Çilsûtun (Kirkdîrek) di ameyo dinya. Bi waştayê Xalidê Baxdadî serra Hicrî 1242 (Mîladî 1826) di şîyo Palî” (Septioğlu, 2004: 28-30).

“Mewlana Xalidê Baxdadî, bi emrê şêxê xu, Şêx Abdullahî Şahî Dehlewî, şîyo dewê Çilsûtun û Şêx Alî Efendî rî teklîfê, pîya şîyayîşê Şam kerdo” (Septioğlu, 2004: 28). Şêx Alî, yî reyde şîyo Şam, uca di teqrîben 12-13 ser tehsîlê medreseyî girewto. Xalidê Baxdadî yî rî vesîyet kerdo; vato kî, mintiqayê Palî di wezîfeyê îrşadê biker. Wi zî sê yî kerdo û hetanê peynîyê ûmrê xu semedê dîne îslamî xizmet kerdo.

Hêverî şîyo dewê Palî Ekrak û dima zî şîyo dewê Kelxasî (inkê besteyê Darahênî ya) di mendo, dima honê agêrayo Palî û mehlayê Qasimîye, camîyê Eblaşî di feelyetê îrşad û îlmî rî dest pêkerdo (Karabulut, 2014: 70).

Mintiqayî Çolîg, Palî, Xarpêt, Muş, Erzîrûm û Dîyarbekirî ra zaf telebeyî rî ders dayo û inê mintiqayan di zî zaf xelîfeyê yî estî. Pîyerê lajî yî îlmê medreseyî dîyî û ehlê tesevvûfî yî, lajê yî yo qic Şêx Hesên Efendî zî Palî di miftitîyê kerdo.

Coxrafyayê Kurdan di vilabîyayîşê terîqetê Nexşîbendîyî di rolê Şêx Alî Septî Efendî û ê lajanê yî zaf î.

1.7. Mintiqayê Guevdereyî

1.7.1. Nameyê Guevdereyî

Ina mintiqa mîyanê Zazayan di bi nameyê Guevdere yeno zonayîş. Nameyê mintiqa bi Tirkî “Gökdere” yo. Pê ino nameyê Tirkî mintiqa di, di dewî estî. Inê dewan ra yewî dewê “Ardurek” a û ina dew girêdayê qezayê Palî ya û nehîye ya. Eya diyîn zî inkê besteyê bajarê Çolîgî ya û nameyê dewî, bi Zazakî “Mîyalûn” o. La ina dew, cua ver besteyê mintiqayê Guevdereyî bî.

Semedê etîmolojîyê kelîmaya Guevdereyî; Orhan Kaya (Zoxpayij) îna vano: “Guewdê-ruê. Yanî ina sehayê coxrafî, bi ino nome wa yeno nome kerdiş. Ma vajê kî Guevdere sê yew guewde yo, hetê çepî ra kuweno sera cîyer, hetê raştî ra kue kuwen mîyon, pêşê yî zî yen, rasen Ruê Murad. Xura cua ver şar, wexto kî yew ca (dew, mezra, qil, ko...) nome kerdên, gorê xusûsiyetê coxrafî nome dên ci.”

1.7.2. Tarîxê Guevdereyî

Qey tarîxê mintiqayî, hetê malumatê nuşteki ra, ma kitab û maqaleyî qey tarîxê Palî ra îstîfade kerdî. Xura ê malumatî zî çend paragrafî bî. Ma wexto kî sanikî arêdayêni, ma derheqê tarîxê Guevdereyî di zî persî persayêni. Ma çend kesan ra, bizafî rîpelê înternetê Orhan Kaya (Orhan Zuexpayic) ra melumatî girewtî, vatişê yî û ê kitaban sêycê bi. Malumatê kî ma yî ra girewtî; ma binê sernameyê barixan di danî.

Derheqê cadayişê vêrîn ê Guevdere di, melumatê nuşteki inê yî: “Goreyê rîvayetan ina eşîr (Hecîyûn) serranê 1495-1500an di Siverek ra ameyî nehîyeyê Palu-Gökdere di ca dayî xu. Goreyê yewna rîvayet zî qezayê Adıyaman-Gergerî ra ameyî û (Hecîyûn) yew şaxê eşîrê Qasiman o û kuwenî binê hûkmê hakimê Palî, Cimşîd Begî. Tor yî wa îştîraqê fethê Palî bîyî û hama zî ina eşîr dewanê Gökdere-Akbulut-Gaydimen û Zohpa di îqamet kena” (Demirtaş, 2007: 94).

“Ê wextan Qoç Mehmed, Hûsên Beg, Allaverdî Beg û Qasim Beg sermîyanê ina eşîrî bî. Serra 1495 di Pali feth bi û înan mintiqayê Guevdere di 2 qelayê muhîmî; Koyê Tennur di Qilê Qerebulî û Xêydmem di zî Qilê Çirdin destê xeyrî misilmanan ra girewtî” (Karabulut, 2013: 255).

Kitabê Feyzullah Demîrtaşî di îna vano; “Vanê kî, tor Cimşîd Begî hewt barixî ameybî Palî. Sermîyanê inê barixan, fermandarê Cimşîd Begî bîyî” (Demirtaş, 2007: 92). Wexto kî Qere Cimşîd Beg, Pali gêno binê destê xu, inê barixan rî Palî di ca, mulkîyet dano.

1.7.3.Coxrafyayê Guevdereyî

Guevdere, rojawanê zimeyê royê Muradî di ca gêno û Royê Muradî zî bênatayê Darahênî û Pali ra vîyeren. Rojhelatê verrojê yî di dewanê eşîrê Sîwon û dewa Ekrag (dewa Palî ya) û qezayê Hûn estî. Rojhelatê zimeyê yî di dewî Az, rojawanê yî di deşta Palî yanî dewî eşîrê Qasimon, zimeyê yî di dewî Darahênî estî. Royê Muradî, coxrafyayê ina wird mintiqayî; yanî Guevdere û Sîwon yewbînan ra abirreno.

Ina xebata ma di nameyê Mintiqaya Guevdereyî zaf vîyeren. Ma gereka hêverî sînorê ina mintiqayî bizonî. Hududê mintiqayî; dewê kî pêşê koyanê Qere Êmerî di ca gênî; Mîyalûn, Pakûnî, Zoxpa, Xêydmem, Hatîyek ra dest pêkeno. Hetanê dewî kî kuwenî pêy koyî; Xêlon, Parsîyon, Kîlebon û Hor dewom keno. Hetê Çolîgî di zî mezrayê dewa Vînyerin-Guecinek ra dest pêkeno û hetanê mezrayê dewa Ardurek- Qiliçwareyî şino.

Hetanê serranê 1948î ,dewî Sîwon mîyanê dewî Guevdere di bi. Dewlet, dewî mintiqayê Guevdereyî 1948 ra pêy Pali ra abirnayo û kerdo dewî bajarê Çolîgî. Guazîyerek, Kîrrûn, Mirrîye, Mîyalûn, Mûşîyek, Goçînek, Pakûnî, Dola corîyen, Dola cêrîyen, Tonst, Pûl inkê dewî bajarê Çolîgî yî. Çend dewî zî kerdo mîyanê dewî qezayê Xarpêt, Qowancîyon.⁷

Şarê mintiqa erdê xu, xu rî romeno û çînen. Her kes xu rî xebitîyeno, çewî rî mişagîyê nêkeno, yanî sê verî îtya di axayî çînî yo. E'razîyê mintiqayî zaf awkîn û zergûn o. Her tewir meywe; say, mura, bêy, tûyî, alinç, mişmiş, guaz, hûlû, engûr; sewzeyan ra zî balcano sûrî, balcano sîyayî, îsot, fasle, kûyî, xîyarî û sewbîna çîy îtya di romîyenî. Xele, lazut, nihê, cew romîyeno la erdê mintiqa sey deşti nîyo, kuyî zaf î ayê ra zîret zaf çînî yo. Çend serr cua ver hema hema dewarê her kesî estibî. Tayê dewijan biz zî weye kerdêni la inkê şarê dewan heywan weye nêkenî. Mîyanê dewan ra dereyî vîyarenî û bajna xu resnenî Royê Muradî. Cua ver dereyan ser o arîyeyî bîbî la inkê hin çînî yî.

---

⁷Guevdere Aşireti: <https://zuexpayic.blogspot.com/2015/04/ucuncu-bolum-guevdere-asireti-uzerine.html>20/12/2019

Zafiyê dewanê Guevdere di Zazakî yeno qiseykerdiş û şarê îtîya xu ra vano “Kird”; zîwanê xu ra zî vano “Kirdkî” û tégêrayîş û terzê heyatê xu ra zî “Kirdone” vano. Derheqê Zazayan di çimeyo verîn tekstê Peter Lerchê di zî kelîmaya Kird vîyerena. Eserê edebîyatê klasikî yê tewr verîn di zî Ehmedê Xasî seba zîwanê mewlîdê xu “Kirdî” (yanî Kirdkî) vano.

1.7.4. Dewî Guevdereyî

Muhammed Köse kitabê xu di nameyê dewan û nehîyeyî Palî ê serra 1841î dayo. Nehîyeyî Palî îna rêz kerdo; “Hun, Şin, Sivan, Gökdere, Bulanık, Ohi, Kaçur” (Köse, 2016: 22). La nuştox nameyê nehîyeyan ra yewî xelet nuşto. Bi nameyê “Şin” yew nehîyeyê Palî çinî yo û qet yew çime di zî nêvîyereno. Xebatî kî Pali ser o bîyî yanî kitab û maqaleyê kî derheqê Palî di nusîyayî pîyerên di “Weşîn (Veşin)” vîyereno. Inkê zî ina dew (bi Tirkî: Erîmlî) mîyanê Zazayan di pê nameyê Weşîn zanîyeno û besteyê Qerebeganî (Aricak) ya.

Süleyman Yapıcı kitabê xu di vano kî; “Heşt (8) heb nehîyeyê Palî estî. Hun (Beyhan), inkê beledîyeyê Palî ya. Weşîn (Erimli), inkê beledîyeyê Qerebeganî ya. Ohî (Karakoçan), inkê qeza ya. Sîwan (Servi), inkê nehîyeyê Darahênîyê ya. Guevdere (Gökdere) nehîyeyê Palî ya. “Bulanık” nameyê yew mintîqa yo û inkê mîyanê sînorê Qereqoçan û Qowancîyan di ya. Karaçor (Çaybağı) inkê besteyê qezayê Qowancîyan a. Çabakçur (Bingöl) defterê yî ê nifûsî cîya yew ca di nusîyayo la ê wextan besteyê Guevdereyî bi û merkezê Çolîgî gêno zereyê xu.” (Yapıcı, 2016: 974).

Nuştox, nameyê dewî Guevdereyî, Erebi û Tirkî yîn pîya dayo. Dewî kî ma cêr ra nameyê yîn nuştî, wextê Osmanîyan di besteyê nehîyeyê Guevdereyî bî. Inkê zî resmîyet di dewa Ardurekî bîya nehîye. Inê nameyî kî cêr ra nusîyayî, wextê Osmanîyan di û destpêkê Cumhuriyetî di bi hawayêko resmî ameyî qebul kerdiş. Seke lîste ra zî aseno zafê nameyê resmî û nameyê Zazakî pê gênê. Şarî nê dewî senî name kerdî, resmîyet de zî wina qebul bîy.

Labelê resmîyet di goreyê îmlaya Osmanî hetê telafuzî ra tayê ferqê qijkekî virazîyayî.

1.7.4.1.Goreyê Serra 1841î Nameyê Dewî Guevdereyî

1841di nameyê dewî	Nameyê Zazakî	Cayo kî beste yo	Nameyê Tirkî
Dol/ Dol-u Kuçuk	Dual	Mezraya Kîlêban	Dol (Dol-u Küçük)
Kiliban	Kîlêbon		Köklüce
Hor	Wer		Yocalıbayır
Erdürük/Erdürük	Ardurek		Gökdere
Haydarkulu	Mezraya Ardurek		Haydarkulu
Rezan	Rezon	Mezraya Parsîyon	Payamlı
Parsiyan-ı Kebir	Parsîyon		Kırkbulak
Parsiyan-ı Sağır		Mezraya Parsîyon	Ünveren
Tüy	Tûî		Bölükelma
Halılan-ı Kebir/ Heylan-ı Kebir	Xêlono pîl		Büyükçaltı / Büyükheyran
Çaydimem	Xêydmem		Gemtepe
Atik	Hatîyek		Atikköy
Zoğopa	Zoxpa / Zuexpa		Beydoğan
Ziver- i Kebir	Zuvîr		Akbulut/ Büyükziver
Ziver- i Sağır	Zûvîro Qic		Küçükziver
Dol		Mezraya Zûvîr	Dol
..... (Tanzut)	Tonst		İkizgöl köyü olabilir
Pul	Pûl	Dewa Çolîgî ya	Karakoç
Sirson/ Simsor	Sîmsor / Sîmsuer	Dewa Çolîgî	Ekînyolu
Şenük	Şenik	Dewa Çolîgî	Gözer
Pakadun	Pakunî	Dewa Çolîgî	Yumaklı
Dolkepenk	Dual	Mezraya Pakûnî	
Miyalan	Mîyalûn	Dewa Çolîgî	Gokdere
Venirin / Venerin	Vînyerin	Dewa Çolîgî	Dişbudak
Küçenbek /Güçenbek			-

Savaran	Safware	Dewa Çolîgî	Doğanli
Güzirek / Gözerek	Gozarek	Dewa Çolîgî	Kîltepe
Baymerk / Paymerk	Paymerk	Dewa Çolîgî	
Miri	Mirrîye	Dewa Çolîgî	Bahçeli
Halilan-ı Sağır /Heylan-ı Sağır	Xêlono Qic		Küçükçaltı/ Küçükheyran

Tablo1: Goreyê serra 1841î nameyê dewanê Guevdereyî (Yapıcı, 2016: 974- 975)

1.7.4.2.Goreyê Serra 1935an Nameyê Dewî Guevdereyî

Nameyî kî ma, zereyê parantez di dayî, nameyî dewan ê Tirkî yî.

1. Ardurek (Erdürük)
2. Hatîyek (Atik)
3. Bahranan
4. Dewrêşûn (Dervîşan)
5. Mezrayê Pakûnî/ Dol (Dolu kepenek)
6. Xêydmem (Gaydimem)
7. Gevlayi süfla (cêr)
8. Gevlayi Ülya (Tekye) (cor)
9. Guazîyerec (Gûzerek)
10. Xêlano Pîl (Haylanî kebir)
11. Xêlano Qic (Haylanî sağır)
12. Wer (Hor)
13. Mezrayê Îsûn (Îsaağa mezrası)
14. Qeylik (Kayalık)
15. Kîrrûn (Kîran)
16. Kîlebûn (Kîliban)
17. Memûn (Maman)
18. Mergê Wasmûn (Mergihesman)
19. Mîyalûn (Miyalan)
20. Mirrîye (Mirel)
21. Nasrûno Cor (Nasranî Ülya)

22. Nasrûno Cer (Nasranı Süfla)
23. Wexçîyûn (Okciyan)
24. Pakûnî (Pakadun)
25. Parsîyon (Parsıyanı Kebir)
26. Paymerg (Paymerk)
27. Pûl (Pul)
28. Pişkûlon (Puşkûlan)
29. Safware (Safvere)
30. Sersuet (Sersot)
31. Sipênî (Sipeni)
32. Suarûn (Suveran)
33. Tûnst (Tanzut)
34. Tûlix (Tuluk)
35. Tûû (Tuy)
36. Vinyerin (Venerin)
37. Zûvîro Pil (Ziveri Kebir)
38. Zûvêro Qic (Ziveri Sağır)
39. Zoxpa (Zugapa) (Yapıcı, 2016: 1011).

Eg ma nameyê dewî mintiqayî ê serra 1841 û 1935an bido tîyevera, bêteyê nameyan di ferqêko zaf gird çinî yo. Ronayîşê cumhurîyetî ra pê pîyerî nameyê dewî Kurdan bedilîyê la mezg û vîrê şarî di nameyî nêbedilyê. Şar hama zî nameyî Zazakî şixulnenî.

1.7.5. Eşîr û Barixî Guevdereyî

Mîyanê Zazayan di tekîlîyê eqrebetî goreyê tekîlîyê eşîrî hîna zaf û qeyîm a, yîn di tewr qic muesese kîye (familya) ya û çend kîyeyan ra zî barix yena meydan. Eg qey kîye, ma nimûne bidî: Kê E'vdon, Kê Mallon, Kê Xarzon.... (Kîyeyî dewa Zûvîr). Kîye zî goreyê pîrik yan zî sermîyanê xu name gênî. Pali di sîstemê eşîrî hema hema çinî yo yan zî zaf nêmendo, bizafî barixî estî.

“Sistemê eşîrî di yew sermîyan esto û çinê vajo, gon sê yî bibo.
Labelê Zazayan di yewîfî çinî ya. Palu- Gökdere di eşîrê (barixê) Parsî,
Hacî û Dakvon yew seserr o bîyo vîn” (Septioğlu, 2004: 9).

Mehmed S. Kaya kitabê xu *Zaza Kürtler* di derheqê ina mewzu di vano kî; “Mîyanê Zazayan di, merdim pê xu wa nêyeno naskerdiş, pê eqrebeyan û kîyeyanê xu wa yeno naskerdiş” (Kaya, 2014: 33).

Her çend çimeyan di nameyê eşîr bivîyaro, Guevdere di sistemê eşîrî hîn çinî yo. La mintiqa di yew eşîr û hîrê barixî estî: Eşîrê Qasimûn û barixî Hecîyûn, Parsî û Dakûn î.⁸ Ino barîkerdiş goreyê merdimatîyê kîyeyan virazîyayo.

1.7.5.1. Qasimûn

Nameyê xu sermîyanê eşîrê xu Qasim Begî ra girewto. Hîrê birayî Qoç Mehmed, Hûsên û Qasim Axa serranê 1415 di qezayê Gerger ra yenî Pali. Fethê Palî di Cimşîd Begî rî ardim kenî. Qasim Beg mintiqayê Bulanik di ca dano xu. Mîyanê zemûn di beno yew eşîro pîl û dewî Palî, Qowancîyon û Depî gênî binê hukmê xu. Qoç Mehmedî Ardurek (Gökdere) ra hetanê dewanê hetê Çoligî gêno binê destê xu. Hûsên Beg, hetê Dêrsimî dewa Çarek di ca dayo xu û hetanê ver Erzirûmî şîyo. Mezrayê Qasimûn nameyê xu ina eşîrî ra gêno.⁹

“Wextê Mîrdasîyan di yîn ra vatêni “Zazayê Tîrkan”, çimkî şarê ina eşîrî zaf hol “*Tîr û kemûn*” xebitnayênî, ino semed ra yîn ra vatêni “Qasimûc Tîrkan” (Aydın, 2011: 281).

“Qere Cemşîd Begî, sermîyanê Qasimûnê Zaza; yanî Qoç Mehmed, Hûsên û Alaverdî Began rî serra 1495î di mintiqayê Guevdereyî, yanî inê cayanê kî Qasimûnijan feth kerdibi, sê mûlkîyet dabi yîn” (Karabulut, 2013: 427).

“Bi serekîya Qasim Begî eşîrê Qasimûn dewî deştê Palî di ca dayo xu. Mintiqa di zafîyê dewan gênê binê hukmê xu û benê yew eşîra pîli. Dewa Qasimûn nameyê xu Qasim Begî ra gêna û inkê zî girêdayê Qowancîyon a. Wexto kî Pali feth beno, eşîra Qasimûn nîzdîyê qela di ca dana xu û nameyê xu

⁸ Ma derheqê inê barixan di, M. Fuat Özsoy û Orhan Kaya ra melumat girewtî.

⁹ Ehmed Dirihî (Ahmet Kasımoğlu), Dewa Pûl ra yo.

dana mehlaya Palî ya tewr gird. Goreyê defteranê nifûsî yê Osmanîyan, nameyê mehla “Qasimîye” vîyerena.

Hûsên Beg zî yew mûde îtya di ciwîyayo û dima tor kîyeyê Sûran û Çarekanî wa, ridê dehwayê merdimkîştîşî ver, dewa Parsîyon ra şîyo hetê Dêrsimî. Mîyanê şarê Guevdere di hama zî qey yîn vanî “dezayê ma yê” (Karabulut, 2013: 257).

1.7.5.2. Hecîyûn

Ina barix, dewî Ardurek, Zûvîr, Xêydmem, Zoxpa di vila bîya û verarojê mintîqa di ca gêna. Sermîyanê barixi Qoç Mehmed hesibyeno, xura hêverî wi amo ina mintîqa û îtya awon kerdo. Barixi ra zaf merdîmanê a’lim û hecî vecîyayî ino rid ra barix bi nameyê “Hecîyûn” yeno zonayîş. Ina barix, yew şaxê eşîrê Qasimûn o.

“Goreyê rîvayetan ina eşîr (Hecîyûn) serranê 1495-1500an di Siverek ra ameyî nehîyeyê Palu-Gökdere di ca dayî xu. Goreyê yewna rîvayet zî qezayê Adıyaman-Gergerî ra ameyî û yew şaxê eşîrê Qasiman î û kewtî binê hûkmê hakimê Palî, Cimşîd Begî. Tor yî wa îştîraqê fethê Palî bîyî û hama zî ina eşîr dewanê Gökdere-Akbulut-Gaydimen û Zohpa di îqamet kena” (Demirtaş, 2007: 94).

Goreyê Orhan Kaya zî; 1-Ardurek: Qiliçware, Herqûlîyon, Rezon (inê mezrayî dewa Ardurekî yî) 2-Xêydmem, 3-Hatîyek, 4-Zûvîr, 5-Xêlon dewanê barixê Hecîyûn î. Mîyanê inê dewan ra têna mabenê dewa Ardurek û Xêydmem di yew eqrebetî esta. Têna ristimê şarê inê wird dewî reseno Hecîyûn. Ino kategorî di dewa tewr gird dewa Xêlon a.

Hecî Xelîlî (bi xu Xêlonij o),¹⁰ derheqê dewa Xêlon di ma rî inê melumatî dayî: Xêlon xuser yew dew a û yew barixî ra beste nîya. Bi nameyê Xelîl yew merdim Dîyarbekir/ Gêl ra yeno û tor lajî xu; Îbrahîm, Meqsud, Qûbat, Saffer îtya di ca dano xu. Ina dew mîyanê zemûn di nameyê Xêlon gêna. Çimkî dew, hetê Xelîlî ra awon bîyo. Goreyê vatişan eslê çekû “Xelîlon” (Xelîlan) o la kelîma zon di bîya kîlm û hîn “Xêlon” (Xêlan) vajîyeno. Ê her yew cayê dewî lajê yî vila benî û kîye kenî dima inê cayî benî mehla û pê

¹⁰ Halil Demir, serrê 1938 di amo dinya. Wendiş û nuştîş esker di muso. Dewa Xêlon ra wo.

nameyê yîn a yeno namekerdiş. Inê mehlayî mîyanê zemanî di benî gird û benî mezra. Nameyê inê mehleyan; Mehlayê Meqsudon, mehlayê Safron, mehlayê Qûbaton, mehlayê Îbrimon î.

1.7.5.3. Parsî

Ina barix, rojhelatê zimeyê Guevdere di ca gêna. Rojhelatê yî di barixa Dakûn esta û rojawanê yî di dewî Palî estî. Zimeyê yî di eşîra Qasimûn, verarajê yî di barixa Hacıyûn ca gêna. Derheqê ristimê yîn di rîvayeto kî vajîyeno û vanî, bawkalê yîn Îran ra ameyî. Nameyê yê “Parsî”, Pers ra yeno. Zemûnê verînan di Îranîyan ra vatêni “Pers”. Ino kategorî di inê dewî ca gênî: 1-Parsîyûn, 2-Kîlebûn, 3-Hor (Wer) û 4-Tûy.

Barixa tewr kohon ina wa. “Bawkalê yîn Cafer bîn Şêx Resul (Şêx Caferê Kal) yo. Keyeyî Sûron û Çarekon ridê dehwayê merdimkîştîşî ver, dewa Parsîyûn ra barkerdî, şîyî Dêrsim. (Karabulut, 2013: 259). “Çend aîleyê mensubê kîyeyê Sûron, merkezê Palî, dewa Ebason û Heckêl di zî cuwîyenî.”¹¹

1.7.5.4. Dakûn

Mintiqa di tewr barixa qic Dakûn o û derheqê barixi di zaf melumat çîni yo. Vatişan gore cîya-cîya mintiqayan ra kîyeyî ameyî û îtîya di ca dayê xu. Şarê ina barixi inê dewan ra vila bîyî: 1- Mîyalûn, 2-Vinyerîn, 3- Mirrî, 4- Guazîyerek, 5- Pakûnî, 6- Suarûn, 7- Kîrrûn, 8- Tûnst, 9- Zoxpa, 10- Pûl, 11- Paymerg (inê wirdê peyênî mezra yî.)

Rojhelatê dewê mintiqayê Dakûn di, hudûdê dewî Az, zimeyê rojawonê yî di dewî Puex, rojawonê yî di zî dewî deştê Palî estî. Dewî deştê Palî, dewê eşîrê Qasimûn î. Ma cor di vatibi kî; Royê Murad bînatê mintiqayî Sîwon û Guevdereyî ra vîyerenî, yanî zimeyê yî di dewî Sîwonî ca gênî.

Orhan Zoxpayic vano kî: Deyîrûn ma di Dakûn pê now (9) dewûn a wesefîyeno. Cayêko deyîrê di vûnî, “tu now dewûn Dakûn, ma pê hesînayî.”

---

¹¹ Hüseyin Güven, barixê Suroxlîyan ra wo, bîyayîş: 1957, Pali di mûdirê yew mektebî yo. (Y.S.S.I)

Ma cor ra goreyê serra 1935an nameyê dewî Guevdereyî dayî. Teqrîben 15 heb dewî, mîyanê inê barixan di çînî yî. Inê poncîyes dewî, dewê deştê Palî yî, yanî zafîyê inê dewan, dewî eşîrê Qasimûn î.

1.7.5.5.Efsaneya Guevdereyî

Ma ponc-şeş merdiman di qîsê kerd û ma dî kî qey Qoç Mehmedî vatişê pîyerin yew kêr yew zêd hema-hema seycê bî. Qoç Mehmed Guevdere di sey yew efsaneyî vajîyeno. Goreyê vatişî yîn efsane îna yo:

Wexto kî Cemşîd Beg Pali feth keno, Qoç Mehmed û birayê xu tor eşîrê xu ya, Cemşîd Begî rî ardim kenî. Cemşîd Beg eşîrê yîn erşaweno mintiqayê Guevdereyî. Tayê çimeyanê nuştekiyan di nusîyeno kî; o wext, eya mintiqa binê deştê şarê xeyrî muslîmî di bîy. Merdimî kî ma yîn di qîsey kerdî, yîn zî vatêni eyî Arminî bîy.

Qoç Mehmed şino dewê Ardurêk. O wext ayê zeron binê deştî Arminîyon di bîyo. Yew hukûmdarê Arminîyon Koyê Tenur di yew qilî ser o bîyo. Koyê Tenur beyntarê Kîlêbûn û Ardurêk di yo. Qoç Mehmed wazeno şîyero koyî ser la rid di kutikanî qiralî (yew merdimî zî vatîyen di şêrî) ver nêşkeno şîyero û peyser agêreno. Ina rey tedarîkê xu vêneno û di mîyeşnon sare birneno û yew erzen yew kîştê astuarê xu yew zî erzeno kîştê bîn. Û astuarê xu romeno hetê Qilê Qerebulî ya. Wexto kî qral Qoç Mehmedî vêneno kûtikanê xu ra vano:

-Ha Qero!... Ha Bulî!... Ha Qero!... Ha Bulî!...

Kutikanê xu verdeno Qoç Mehmedî. Vanî kî inê qilî nameyî xu inê wird kutikan ra gurewto. Qerebulî... Yanî Qer (nameyê yew kûtîkî) û Bulî (nameyê kûtîko bînî).

Senî kî kûtîkî laşê mîyeşnon vênênî xu erzenî laşon ser û Qoç Mehmed xu resneno qralî û kalmeyê xu erzeno lingê yî tira keno. Qral lingê xu gen û erzeno Qoç Mehmedî. Lingê yî vir bena şina heton binê koyî. Qoç Mehmed kalmê xu don qralî r' û yî kîşeno.

Cayê lingê qralî hama zî belu yo. Wexto g' kom uca ra vîyeren ra yew kerra erzeno.

QISIMO DIYÎN

2. FOLKLOR Û TEORÎYÎ TESNÎFÊ SANIKAN

2.1. Folklor

Hedîse û tecrûbeyê kî, bi seserran yew qowmî ser o cereyan kenî, eg ê qowmî ser o tesîr virazî û bi ino qeyde bikûwî ziwane yîn ser, fek ra fek vila benî. Inê ûrf û edet, têngêrayîşê û vatişê şarî, mîyanê ê qowmî di ca bîgêr û tim bîyêr vatiş, ê çîyî hîn benî zanayîşê şarî yanî benî folklorê ê qowmî.

Folklor; him bi wasiteyê ziwani û him zî bi wasiteyê têngêrayîşê şarî yê rîtûelî (vîr û bawerî, cil û berg, wer, warîştîş û ronîştîş) yew nesil ra neqlê yewna neslî keno. “Folklor, di çekuyanê ziwane Skandînavî “folk/ şar” û “lore/ zanayîş” ra yeno meydan û me’naya eyê ferhengî zî “zanayîşê şarî” yo” (Keskîn, 2019: 23).

“Ziwananê Kurdî di semedê zanîstê folklorî, Kurmancî di çekuya *zargotin* (zar: ziwane, gotin: vatiş), Soranî di *xelknasî* (şarnasî) û Zazakî di *zanîstîya şarî vajîyeno*” (Yıldırım-Pertev-Aslan, 2013: 11). Folklorî rî; şarnasî (b: XGV, Ferhengê Tirkî-Kîrmanckî) û edebiyato fekkî zî vanê. Folklor, mîyanê hinzar serran di ameyo meydan û bi wasiteyê vatişî fek ra fek vila bîyo û bîyo nameyê yew şaxê zanistî (bilim).

Têkîlîya folklor û heyatî monena şew û roj; eg yewi çînî ba, eya bîni zî nêşkena biba. Her însan miheqeq yew demê heyatê xu di; welidîyayîş, kay, vêyve, govend, merg, dua yanî şîn û şayî vêneno û xeberê yî folklorî ra bibo-nêbo, inê çîyan pê unuranê folklorî ano ca. Çimkî folklor mîyanê heyatî di yo.

Celadet Elî Bedirxan semedê folklorî, kovara Hawar di îna vato: “Edebîyatê miletek, bi tamamî cuyê yî yo. Hêvî, macera, fikir, hîs, bawerî, zertengî, kêfweşî, xebat, e’det, warîştîş û ronîştîşê yî yanî her çîyê kî o millet pê têngêreno, edebîyatê o milletî ra yeno naskerdiş. Edebîyat zî, fekkî û nuştêkî yo. Edebîyatê kurdî yê fekkî ehend berz, dewlemend û rengîn o; sê edebîyatê yî, mîyanê edebiyatî dinyayê di zaf tay o” (Bedirxan, 1932: XVI).

Folklor û edebîyat, folklor û kultur, folklor û heyat pabesteyê yewbînan î. Edebîyat yew şaxê hûnerî yo û hacetê yî ziwano o. Ziwane edebîyatê şarî, zîwanê rojane yo yanî ziwano kî şar qalî keno, o yo. Her şar wahaerê yew kulturî yo. Bingehê kulturî terzê heyatê o şarî ser o awon beno. Kultur pê sayeyê ziwani, neslanê vîyerte ra reseno neslanê îstîqbalî. Netîce di ma eşkenî inê vajî; ziwano, kultur û edebîyat yewbînan rî tesîr kenî û tekîlîyêka qeyîm bênatayê yîn di esta.

Folklor; ûrf û edetê yew miletî, cuyayîşê yîn, tekîlîyê însananê yîn, reng û keyfê yîn zereyê xu di hewêneno. Folklor, lawikanê şarî (bixususîyet Kurdan di lawikê dengbêjî), govendan, vateyê verînan, çîbenokan, îdyoman, milqatîkan, sanikan, efsaneyan, ûrf û edetan, duayan, zowtan, sondan, bawerîyanê bêbinan, cil û berganê neslanê verînan, sê yew mîras ma rî ano. Inê çîyê kî ma hûmaritî, seba kî bibo folklor, lazimo kî, hişê yew cem'atî di bîyêro qebulkerdiş û hendê xu tekrar bibo. Tekrarkerdiş û qebulkerdiş, zanayîşê şarî di zaf muhîm o û inê wird çîyî besteyê yewbînan î û rîçeçê yewbînan di şinî. Me'lezemeyê folklorî eg hetê şarî ra qebul nêbo û tekrar nêbo, mîyanê zemanî di berdewam nêbeno û kuweno vêr vayê zemanî û werte ra beno vînî.

Folkloran Alan Dundes, folklorî ser o xêlîyek xebatî qiymetin kerdî û mewzuyê edebîyatê fekkî wina rêz kerdo:

“Mît, efsane, destan, sanikî, vateyê verînan, momik, çîbenok, deyîr, sehr, dua, zowt, nengî, heqaret, silom, yarî, sond, xatirwaştîş, huneranê şarî, cil û berg, wer û şimitîş, kay, tîyatro û mûzîga şarî, leqeb, nuştayanê mexberan, vîr û bawerî ûsb. yî” (Rojhilat, 2015: 9).

Folklor, her çî ra ver nasnameyê şarêk o. Yew milet, bi zanayîşê folklorê xu, ewnîyeno xu, ewnîyeno ûrf û ‘edetane xu. Ma eşkenî vajî, folklor sê eyneyêko wextê vîyerteyî yo. Merdimêko biwazo; şarê xu, wextanê vîyerteyî şarê xu, vîr û cuya şarê xu bişinasno lazim o kî, hêverî folklorê xu bişinasno.

“Her çend folklorî ser peynîyê seserra 18an di xebatê Herderî bibo zî, folklor sê zanîstêko xuser seserra 19an di dest pêkerdo. Almankî kelîmeya folklor ra “Volkskunde” vajîyayo, her çend ina kelîme “Folklore” yê Îngîlîzkî ra hîna kohon bibo zî hendê yî raxbet nêdiyo.

“Folklore” dora vêrîn serê 1846 di hetê William Thomsî ra şixulîyayo” (Dundes, 2005: 139).

Xebatê birayî Grîmman ra dima Ewropa di, mîyanê şarî di xebatêka arêdayîşê folklorî dest pêkerd.

“Folklor, seserra XXan di bi meqsedê îdeolojî ameyo xebitnayış. Almanya di Johann Gottfried von Herder û wird birayî Grimm, Fînlanda di Elias Lönnrot û wird Krohnî (babî û lajê yî), Sirbîstan di Vuk Karadžić, Irlanda di Douglas Hyde melzemeyê folklorî ser o xebitîyayî” (Pertev, 2015: 30).

Folklorê Zazayan ser o zonayox û mîsyonerê xerîbî xêlîyek xebatî kerdî û yîn ra dima roşnvîrê Zazayan zî meteryalî folklorê xu arêdayî. Kurdan di nuşte sê miletanê bînan aver nêkewtibî û yîn zî hemî kultur, hûner û tarîxê xu zereyê folklorê xu ê fekkî di limitîbî. Ino rid ra arşîv û belgeyî Kurdan ê nuşteki bibo zî tay o, folklorê Kurdan fekvatiş di yo, yanî gonî yo. Lazim o kî her yew cigêrayoxo Zaza, arşîvê xu yê folklorî, bi goreyê şert û mercanê dinya binuso.

Seserra 18an di bi hewayêk raharê xêlîyek cigêrayox, mîsyoner û gêrayoxî kewtî coxrafyayê Kurdîstanî. Inê kesan Kurdan ser û folklorê yîn ser o eserî qiyemetin nuştî. Baxusus inê xebatî hetê mîsyonerî Rojawonij û Rusan ra virazîyayî. Inê xebatî çî sebeb ra virazîyayî wa virazî, ma sayeyê inê eseran, folklorê xu yê çend seserr cua ver ra xeberdar benî. Inê eserî semedê cigêrayoxanê ma çimeyî zaf mûhîm î. Ma sayeyê inê xebatan, derheqê coxrafya, kultur û edebîyatê fekkî yê Kurdan di melumatan gênî.

Ziwanî Kurdî wextêko dergûdila di sê ziwaneko fekkî mendo. Şarê Kurd, fikr û hîssanê xu bi fekkî îcra kerdo. Tarîx û kûlturê Kurdan nênuşîyayî û zafê ananeyanê xu mîyanê deyîr, efsane û sanikan di resnayî inê rojanê ma. Bi seserran pê xêrê “vatişî” folklorê xu hetanê inê serran ardo û vînbîyayîş ra xelisnayo.

Hemi tewirê edebîyatê şarî eyê kî sê lorî, sanik, efsane, çîbenok û deyîr sayeyê “vengî” ya yeno ziwan. Vatişê inê çîyan zî hûnerê vengî yo. Sanikvaj û dengbêjanê ma, inê hiznayo nênuşte bi hewayêko fekkî goşdarane xu re îcra

kenî. Edebîyatê ma, kîftanê înan ser o berz bîyo. Ino semed ra bêteyê edebîyato fekkî û şarê Kurdan di tekîliyêka zaf qeyîm esta.

Peynîyê herbê cîhanê yewin di Kurdî zî mîyanê şarê xu ra gêrayî û yîn zî dest bi arêdayîşê xizînayê xu yê folklorî kerdî.

“Ma arşîvê Aleksandr Jaba ra zonênî kî, seserra XVII an di Mela Mûsayê Hekarî 50 ra zîyed sanikî Kurmanckî arêdayî û bi nameyê *Durru'l-Mecâlîs* di sê nesir nuştî” (Pertev, 2015: 249). “Serranê 1848-1869an di bi hetkarîyê Jabayî, hetê Mela Mahmûdê Bazidî ra 12 xebatî virazîyayî” (Yıldırım,ueb, 2013: 53-54).

Kovarî kî hetê Celadet Alî û Kamiran Alî Bedîrxan ra weşanyayî, averkewtişê ziwani di û wahar vécîyayîşê edebîyatê şarî ê Kurdî di waharê rolêko zaf qîmetin o. Sanikî kî Celadet bi xu arêdayî, eyê kî cî rî erşawîyayî inê kovaran di weşanîyayî. Kovaranê Hawar û Hêvî di çend nuştayî Zazakî zî neşir bîyî.

Zazakî di meteryali edebîyatê fekkî zaf erê întîqalê nuştîşê bîyo. Ma çimeyanê nuşteki di sanikanê Zazakî dora verîn xebatê Kurdologê Rus, Peter I. Lerch di vênênî. Peter Lerch zonayeyê vêrîn ê Rusan ra yew o û seserra 19. di warê Kurdolojî di xebat kerda. Lerch, 1856 di herbê Kirimî di Kurdî kî hêsîr gêriyayî reyde qîsey keno û înan ra metnanê Kurmanckî û Zazakî arê dano û înan ser o xebitîyeno.

“1853-1856 beyntarê Împaratorîya Osmanî û Çarîya Rusya de herbî Kirim beno. No herb de tayê Kurde ke hesîr gerîyayî bajarî Roslow de yenî ca kerdiş. O şino o ca û Kurdan de beno şinasî. Lerch tîya de Kurdkî (kurmanckî / kirdkî) metnanî folklorî are dano” (Kurij, 2014: 93).

Goreyê cigêrayîşan, Lerch ra ver folklorê Zazayan ser o çewî xebatî nêkerda. Lerchî ra dima Zazakî ser o zonayoxê Îngîlîz û Almanî xebatî kenî.

“1862 di hetê Otto Blau ra *Mundart Der Duzik in Dersim* weşanîyayo. Destpêkê seserra 20an an di zonayoxo Alman Albert von Le Coqî qezaya Dîyarbekir Çêrmûge ra yew merdimî ra ponc heb hîkayeyê goşdarî kerdî û serra 1903 di bi nameyê *Kurdische Texte* Berlîn di neşir kerdî. Yî ra dima zonayoxo Alman Oskar Mann serranê 1906-1907 di mintiqayanê

Zazayan ra gêrayo û Karl Hadankî inê xebatanê yî newe ra analîz kerdo û bi nameyê *Mundarten der Zaza* çap kerdo” (Çağlayan, 2016: 101).

Yewna xebat zî hetê Terry Lynn Toddî ra bi nameyê *A Grammar of Dimili* semedê tezê doktora serra 1985 di nusîyayo. Hetê fonetîk, morfolojî û sentaksî ra gramerê Zazakî ser o xebat kerda. Peynîyê kitabî di 17 metnê meseleyan estî (Todd, 2002).

Çimeyî kî derheqê coğrafya û folklorê Kurdan di malumat danî, eserê gêrayoxî Ereban û Tirkan î. Labelê inê melumatî raştaraşt folklorî ser o nîyî. “Kesî kî sê Evliya Çelebi û Katib Çelebi coğrafya û folklorê kurdan ser o xêlîyek çî nuştî” (Yıldırım, ûeb, 2013: 16). Seyahatnameyê Evliya Çelebi, hetê folklorê Kurdan di eserêko muhîm o. 10 cîldan ra yeno meydan û cîldanê hîrin, çaharin û poncin di derheqê coğrafya û ûrf û edetanê Kurdan di xêlîyek melumatî estî.

Roşnvîrê Kurdan zî seba kî folklorê Kurdan arêbidî, zaf kedî dayî, folklorê ma ser o xêlîyek xebatê înan yê qiyemetinî estî. Celadet Alî Bedîrxan, Qanatê Kurdo, Malmîsanij, Seîd Verroj, Îhsan Espar, Roşan Lezgin û.s.b kesî xebatî kerdî. Mensûbê Grûba Vateyî folklorê Zazayan û standardîzekerdişê Zazakî ser o xêlîyek emeg dayo.

Wexto kî estbîyayîşê yew miletî bikûr talukeyî, xelasîyê o miletî ancax pê arêdayîşê folklorî yo. Çimkî zereyê folklorî di rûhê cem’atî ê mûşterek nimite yo û cem’at têna dormaleyê çîyanê mûşterek di yenî pîye het. Eg yew merdim biwazo yew xizmet şarî xu rî biker, lazim o kî agêro vîyerteyê şarê xu û kûlturê şarê xu sê yew mîras neslanê neweyan rî verdo. Ancax yew dar, wexto kî kokê xu ser o zergûn bibo, eşkeno peyderpê fêkîyanê holan û weşan bido.

2.2. Sanik

Folklorê her miletî di sanikî, bingeyê edebiyatê fekkî yî û zereyê folklorî di cayêko muhîm gênî. Mîyanê folklorî di tewiro hîna zîyed zonîyeno û vila bîyo, sanik a. Ma eşkenî vajî kî, hemi mewzuyanê heyatî ser o, sanikî vajîyayî. Fonsîyonê sanikî, bêguman bi kêfweşî wextvîyartîş o. La meqsedê

ewil, derheqê heyata rojane di nesîhet û şîretdayîş o. Sanik; heyatê şarî, fikr û zikrê şarî, ûrf û edet û kulturê şarî, terzê cuyayîşê şarî û xeyalanê şarî zereyê xu di kom kena. Û bênatayê zemunê vîyarte û îstîqbalî di wezîfeyê pirdî gêna.

Zonayox û cigerayoxê kî sanikan ser o xebat kerda, semedê me'nayê sanikî, Pertev Naili Boratav îna vato:

“Sanikî vatişê kîlm î û sey nesir vajîyenî. E'det û bawerîyê dînî, mîlî û rastî ra dûrî û xuser î. Bi seranser mehsulê xeyalan î, hewce nêkeno kî hedîseyanê sanikan ra bawerî bibo” (Boratav, 1982: 75).

“Sanik; vatişê şarî yo û bixûsusîyet mîyanê şarî di beno û fek ra fek, aj ra aj romena, yena. Sanikan di bizafî hedîse û qehramanê mucîzewî estî, ca û wext kifş nîyî. Vatişê qalibgirewte hîn bîyo aîde sanikan” (Elçin, 1986: 367).

S. Sakaoğlu seba me'nayê sanikî hîna vato:

“Qehremanê yîn ra tayê heywan î û tayê zî fantastîk î, hedîseyê yîn welatê sanikan di vîyerenî, yew çîyo xeyalî yo û tewirêko fekkî yo labelê goşdarane yî sanikan ra bawer kenî” (Sakaoğlu, 2012: 2).

Ferhengê Tirkî di zî îna vîyerenî; “Ananeyê fekkî û xeyalî yî û bizafî mîyanê şarî di vajîyenî, hedîseyî fewqaledeyî ra yenî meydan û tewirêko edebî yo, inê hedîseyî ekserîyet bênatayê însanan, heywanan û cind, dîyew, perî, usb çîyan di vîyerenî” (Akalin, Toparlî, 2011: 1630).

Netîce di ma zî eşkenî inê vajî; Sanik, tewirêko anonîm a, ananeyê fekkî ya û folklorê tamamê mîletan di ca gêna û her ziwanê yew mîletî di pê nameyanê cîyayan yena namekerdiş. Mîyanê materyalî folklorî di, eya kî her ca ra vila bîya, sanik a. Sanik; yew şaxêko folklorî ya, vatoxê sanik kîfşe nîyî, şarî bi xu sanikî ardî warye.

Kurmancî di semedê kelîmeya sanik; “çîrok, çîrvanok, çîrçîrok, mesel, serpêhatî, hîkaye, hîkyat ûsb. nameyî dîyenî “ (Keskîn, 2019: 204). Zazayan di namekerdişê sanikî zaf ê. “Vanê “sanike”, “estaneke”, “estanike”, “estoneke”, “estonike”, “vistaneke”, “vistanike”, “vistonike”, “şanîke”, “sanike”, “sûnîke”, “şonike”... Beno ke çend formê bînî zî estbê la kokê xu tim yew o “(Yıldırım,

ueb, 2012: 50). Dewanê kî ma sanikan arêdayî, şarê ucayî sanikî ra vatîyênî; “sanik, mersela, hetîyek, meselê”.

“Erebkî û Fariskî di herindê kelîmeya “vateyê verînan” di tewr zaf kelîmeya *mesel* xebitnenî” (Çiftci, 2016: 10). Zafîyê vateyê verînanê Kurdan ser o miheqqeq yew meselê yîn esta. Mesela sanika ma yê hewtin di (Kesa û Helî) di vatox; peynîyê sanik di sê mesajê sanikî bidî, yew vateyê verînan vona. Ê zafê sanikê ma di zî vateyê verînan vîyerena. Kelîmaya *masal* ziwane Erebkî ra ameya ziwane Tirkî û inkê zî herindê *sanikî* di şixulîyena.

Sanikî kom ca di bîyer vatiş, kûltur û bawerîyê o qowmî zereyê xu di hewênena. Sanikvaj, vatişê sanikan di materyalê folklorî ê bînî zî xebetneno û her vatişê xu di seke kîncanê sanikî bibedilno, sanika xu newe ra bi vatişêko hûnerî ano warye. Ayê ra her yew sanikê Kurdî, bi desan varyantê yîn estî. Zafbîyayîşê inê varyantan zengînîyê folklorê Kurdan ra yeno.

“Hemi medenîyetê ma, hemi folklorê ma, hemi destanê ma, hemi sarewedartiş û xuverdayîşê ma mîyanê lawik û sanikanê ma di yî. Merdim zaf çîyan lawik û sanikê Kurdan di veyneno. Bi bawerîyê mi, nuştoxî zonayî eşkenî zaf çîyan lawik, sanik û destanê Kurdkî di bimusî.” (Cewerî, 1996: 132).

Sanik, mîyanê folklorê dinya di tewirêko enternasyonal o. Miletanê çîyayan di sanikî bi ferqanê qickekan vajîyenî la temayê sanikan sêycê yo. Edebîyatê dinya di hetê mewzu, sembol, tema û motîfî di tewr zaf mîyanê sanikan di şîrkî estî. Her çendik welat, coğrafya, vîr û bawerî bibedilyayî zî, sanikî di sembol, motîf û tema nêbedilyenî. Inê şîrkîyê sanikan, qey musnayîşê tayê mewzuyanê dînî û felsefî di, yew rehetî virazeno. Mesela feylesofanê namdaran, merdimê sofî û dîndar, kitabî xu di seba kî fikr û mesajanê xu hîna hol bidî fomkerdiş sanikan ra îstîfade kerdo. Bi ino hewa feylesof û însanê zonayî fikr û hisanê xu bi sayeyê sanikan hîna rehet mîyanê şarî di vila kerdî.

Çimkî yew feylesofî rî hîkmet, meydanêko akerde yo. Meqsedê hîkmet, îbret o û peynîyê sanikan di, tim yew îbret yeno dayîş. Beydaba, Mewlana, Şeyhî, Molla Camî, Sadî Şîrazî ûsb zonayî; fikrê xu, bi wesîleyê sanikî heywanan, eserê xu di bi asanî dayî fomkerdiş. Ino ware di zaf eserê qîymetin

nusîyayî. “Kelîle û Dîmne, Mesnevî, Tûtîname, Baharîstan, Gûlîstan, Bostan, Mantiqûl Teyr” inê eseran ra çend hebî yî.

Wezîfeyê sanikan ra yew, wextvîyartişêko weş o, eyo bîn zî mesaj û şîretdayîş o û pê vatişê sanikî, sanikvaj beno yew musner. Însan pê qal û vatişê xu; hîs û fikranê xu, dej û merezanê xu, kêf û şayîyanê xu ano ziwani ser. Û ino gûreyê vatişî zî; bi ziwaneko saf û zelal îcra keno. Bi ino hewa rûhê însano bêhûzir keno cîr. Kitabê sanikan ê vêrn di, sê “Sanikî 1001 Şewî” Şehrazat tersê mergî ver a, padîşahî ra sanikan vajîyaya. Şehrazat şewê zewacê xu yê ewil di yew sanik vajîyaya û zereqê sibayê di sanika xu nêmcet verdaya û ino qeyde hezar û yew şew sanikî xu vatî. Pê kelimê sanikî, xu û kêyekanê welatê xu merg ra xelisnaya. Û peynî di yers, xerez û zerrşikîteyê padîşahê xu açarnaya hîssanê rindan û şefqetî ser o. Panchatantra di zî, seba kî şîret bireso cayê xu û sanikvaj xu xezebê padîşahî ra mehfeze bikero, nuştox sanikanê xu bi ziwane heywanan vato.

Mesela yew sanika ma “Şe’ratê Wayê Malla” di, wayê malla qey dizê altunan veco werte, yîn rî yew sanik vona. Peynîyê sanika xu di, fikrî yîn persena û diz vêynena. Yanî zereyê sanika ma di yewna sanik esta. Ma ina sanikî ra zî fom kenî kî; yew sanik qey halkerdişê yew dehwa zî vajîyena.

Sanikî têna semedê qican nîyena vatiş. Rawrê babî qicê xu rî yan zî vistûrî veyvê xu rî raşteraşt nêşkeno çiyêko vajo, meramê xu bi yew merselayî vano. Wexto kî raşteraşt vajo bêla yew zersikte, zermendê bibo. Ino sebeb ra zaf rey merdimê pîlî, meqsed û mirazê zerê xu pê qehremanê sanikan vatî. Seke vateyê verînan di zî vano; “Dîyes, ez tu ra vona, veyvê ti beşnaw.”

Zemûnê verînan di şarê dewî, yew kîye di amênî pîyeser û sanikvaj û denbêjan goşdarî kerdêni. Şewanê zimistananê ê dergan di hetanê nîmeyê şew sanikî vatêni. Mîyanê vatişê sanik di wexto kî qehremanê sanikî, dest pê qalkerdiş bikerdên, ina rey sanikvajî qalkerdişê qehremanî sê deyîr vatêni. Rawrê zî sanikî nêqedîyayêni, mendêni şewa bîni. Şewanê zimistanan di, kêfweşîya tewr pîlî goşdarîkerdişê sanikan bi. Tabî eynî wextî di vatişê sanikan di kulturêko gonî estibi. Derheqê ina mewzu di Mehmed Uzun îna vano:

“Dengbêj û sanikvajî benî qasidê tarîxa vîyerteyî, benî şahidê rojê xu û benî temsîlkarê îstîqbalê xu. Esasê xu di, inê wezîfeyan yew rey di kenî. Behsê tarîxî kenî û tarîxê xu kenî gonî, kêfweşî vila kenî; vîr, kûltur û zonayîşêko edebî anî warye û bêteyê vîzêr û êr di benî yew pird” (Uzun, 1992: 33).

Ziwan, bi hinzar seran pê hetkarîyê sanikan neslêk ra vîyertêni nesilêko bîn. Bi ino hewa sanik, bêteyê neslan di bena yew mektebê ziwani. Dadî /dapîr/ babî hîn kom beno, wexto kî qicanê xu rî sanikan vanî hetê exlaqî ra, însanetî û holî ra yîn terbiye kenî. Qic, çendik lez holî û însanetî bimûs û zerra safî ra biewnî dormaleyê xu, ehendik hol beno. Semedê ino gûre, gelo sanikan ra hîna hol raharêko bîn esto?

Ma zî qicîyê xu ra zonayêni, sînayîş û eleqaya qican tewr zaf sanikan ser o estî. Çimkî mîyanê sanikan di yew cuya efsûnî esta. Ino semed ra qicî, dinyayê sanikan zaf mereq kenî; cay û warê sanikan, qehremanê sanikan yîn rî ecêb yeno û dîqqetê yîn anceno xu ser. Wexto kî qicî sanikan goşdarî kenî, xu kenî herindê qehremanê yîn ê hol û jêhat. Bi sayê sanikan; holî, raştî, însanetî û sebir musenî. Cuya xu dî, xeyalanê xu dîma şinî. Bi ino hewa sanikî, şexsîyetanê qican ser o tesîranê pozîtîf verdenî. Ino semed ra pedagog û malimî inê unsurê sanikan raharê musnayîş di xebitnenî û kitabane dersan di hîna zaf ca danî sanikan.

Bêteyê dinyaya sanikan û xeyalanê qicanê çahar û heşt serrîyan di zaf nizditî esta. Qicî sanikan goşdarî bikerî, xeyalê yîn beno hîra. Çimkî sanikan di sînorê xeyalan çînî yo. Qicî kî sanikan goşdarî nêkir, her çî mekanîk veynenî, ino qeyde zî fikîrîyenî. Şaîro namdar Cemal Sureya yew rêza şîrê xu di vano; “Qicî kî sanikî goşdarî nêkerdî, wexto bî pîl, resmê pisîngan zî pê cetwelî virazenî.” Ziwanê sanikan zelal û rehet o û bi goşdarîkerdişê sanikan, qicî hetê ziwani ra zî aver şinî û bê zehmet ziwane dadîyê xu musenî.

Êr sê wextanê verî sanik û sanikvaj nêmendî. Hetê bawkalan û dapîran ra vatişê sanikan bitemamî nêbo zî hîn bîyo kê. Bi averşîyayîşê teknolojî, ino anane bedilîya. Averkewtişê teknonolojî sanikan di zî tayê çîyan bedilna. La

honcî zî înternetan, kitabânê qican û televîzyonan ser o fonksîyonê sanikan dewam keno û hemî dinya di xêzefilm û filmî kewto herindê sanikan.

2.2.1. Tewirî Sanikan

Sanik her çend xeyalî bibo û wahaerê qehreman û mewzûyanê fewqûladeyîn bibo zî mîyanê sanikan di, sanikî bimanî yewbînan û ê yewbînan ra cîya estî. Tewirê sanikî çina beno wa bibo, tekîlîyê sanikî heyatî reyde çinî bo, sanik mîyanê şarî di ca nêgêna. Exleb zafiyê sanikan di her tim yew dualîzm esto. Bixususîyet qewxeyê feqîrî û zengînî, mixêrî û rindîyî, dostîyî û dijminatî, holî û xirabî estî. Verbê xirabîyî di her tim holî sare wedarena û peynî di, miheqqeq holî qezenc kena.

“Mîyanê cigêrayoxê sanikan di 140 serî ra zîyed o rêzkerdişê tewirî sanikan virazîyenî. Derheqê dabeşkerdişê tewirê sanikan di xebata yewin, seserra 19an di hetê J. G. Van Hahn, H. F. Fielder û J. Jakobsî ra virazîyaya” (Sakaoğlu, 1999: 10).

Ino wextî ra dima hîn sanikan ser o xebatê zanîstî dest pêkeno. Ino warî di Birayî Grimmî sê rayber yeno vênayîş.

“Birayî Grîmmî, dora verîn sanikan ser o cigêrayîş kerdo. Bi inê xebatê xu, rayberîya Teorîya Ziwananê Hînd-Ewropî zî kerda û xebatê folklorî ser o yew termînolojîyê xusûsî, metodê cigêrayîşî û analîzî awon kerda” (Rojhilat, 2015: 12).

Dabeşkerdişê sanikan di tewir tewir vînayîşî (görüş) bibî zî tesnîfkerdişo kî tewr vila bîyo û eyê kî hemî dinya di şixulîyeno, tesnîfkerdişê Aarne-Thompsonî yo. Wendekarê Kaarle Krohn, Antti Aarne dora vêrîn sanikan ser o xebatêko bi sîstem viraşto. A. Aarne ra dima wendekarê yî S. Thompson xebatê yî ser o xebitîyo û hira kerdo. Her çend xebatê yîn bîyer rexnekerdiş zî hetê zafê cigêrayoxî ra şixulîyeno. Rêçê inê folklornasan di zaf xebatê biqîmet virazîyayî. A. Aarne tewirê sanikan kerdo hirê qîsimî.

1-Sanikî heywanan

2-Sanikî ‘eslî (Rêzkî)

3-Yarî û Anekdotî (Wuyayîşî)

S. Thompson xebatê Aarneýî revîze kerda û di (2) tewirê sanikî, tewiran ser o zîyedno û tewirî sanikan kerdî ponc hebî;

1-Sanikî heywanan

2-Sanikî şarî yê ‘eslî: (ê fantastîk, ê raştîkîn)

3-Sanikî wuyayîşî

4-Sanikî zîncîreyî

5-Sanikê kî nêkuwenî kategorîzeyî (Keskin, 2019: 215).

Ma cêr di tewiranê sanikan, binê ponc sernameyan di îzeh kenî.

2.2.1.1. Sanikî Heywanan

Sernameyê yî ra zî kifşe yo kî inê sanikan di qehremanî sereke heywan î. Sanikê heywanan kîlm î û tede dîyologî zaf vîyerenî. Qehremanê yîn sê însanan tégêrenî, qalî kenî, fikîryenî û wesifanê însanan gênî. Yew fikir yan zî dayîşê mesajî bi qalkerdişê heywanan pê zîwanêko alegorîk vajîyeno. Ino tewir rî “fabl” zî vajîyeno. Fablan di her heywan sembolê yew tîp û rolî yo.

“Mîyanê şarî di tewr zaf ino tewir sanikî vila biyî. Her fabl di yew fikîr, yew temaya cemaatî esto û qey her kesî mesajêk esto. Yew het ra zî kêf dano goşdaranê xu” (Bilkan 2009: 20).

Mesnevî yê Mevlana, sanikî Aisopos (Ezop), sanikî Andersen û ê La Fontaine nimûneyê ino tewir î.

2.2.1.2. Sanikî Şarî ê Eslî : Ê Fantastîkî

Wexto kî vanî sanik, dinyayêko mîstîk û fantastîk yeno vîrê merdimî. Mîyanê sanikanê Kurmanckî/ Zazakî di, sanikî kî kuwenî ino tewirî zaf î. Hedîseyî inê sanikan, sare ra hetanê pêynî bi formêko fewqûladeyî awon bena û motîfo kî kuweno vernî sêhr o. Hem mewzûyê yê hem zî cayê yê raştîkin û kifşe nîyî. Inê sanikî, goreyê ê bînan binêna derg î; karakterî yîn fantastîk î û inê sanikan di sêhr û çîyê efsunî zaf î. Tesnîfkerdişê Aarne-Thompsonî di him sanikî dînî û him zî ê raştîkîn, zereyê sanikî şarî ê eslî di ca gênî.

“Mîyanê tewirê sanikan di, eya kî mefhumê (tanim) sanikî rî, tewr nîzdî, sanikî fantastîk î. Hem mewzuyê xu û hem zî qehremanê xu

xeyalî yî û inê sanikî dormaleyê qehremanê fewqûladeyîn di yanî dormaleyê cind, perî, dîyow û îjdarî di qewimîyenî” (Bilkan 2009: 21).

Sanikî Zazakî di zî inê qehremanî kî ma cor di vatî vîyerenî û bizafî pîra hewtsarî, dêw, ejdar vecîyena vernîyê ma.

2.2.1.3. Sanikî Raştîkinî

Ino tewir zî dabeşkerdişê Aa-Th di kuweno zereyê sanikanê şarî ê eslî. Kes û hediseyî inê sanikan, raştî ra hîna nizdî yî. Sanikî raştîkin di hedîseyî, dinyaya raştîkin yanî cayêko kîfş û wextêko belû di qewimîyenî. Tayê yîn di beno kî wext kîfş nêbo û tayê çîyî mucîzewî bibî la zafê unsurê sanikî raştî î.

“Padîşah, wezîr, bazirgon û qadî usb. kesî, bi wesifê xu yê cuya raştîkin, sanikan di vîyerenî. Qehremanê muhîmî kî inê sanikan di vîyerenî, lajo qic ê padîşah, kîyeyo feqir di kenaya rind yan zî Keloğlan o” (Bilkan 2009: 21).

Sanikê Kurmanckî di *Mîrza Mihemed, Kose* û Zazakî di zî *Keçelek/ Kose* qehremanî ino tewirî yî.

2.2.1.4. Sanikî Wuyayîşî

Katalogê Aarne-Thompsonî di bi nameyê “anekdot û yarî” ameyo namekerdiş. Inê sanikan di yarî û tinaz kuwenî vernî û gayeyê yîn, goşdar yan zî wendox bido wuyayîşî û yîn rî mesaj û şîretan bido.

“Ekserîyet fiqra yan zî hikayeyî kilm û yarî ra yenî meydan û nameyê yî vêrîn “latîfe” yo. Inê sanikî, rawrê fiqrayê bêedeb, mustehcen û bikêf î. Ino semed ra bizafî mîyanê pîlan di vajîyenî” (Bilkan, 2009: 22).

Mala, Xoce Nesredîn û karakterê polîtîk û ê dînî inê sanikan di vîyerenî. Ma eşkenî vajî kî; mewzuyê xu heyatî ra gêni. Goreyê tayê cigêrayoxan, fiqra nêkuweno mîyanê dabeşkerdişê sanikan.

Mîyanê sohbetê Zazayan di fiqrayî zaf vîyerenî. Fiqra; qehr û şayî ser o, malla û axayan ser o û sewbîna her çî ser o vajîyena. Rawrê zî bajarêk pê

yewna bajarî, dewêk pê yewna dewa bîn tinaz û yarîyê xu kena û inê yarîyî, hîn zemanî reydi kuwenî fekê şarî.

2.2.1.5. Sanikî Zincîreyî (Rêzkî)

“Qehremanî inê tewirî bizafî heywan î. Sanikî rêzkî di, hedîseyê qicik û bêqiyemetî pêdima rêz benî” (Bilkan 2009: 22). La yew xususîyetê inê sanikan, sanikî heywanan ra cîya keno, tertîbê yîn o. Gayeyê inê sanikan dersdayîş ra wetîyer kêfweşkerdişê qican o. Qehremanê yîn tim û tim mîyanê yew macera di yî.

Goreyê me' nakerdişê R. Pertevî (2009: 95), “Inê sanikan di yew pabesteyî û rolêko mantiqî esto. Hedîse û averşayîşê sanikan pîya dima vajîyenî. Mîyanê sanikî di her yew hedîse, hem dewamê aya bîn a û hem zî xuser yew sanik a.”

Hedîseyî pîye dima yenî û lez vîyerenî û yew zincîr ser o awon benî. Çarçoweya mantiqî di hathatê xu di gêrenî û peynî di agêrenî, yenî sareyê sanikî. Mîyanê sanikî Kurdan di qey nimune ma eşkenî sanika *pîr û pisîng/ rovi û pîrê* bidî. (Sanika 5.)

Goreyê tesnîfkerdişê Aarne-Thompsonî, hedîse û qehremanê yîn ê fantastîkî, goreyê sanikanê bînî tay î. La ino kategorîzeyê yîn, sanikanê Kurdan tam nêgêno zereyê xu, çimkî sanikî inê tewirî ê Kurdan dergûdila yî û qehremanê yîn ê fantastîkî zî estî.

2.2.2. Viraşteyê Sanikan

Sanik, tayê bingehan yan zî tayê qisiman ser o awon bena. Sanik; qisimanê sanikî, formelanê sanikî, wext, ca û karakteran ra yena meydan. Sanikan di hîrê qisimî estî:

1. Destpêkê sanikî (sareyê sanikî)
2. Bingehê sanikî (gowde)
3. Peynîyê sanikî (peynî)

Qisimê destpêk di, pê formelê destpêkerdişê dest pêkenî û serqehremanê sanikî yeno dasinasnayîş. Qisimo diyîn di, munitişê sanikî û

macerayê qehreman vajîyena. Qisimê peynî di zî qehreman reseno miradê xu û pê formelê peynî, sanik qedîyena.

2.2.3. Xususîyetî Sanikan

- Sanikî pê dema vîyerteyî vajîyenî.
- Viraştoxê sanikan bellî nîyî, miheqeq cua ver yewî vato, la dima fek ra fek vila bîyî û bîyî malê şarî.
- Sanikan di ca, zemun, wext kifş nîyî.
- Hedîseyî, têna yew mekan di nêvîyerenî. Nameyê cayan eşkera nîyî û bizafî mekanê hîra “yew dew di”, “bajarek di”, “yew welat di” yî. Mekanê teng zî sê “koşk, yew qonax, şikeft û kîye” yî.
- Bi usulê ziwane qalîkerdişî vajîyenî. Her çend vatişê sanikan nesir bibo zî tayê sanikan di vengdayîş, zowtdayîş û qalîkerdiş sê nazim (şîr) î. Ino xususiyet bizafî sanikê Kurdan di estî. Mîyanê sanikî Zazakî di, sare ra hetanê peynî sanikî kî sê nazimî nusîyayî zî estî.¹² (Ersoz, 2013)
- Ziwane sanikan zelal û fesîh o û sanikan di cumleyê zaf dergî çînî yî, eg bibî zî tay î.
- Zafîyê sanikan di pers-cewap û tekrarê hedîseyan vîyerenî.
- Sanikan di tekîliyê sebeb û netîceyî çînî yo û sanikî raştîkîn nîyî. La qicî bawer kenî û binê tesîrê sanikan di monenî.
- Hedîseyî sanikan di sê tewirê edebîyato modernî (roman, hîkaye) teşbîh û teswîr çînî yo. Eg teswîr bibo zî teswîrêko kilm û xeyalî yo.
- Sanikî hîrye qisiman ra yenî meydan. Destpêk (sereyê sanikî), guewdeyê sanikî (averkewtiş) û netîce (pêynîyê sanikî). Sanik, pê formelêk dest pêkena û pê yew dua yan zî bi temenîyê weşî qedîyena. Inê qeydeyî şert nîyo kî her sanikî di ca bigêro, tayê sanikan di inê qeydeyî çînî yî, bizafî sanikanê heywanan di çînî yî.

---

¹² Kitabê Umer Farûq Ersoz “Kekû” di sanikanê xu -bizafî sanikanê fabl tede estî-, sê şîr (nazim) nuştö.

- Keso kî sanik vano; destpêkê sanikî di qalî qalip girewteyî (formel) vano: “cêk ben, cêk niben”, formel goreyê hunerê sanikvaj dergûdila zî vajîyena.
- Hedîseyê sanikan di dualîzm esto yanî sanikî çiyê tezatî ser o awon benî û inê tezatî qehramanê sanikan ser o zî dewom keno.
- Tede vateyê verênan, idyomî, zowtî û duayî ca gênî. Bi sayeyê inê meteryalê folklorî goşdarê sanikan yanî qicî, ziwane xu ra hayîdar benî û musenî.
- Sanikî di tîpanê xirabî; (sê dîyew, pîra cazu, domarî, paşa ûsb.) û karakteranê hol zî tim estî, serqehremanê sanikî peynî di reseno/a bext û mirazê xu.
- Hedîseyî sanikî, dormaleyê serqehremanî di vîyerenî û hetanê peynîyê sanikî dewom kenî.
- Sanikî; hedîseyê fantastîkan ser o awon benî. Goşdarê xu benî koyanê mîyanê hewran, rawrê zî benî hewt tebeqeyê binê erdan.
- Qehreman, ca û eşyayê sanikan efsûnî yî û sanikan di sêhr zaf ca gêno.
- Her çend mewzuyê sanikan xeyalî bibo zî, esasê xu di sanikî; mewzuyê xu, cuyayîş û kûlturê miletê xu ra gênî (Bozkurt, 2012: 820).
- Karakteranê hol û raşt, pê miradê xu şa benî, kesê xirab û neheqî zî cezayê xu vînenî. Sayeyê sanikan, hişê qican di holî û exlaqo rind ca gêno.
- Zowt û duayê qehremanê sanikan qewilyeno. Mîsal; sanika “Yo Way û Howt Birayî” di kênek zowt dona û zowtê yê qewilyena (Bor, 2013: 209).
- Sanikî; alemê xeyalanê qican keno hîra. Qicî wexto kî sanikan goştarî kenî, kuwenî mîyanê dinyaya sanikan ê fantastîkî.
- Gedeyî bi sayeyê sanikan ziwane dadîyê xu hîna lez musenî. Hewes û waştayê wendişê ziwani tede hasil beno. Kesê kî qican rî sanikan vanî yan zî wonenî, hetê qican ra yenî heskerdiş û hurmet vînenî. Ino sebeb ra sanik, bênatayê qican û pîlan di yew wesiteyê sînayîşî yo.

- Peynîyê her sanikî di dersdayîş û îbretgirewtîş esto. Yew het ra merdimî fikîrnenî, yew het ra zî merdimî rî şîretan danî. Eşkera yan zî nimitkî mesajan danê goşdaranê xu.
- Sanikan di unsurê mîlî û dînî çînî yî. “Xususîyetêkê muhîm yê sanikan, motîfê mîlî û dînî înan de çîn ê; eşkera yan zî nimitîkî, propagandaya yew fikrî yan zî îdelojî nêkenê” (Lezgin, ueb, 2012: 50).
- Sanikî, goşdarê xu rî; raştî, rindî, holî, sebir, sedeqet, merhemet, heq-huquq û însanetî mûsnenî.
- Wexto kî sanik vajîyena, wa qic bên, pîl bên, kêfê pîyorin sanikan rî yeno. Qey wextvîyartişî bo zî, însanî teşqeleyê dinyayî ra kenî dûrî.
- Peynîyê sanikan bi bextîyarî û weşî qedîyenî. Qehremananê hol, rind û zonayî peynî di serfiraz benî.
- Sanikan di gûreyê eqsî û bêîqbalî pîye dima yenî vernîyê qehremanan û inê gûreyî yewbînan ra beste yî. Qehreman, inê tengûnîyan xu sera fineno û peynî di yan zewicîyeno yan zî tac nano xu ser. Tac û zewac, serfirazî û bextîyarî sembolîze kenî (Günay,1992: 326).

2.3. Nezerîyeyî Derheqê Çimeyî Sanikan

Her çend ziwanê miletan cîya bibo zî, bêteyê miletan di tekîlîyî tarîxî û kûltur estî, tayê materyalî folklorî û sewbîna çîyan yewbînan ra gêni. Folklornasî kî sanikan ser o xebitîyayî, zemûnê ver ra hetanî êr, inê persan persayî û tewir-tewir fikr û nezerîyeyî eştî werte. Gelo sanikî dora vêrîn kom ca di vecîyayî û kom çime ra ameyî, gelo kom ca, welatê sanikan o?

Wexto kî folklornasan, muhîmîyê folklorî û baxusus ayê sanikan ferq kerdî ina rey vilabîyayîşê sanikan zî mereq kerdî. Ino mewzu di hîrê nezerîyeyê cîya vecîyayî meydanî. Ina nezerîye rî *teorî* û *ecole* zî vajîyeno. Ekolî kî zonayoxî bi hewayêko hîra ser o vindertî, inê yî:

- I. Ekolê Mîtolojîk - tarîxî ra ver
- II. Ekolê Hîndolojî - tarîxî
- III. Ekolê Antropolojîk –nezerîyeyê etnografîk (Karadağ, 2004:177-178)

2.3.1. Ekolê Mîtolojîk

“Ina nezerîye bingehê xu fikrê Birayanê Grimm ra gêna û rayberî ino nezerîye zî înan î. Nefîceyê xebatanê xu yê derheqê mîtolojî û sanikan ra dima, di îddîayan erzenî werte. Goreyê yîn sanikanê şarî Hînd-Ewropî wextêko dûr di vecîyayî û bingehê yîn yew o û ino semed ra monenî yewbînan. Îddîayê yîn ê bîn zî çimeyanê sanikan mît bi xu yê” (Keskîn, 2019:209).

“Max Müller zî, xebatê xu yê mîtolojîyê Hînd-Ewropayî ser o resayo inê fikrî; mîtolojî û sanikî sêycê yî, sanikî zî parçeyêk mîtolojîyan î” (Aslan, 2001: 37). Goreyê birayî Grimm û P. Boratav çimeyê sanikan Hîndîstan o.

2.3.2. Ekolê Hîndolojî

Goreyê ino nezerîye cayê kî sanik vecîyayî Hîndîstan o labelê herindê çimeyî di mîtolojî nê, Panchatantra mojneno.

“Temsîlkarê yî Theodor Benfey; Panchatantra seserrê 10. ra dima hêverî mîyanê bisilmonan di, dima bi destê yîn bi şeklo nuşteki hetê papazanê Budîst, Çîn û Moxolîstan di vila beno. Û hetê Tirkan ra zî bi fekkî resayî Ewropayî. Wareyê sanikan di eser o tewr kohon, Panchatantrayê welatê Hîndê yo û Benfey ino eser açarnayo Almankî” (Aslan, 2001: 37).

Goreyê Benfey, tesîrê rojhilat û bawerîyê Budîzmî rojawon ser o zaf o.

2.3.3. Ekolê Antropolojî

“Rexneyî kî ekolê mîtolojî û ekolê hîndolojî ser o bîyî, bingehê ino nezerîye ano meydan. Goreyê ina ekol bingehê sanikan,cuya însanetî bi xu yo” (Keskîn, 2019:211). Her cayê dinya di însan, wahaerê eynî tebîet û eynî fikrî yo, ayê ra tebîet û fikrê şîrîk ê însanan, kûltur û motîfanê şîrîk anî warye.

“Temsîlkarê yî; Andrew Lang, Edward Tylor û M. Lennan î. Goreyê yîn çimeyê sanikan mîtolojî yan zî Hîndîstan nîyo, pişwerê heyata medenî yî. Lang vano kî; sanik dewranê arkaîk ra mendî labelê sanikî, cayanê cîya û yewbînan ra xuser ameyî warye” (Aslan, 2001: 37).

Çendik kûlturê însanan cîya bibo zî, waharê ûrf-edet û bawerîyanê şîrîk î û ino rid ra sanikî yîn manenî yewbînan.

2.3.4. Çimêyî û Xebatî Sanikan Ser o

Hîndîstan, hetê çimeyê sanikan ê yewîn hesabîyeno. Kitabê sanikan dora vêrîn *Kelîle û Dimne* yê Beydaba ino welat di bi nusîyayo. Edebîyatê dinya di Beydaba sê rayberê sanikî heywanan yeno vênayîş. Bi sen'etê întaq û teşxîsê derheqê zaf mewzuyan di fikrê xu bi sanikan ardî ziwani. Panchatantra, Hîtopadeça, Çakasaptatî/ Sukasaptatî (Tûtîname) zî kitabî sanikanê ê Hîndan î.

“Nimuneyo tewr namdar Panchatantra yo û ponc qisimî ra yeno meydan. Nuştoxê yî (yan zî arêdayox) Vishnu Sharman semedê perwerdeyê lacê qralî dormaleyê Hîndîstanî di sanikî arêdiyayî. Sanikê rojhelatî di “Sanikî 1001 Şewî” zaf namdar û kohon o. Her çend sanikanê Ereban bîyer zonayîş zî sanikan di bizafî motîffanê Îranî vîyerenî” (Keskîn, 2019:227).

Mîyanê edebîyatê Ereban di *Sanikî Hinzar û Yew Şewî* namdar o. Şehrazat semedê xu û kênekê welatê xu, seba kî xezebê Şah ra bixeles, sanikî vona. Bi ino hewayî inê sanikî yenî meydan. Sanikan di bizafî bêbextîyê cînîyan vîyerenî.

“Edebîyatê Îranîyan di *Sanikî Hinzar û Yew Rojî* qey yew nazîreyê Sanikî Hinzar û Yew Şewî yo. Ino kitab bêbextîyê cûmyerdan ser o nusîyayo” (Sakaoglu, 2007: 18).

Sewbîna Mantiqul Teyr ê Ferîddun Attar, Bostan û Gulîstan ê Sadî Şîrazî û Baharîstanê Molla Camî zî xêlîyek wareyê sanikan di muhîm î.

Edebîyatê rojhelatî di ehlê tesewuf û şexsî zonayî, seba kî Hîkmeta Îlahî bido zonayîş, meqsedê zerê xu, meram û waştayanê xu bi ziwani heywanan, pê teşbîh û întaqê ardî ziwani. Gayeyê îlmê hîkmet û sanikvajan; yew het ra wext bi kêfweşî vîyartîş o û yew het ra zî bi hewayêko şîrîn emelî hîkmetî fomkerdiş dayîş o.

“Mîyanê çimeyanê Ewropayî di zî Aisopos (Î.V. 620-560), La Fontaine (1621-1695) û fablanê yîn yenî” (Keskîn, 2019: 228).

Folklornasî bêteyê sanikanê Ezop û Panchatantra di yew sêycêti vênênî. Ê ino zî beno sebebê munaqeseyan: “Kom komî ra inê sanikî girewtî yan zî kom komî ra îlham girewtî?” Inê persî gêrayişê kokê sanikan di benî bingehê teorîyan. Îno wext ra dima dewrê xebatê zanîstî yanî sanikan ser o xebatê arêdayîşî dest pêkenî.

“Ewropa di sanikan ser o cigêrayişêko îlmî, dora vêrîn hetê di birayî Jacop û Wilhelm Grimmî ra virazîyenî. Serrê 1812an di Almanya di bi nameyê “*Kinder und Hausmarchen/ Sanikê Qican û Şarê Keyî*” yew kitab çap kenî, tede 200 sanikî ca gêni” (Oğuz, 2010: 38).

Inê birayî mîtolojîyê Almanan û ê Hînd-Ewropayîyan ser o xebitîyîyenî.

Tirkîya di, Ziya Gökalp sanikî kî arêdayo, kitabê *Altın Işık* di çap kerdo (Keskîn, 2019: 235). Pertev Naili Boratav wareyê folklor û edebîyatê şarî ê Tirkî di xêlîyek xebatî kerdo. Tayê kesî bîn zî; Saim Sakaoğlu, Bilge Seyidoğlu, Umay Günay, Ali Berat Alptekîn î. Tirkîya di xêlîyek cigêrayişê sanikan ser o tez û doktorayî estî û hama zî virazîyenî.

Kurdan di zî xebatî folklorî kovaran di dest pêkerdî.

“Peynîyê seserrê 19an di bi xuhesîyayîşê roşnvîrê Kurd, pê kovara *Kurdîstan* dest pêkeno. Ino kovar ra dima kovarê *Jînê* di xebatî folklorî, cayêko mûhîm gêni. Wareyê sanikan di nameyê Kemal Fewzî zaf kuweno vernî û kovara *Jînê* di dora verîn sanikê Kurdî nuştî” (Keskîn, 2019: 232-233).

Wird birayê Bedîrxanan zîwanê Kurdî ser o xebatê biqîmet viraştî û bingehê Kurmancîyo êr ronayî. Folklorê Kurdan di Kurdî Ermenîstanê zî xêlîyek xebatan kerdî. Înan ra Hecîyê Cindî, Emînê Evdal û keyeyê Celîlan rolêko sereke gêni.

Enstîtuya Kelepora Kurdî zî xêlîyek sanikanê Kurmancî û Zazakî sê kitabî çap kerdî. Serranê peyînan Tirkîya di xêlîyek sanikî arêdayî weşenîyayî. Qisimê Zazakî û Kurmancî di xebatê akademîk sê tez û doktora virazîyayî û hama zî dewam kenî.

2.4. Teorîyî Tesnîfkerdişê Sanikan

Folklornasî seba kî muhîmîyê folklorî baxusus zî ê sanikan bizonî, vilabîyayîşê sanikan ser o vindertî. Folklornasan ra her yewî yîn, bi usûlêko zanîstî goreyê xu sanikan ser o xebitîyayo. Xususîyetî sanikan, rahar û usûlê vilabîyayîşê sanikan mişowre kerdî. Inê usulê zanîstî, xebatê folklornasan ra bîyî wesîle û sanikan ser o tehlîlê îlmî dest pêkerdî.

Ma cor di binê sernameyê folklorî di behsê folklorî kerdibi. Xebatê Herderî zonayoxî ê wextan ser o tesîrêko pîl viraştibi. Birayî Grimmî, kewtibî mîyanê şarê xu û dora vêrîn bihewayêko îlmî folklorê Almanî ser o xebitîyayîbi. Inê xebatî Herder û Birayî Grimman sê yew celxeyê awî, folklornasê Fînî ser o tesîr kerdî.

“Wexto kî Birayî Grimmî sanik û deyîrî Almanan arêdaynî, diyî kî yew qisimê inê sanikan, welatî zimeyê bîn di zî estî. Inê metnî zimeyî, bi metnê Almankî reyde muqayese kerdî. Peynî di teorîyêko mîtolojîk eşî werte; Dewirê antîq di qowmî kî eqreba yî, folklorê yîn zî seycê yî” (Türkmen, 2008: 111).

Xebatî Grimmî, mîyanê Ewropa di yew hereketê arêdayîşê sanikan dayî destpêkerdiş. Cigêrayoxî, ina rey kewtî, inê persan dima: Gelo ristimê sanikan ça ra yeno, kom sanik orjînal a, kom sanik varyant a?

“Goreyê V. Propp; “Cigêrayîşê çimeyî ristimê sanikan ra ver, merdim lazim o kî hêverî bizano sanik çina ya” (Propp, 2008: 6).

Mewzuyî sanikan yewbînan ra zaf nîzdî yî, têmîyon di yî û besteyê yewbînan î. Ino rid ra zonayoxî folklorî, seba kî xebatî sanikan di asanî virazî, dabeşkerdişê (kategorîzekerdiş) sanikan ser o şixulîyayî. Tewirî sanikan zîyed î û merdim hetanê sanikan yewbînan ra cîya nêkero, nêşkeno sanikan tesnîf bikero. Zonayoxî sanikan seba tesnîfkerdişê sanikan di yew asanî bibo, qeydeyan ronayî.

Analîzê edebîyatê şarî; wareyê folklorî di bîyo mewzuyêko muhîm û cigêrayoxî goreyê xebatanê xu tayê teorîyî teklîf kerdî. Ma îtya di derheqê çend teorîyî kategorîzeyê sonikan ser o melumat danî.

2.4.1. Teorîya Tarîx-Coxrafî (Ekola Fînî)

Cîyatî û sêycêtyê sanikan dîqetê cîgêrayoxan ancenî û seba fomkerdiş û analîzêko hîra, dabeşkerdişê sanikan beno çîyêko elzem. Sanikî; goreyê tedeyîyê xu, mewzu û karakterê xu yenî tesnîfkerdiş û numre dîyenî sanikan û inê numreyî sê “tîp” yeno namekerdiş.

“Dora vêrîn Fînlanda û sewbîna welatî Îskandînav di sê Danîmarka, Îzlanda û Norveç di, peynîyê xebatanê sîyasîyan ina teorî vecîyaya werte. Bi nameyê *Metodê Folklorê Muqayeseyîn* zî yeno namekerdiş. Ronayoxê ina mekteb, Julius Krohn o. Julius û lajê yî Kaarle Krohn ra dima ino metod ser o Alex Olrik, Antti Aarne ve Stith Thompson xebitîyê û aver berdî “(Oğuz, 2016: 66).

“Ekola Fînî di çekuyanê “varyant, orjînal, kronolojî û coxrafya” zaf muhîm î. Varyanto orjînal yan zî bi îfadeyê Krohn “ûrform” tarîxê folklorî di mewzuya tewr munaqêşeyîn a û dormaleyê yî di xêliyêk munaqêşe virazîyayî. Goreyê teorîya Fînî; mîyanê se (100) varyantî di yewî orjînal o û eyê bîn vatişê xeripnaye yî” (Pertev, 2015: 43).

Labelê zafbîyayîşê varyantê yew eserî, sê renganê mûndê ayşûn o. Cîyatîyê bênatêyê varyantan, zengînîyê benîademî yî.

Goreyê ina teorî varyantê sanikî çendik zîyed benî wa bibî, orjînalê inê hemî varyantan, yew coxrafya ra û yew çime ra sê celxeyanê awî, celxê celxê vila bîyê. Senî kî dalpeyêka awî, kuwena mîyanê awê yew guelî û dormaleyê xu di helqeyan virazena, vatişê anonîm zî cayo kî têra vecîyeno, sê helqeyanê awî dormaleyê xu di vila beno.

2.4.2. Teorîya Psikanalîtîk

“Bingehê teorî hetê Sigmund Freud ra ronîyayo û talebeyê yî zî teorî ser o xebitîyayî. Rayberê ino metodî; psîkologanê sê S. Freud, W. Wundt û G. Jung î” (Oğuz, 2016: 78).

“Goreyê yîn çimeyê materyalê folklorî; xeyal, hewn û ruhîyetê însanî yî. Inê kesî vanî kî; bingehê sanikan û mîtan di, fentezîyo nimite û

seksualîte estî. Ino semed ra mîyanê teorîyan di sê teorîyanê bînan popûler nêbîyo” (Pertev, 2015: 60).

2.4.3. Teorîya Antropolojîk

Ino metod, metnanê folklorî ser o nêvîndeno, vatox û goşdarane yîn ser o vîndeno û pencereyêko cîya ra ewnîyeno xebatanê folklorîkan.

“Bixususîyet performansê vatoxî ser o vîndeno û temsîlkarê ina teorî, antropologê namdar î. Fonksiyonê materyalê folklorî hetê antropolog William R. Bascomî ra hedire bîyo” (Oğuz, 2016: 87).

2.4.4. Teorîya Kompozîsyonê Fekkî

Teorîya fekkî, besteyê problemê Homerî yo û zonayoxî ina teorî persenî; Homer eseranê Ilyada û Odysseia senî ardo meydan?

“Goreyê yîn yew destan yan zî sanik, her îcrayê xu di newe ra yeno warye. Destanê Îlyada û Odessîa bi qeydeyê fekkî ameyî warye û fek ra fek neqil bîyî, inê eserî kompozîsyonê sê maqale yî” (Pertev, 2015: 85).

“Hetê Milman Parry ra bingehe metodî ronîyayo û hetê Albert B. Lordî ra zî aver kewto” (Oğuz, 2016: 90).

Ma îzahkerdişê ina teorî ra fom kenî kî, her îcrakerdişê yew destan û sanikî, bi her qayde di orjînal o. Fikrê inê zonayoxan, seba ekola Fînî yew cewab hesibyeno, çimkî ekola Fînî di vanî kî; miheqqeq yew orjînalê eserî esto û ey bînî zî varyantê o eserî yî. La goreyê ina teorî, her yew îcrayê eserêkî xuser yew materyalê folklorî yo.

2.4.5. Teorîya Performansî

“Kesî kî ina teorîya newe tesdîq kenî, binê tesirê Richard Dorson di mendî û yî ra ders girewtî. Roger Abrahams, Dan- Ben Amos, Alan Dundes, Robert Georges teorîya performansî ser o xebat kerda. Înan ra Amos, qey analizê materyalêko folklorî, fikrêk eşto werte. Wextê analizê folklorî di gereka hîrê xususan ser o bêro vîndertiş. Vatox, goşdar û çîyo kî îcra beno” (Oğuz, 2016: 93-94).

Materyalî foklorî yanî eyê kî bi vatiş îcra benî; xususîyetê zîwanê xu, zereyê xu di muhefeze kenî. Yew sanik, efsane, destan ûsb çî her îcra di bedilyeno û ino metno foklorî cayo kî tede îcra beno, her tim eynî nêvajîyeno û sê halê xu yê verîn nêmaneno. “Dundes vano kî, vatişê anonîmî gonî bi zîwanê xu yê e’slî bîyer arêdayîş û îcrakerdiş” (Pertev, 2015: 93).

2.4.6. Teorîya Morfolojîk (Teorîyê V. Propp)

“Propp sanikanê Rusî ser o cigêrayîş kerdo û xebatanê xu eserê “*Morfologiya Skazki; V. Propp, 1928*” di îzeh kerdo” (Oğuz, 2016: 85). Propp xebatê xu di kategorîzeyê sanikan, eyê kî goreyê tîp û motîfan bîyo, rexne kerdo û kêmasîyê yîn ardo warye. Goreyê yî; zaf varyantê sanikan estî, coka merdim ne bi motîfê sanikan ne zî bi tîpê sanikan, tesnîfêko eşkera nêşkeno bikero.

Folklornasê Rus Vladimir Propp, xebatanê Antti Aarne rexne keno û vano; lazim o sanik goreyê fonksîyonanê (işlev) xu bîyer analîz kerdiş. Karakterî çendik bibedilîyî zî têngêrayîşê yîn sê yewbînan î.

“Karakterî sanikan; sanikanê cîya di wesîfanê cîya gênî labelê kar û gûreyê yîn bingeh di eynî yo. Goreyê metodê yî, sanikan di 31 fonksîyonê qehremanan estî. Qehremanî goreyê inê fonksîyonan têngêrenî” (Propp, 2008: 6).

Goreyê Proppî, sanikan di her çend mewzû û karakter bibedilîyo zî têngêrayîşê yîn nêbedilyeno. Teorîya Proppî (2) di bingeh ser o awon bena, yanî “fonksiyon” û “rol” î ser o awon bîya.

“Têngêrayîşê karakterê sanikan yewbinan ra beste yî û her yew hereket fonksîyonêk o. Hûmarê fonksîyonê sanikan 31 o û yî ra zîyed nêbeno” (Propp, 2008: 24).

Xebata xu di Propp resayo inê netîceyan:

1. Karakterî kom benî wa bibî, fonksîyonî senî virazîyenî wa virazî; çîyê kî sanikan di nêbedilyenî, fonksîyonê karakteran î. Fonksîyonî, bingehê qisimê sanikan î.
2. Sanikî fantastîkan di, fonksîyonî bisînor î.

3. Rêzbîyayîşê fonksîyonan, her tim eynî yî. Ancax pîyerê sanikan di temamê fonksîyonan (31) ca nêgênî. Ino çî dûzenê fonksîyonî bîn nêxeripneno.
4. Hemi sanikê fantastîkî goreyê esasê xu aîdê yew tîpî yî (Propp, 2011: 27). Bixususîyet sanikê fantastîkî goreyê sanikanê bînan, hîna hol goreyê teorîya Proppî tesnîf benî.

“Folklornasî kî ina teorî ser o xebitîyayî inê yî; Johann Georg von Hahn, Otto Rank û Lord Raglan î. Inê kesî bîyografîyê qehremanê sanikan di xususîyetê sêcêti ser o qaliban rêz kerdî” (Oğuz, 2016: 83).

2.4.7. Katalogê Tîpî Sanikê Tirkî ê Eberhard-Boratav

Çarçeweya kategorîzekerdişê sanikan di xebatêka bîn zî hetê folklornaso Alman Wolfram Eberhard û ê Tirk Pertev Naili Boratavî ra ameya hadirekerdiş. “Eberhard û Boratav xebatanê xu bi nameyê *Typen Türkischer Volksmarchen* (Tîpanê Sanikanê Tirkî) di neşir kerdî” (Oğuz, 2016: 72).

Bingehê xebatê yîn Ekola Fînî ser o ronîyayo la yew bi yew sê yewbînan nîyî. Teorîya A. Aarne di têna kategorîzeyê sanikanê Hînd û Ewropayî estî labelê sanikê Tirkî tede ca nêgirewtî. Ino sebeb ra ino katalog hedire bîyo.

“Hedirekerdişê katalogê Eberhard-Boratavî (EB) di sebebo ewil, çapa yewîn ê katalogê Aarne-Thompson (AT) di canêdayîşê sanikanê Tirkî yî. Eg rojawonîjî katalogê AT, bitemamî qey sanikê xu hedire nêkerdêni û eg katalogê çapa vêrîn di ca bîdyên sanikê Tirkî, katalogê EB rî hewce çinê bî. Feqet rojawonîjî têna goreyê kûlturê xu, yanî semedê mîletperwerîya xu AT hadire kerdo ino rid ra hedirekerdişê EB hîn bîyo gureyêko mecburî” (Jason, Schnitzler, 2000: 24).

Ma îtya di pîyerê teorîyan ra bikîlmî behs kerd û ma dî kî, her yewî ewnîyayîşêko newe dayo folklorî. Inê teorîyan ra her yewî xuser o û derheqê hemi xususîyet û çimeyî eserî folklorî di malumat nêdanî ma.

Folklor, fenomenêko kûltur û coxrafyayî yo. Folklor hetê çîyanê milî ra nêkuweno ver, folklor besteyê kûltur û coxrafyayê şarê xu yo. Folklorê

Zazayan di xususîyeta tewr muhîm, hama zî heyata rojane ra anêbiryo. Ino xusus di Rohat Alakom îna vano:

“Wexto kî merdim bi çimê îlmî û rexneyî ewnîyeno sanikî Kurdî fom keno kî sanikî malê şarî yî. Wexto kî yîn ser o xebatan keno, mewzuyê yîn analîz keno, merdim; o wext vêyneno kî, o eser, warye ardişê şarî yo. Sê destanî Kurdî, vateyê verînan û deyîrî, ma rî yew zengînîyê cuya folklorîk pêşkeş kenî. Inê eserî ma rî şîretan danî, rahar mujnenî ma û ma mîyanê fentezîyanê rengînan di verdenî. Fentezî, hewn, xîyalanê seserran, zereyê inê sanikan di roj bi roj zêdîyenî” (Alakom, 1994: 7).

QISIMO HÎRIN

3. TESNÎFKERDIŞÊ SANIKAN

3.1. Tesnîfkerdişê Sanikan ê Antti Aarne-Stith Thompson

Sanik; xeyalî yî û wahaqê qehreman û mewzuyanê fewquladeyîn î labelê her cayê dinya di sanikî sêycê estî û sanikî yewbînan ra cîya zî estî. Ino cîyabîyayîş û sêcêbîyayîşê sanikan, bîyî sebebê katagorîzeyê sanikan. Sanikî goreyê mewzu, karakter û tedeyî ra tesnîf benî û sê “tîp” name gênî. Teorîya tarîx û coğrafya di, hîrê cigêrayoxî sereke vecîyayî vernî. Mîyanê înan di keso yewîn Antti Aarne yo. Ê diyîn Stith Thompson, bingehê xebatanê Aarne yî ser o xebitîyayo û Hans-Jorg Uther zî xebatanê yîn aver berdo (ATU). Ma cêr di inê kesan û xebatanê yîn ra behs kenî.

Dora vêrîn çarçeweyêko hîra di, kategorîzeyê mewzuyê sanikan hetê cigêrayoxê Fînî Antti Aarne ra virazîyaya. Bi xu wendekarê Kaarle Krohnî yo û sanikî kî Krohn arêdayî ser o xebitîyayo, dabeşkerdişê sanikan di yew goma mûhîmî eşto.

“Aarne xebatê xu yê kategorîzeyê sanikan, bi nameyê *Verzeichnis der Märchentypen* (Indeksa Tîpanê Sanikan) serra 1910an di Helsînkî di, bi ziwane Almankî weşanayo. Xebatê xu di goreyê mewzuyê yîn, sanikî kerdî hîrê qisimî û qey her tîpêka sanikî zî yew hûmar daya” (Çobanoğlu, 2002: 118).

A. Aarne sanikanê xu binê hîrê sername di kategorîze kerdî; sanikî heywanan, sanikî e’sil, Anekdot û yarî.

Propp ina xebata Aarneyî, zaf muwaffaq vêneno. “Goreyê Propp, serkewtişê katalogê Aarne, rêzkerdişê sanikan eyê kî goreyê hûmaran o. Yewna jîhatîyê yî kategorîzekerdişê sanikan o, çimkî yî ra ver çew kes gûreyêko îna nêkerdibi” (Propp, 2008: 15).

Antti Aarne sanikan, goreyê tîpan (*type*) cîya kerdo. Eg ma sanikanê xu goreyê katalogê Aarne- Thompson virazenî gonî derheqê “tîp” di zî yew zonayîyê ma bibo.

Tîp; tewirê edebî di sê hîkaye, roman û tîyatro di, xususîyetê muşterek zereyê xu di top keno. Ino terîm, sanikan di zî şuxulîyeno. Feqet tîpo kî sanikan di şuxulîyeno sê tîpê hîkaye û romanî nîyo. Tîpê kî tewirê edebî di vîyerenî û tîpê sanikan yewbînan ra cîya yî.

Derheqê tîp di A. Berat Alptekin îna vato: “Tîp xuser eşkeno bibo sanikêk. Yew sanik zî, eşkena yewî ra zîyed tîpan ra bîyer meydan. Sanikî şarî ê eslî di, miheqeq yewî ra zîyed motif estî. Sanikî heywanan di zî exleb yew motif esto” (Alptekîn, 2002: 53).

Thompson zî semedê tîp îna vano: “Tîpê sanikan, metnê xuser î. Her sanikî di; sanik çendik tîmîyonde yan zî basît biba zî tede tîpî estî” (Perteve, 2015: 48).

Xebatanê A. Aarneyî ra dima, welatî Ewropa di cigêrayîşê kategorîzeyê sanikan zêdîyayî. Zafîyê folklornasan, sanikî welatê xu ser o xebatê tesnîfî kerdî û katalogî viraştî. Ancax inê xebatî, têna semedê sanikî yew welatî vîrazîyayî yanî xebatê meheli ra wetîyer nêşîyî. Semedê sanikî pîyerî welatan, zanîstê folklorî di hewceyo kî xebatêka hîra bibo.

Ino kêmasî ser o cigêrayoxê sanikan ê namdar Stith Thompson, katalogê Aarneyî ser o xebitîyayo.

“Stith Thompson, xebatê Aarne vêrsê beno û serranê 1928-1961an xebatanê yî (2) di rey serraşt keno û weşaneno. *The Folktale* (1928), *The Motif Index of Folk Literature* (1961)” (Oğuz, 2016: 75).

Mîyanê ekolê tarix-coğrafya di nameyêko muhîm Stith Thompson o. Wi hem pê xebatê xu yê katalogê tewirî sanikan, hem zî pê xebatê xu yê indeksê motîfî sanikan, bi ewnîyayîşêko hîra verê xebatanê folklorî akerdo. Thompson xebatanê xu bi nameyê “*The Motif Index of Folk Literature*” (*Indeksê Motifanê Edebiyatê Şari*) şeş cildan ra ardo meydan.

“Goreyê yî sanikî di unsuro tewr qic “motif” o, motif tematik o û eşkeno xuser bicuyo” (Perteve, 2015: 52).

Thompson tertibê katalogê tîpan ê Aarneyî ser o xebitîyeno û hûmarê tîpan û sernameyê sanikan zêdneno û 1961an di bi nameyê “*Aarne-Thompson The Types of Folktale (Indeksa Tîpanê Sanikan ê Aarne-Thompson)*”

weşaneno. Kategorîzekerdişê sanikan di tewir-tewir teorî bibî zî, teorîyo kî tewr vila bîyo û hemî dinya di xebitîyeno, tesnîfkerdişê Aarne- Thompsonî yo.

Aarne xebatê xu di sanikan hîrê qisiman di tesnîf kerdîbi: Sanikî heywanan, Sanikî e'slî û sanikî yarî. Thompson peynîyê xebatê xu di 2 tewirê bînî zî îlaweyê katalogê Aarne yî kerdî. Yanî netîce di ey, sanikan ponc qisimî di tesnîf kerdî:

- 1- Sanikî heywanan,
- 2- Sanikî eslî ê şarî
- 3- Sanikî yarî
- 4- Sanikî zincîreyî
- 5- Sanikî kî kategorîze nêbenî.

“Stith Thompson katalogê Aarne yî hîra kerdo û hûmarê tîpan vetî 2500 yî û inê xebatê xu *The Types of Folktale* di newe ra neşir kerdo” (Keskîn, 2019: 215). Thompson bi ino îndeksê xu, gûreyê cigêrayoxan xêliyek asan kerdo. Zemunê ma di ina teorî zaf şuxilîyena la mîyanê kategorîzeyê sanikan di cadayîşê fiqreyan, bena mewzuyê munaqêşeyan.

“Seba kêmasîyê Aa-Th profesorê Alman Hans-Jörg Uther katalogê tîpî sanikan ser o xebitîyayî û hîra kerdî. Serra 2004 di “*The Types of International Folktales*” hîre cîldan ra ardo warye. Cigêrayîşê sanikan di nameyê katalogî bikîlmî îna vîyeren; “ATU (Aarne-Thompson-Uther)” (Oğuz, 2016: 72).

Goreyê dabeşkerdişê Aa-Th (Antti Aarne- Stith Thompson) sanikî binê ponc sernameyî di ino hewa tesnîf bîyî û numreyî dîyayî ci:

3.1. 1. Tîpolojîyê Sanikan ê Aarne-Thompson

I. Sanikî Heywanan (1-299)

- 1-99 Heywanî Wehşî
- 1-69 Heywanî Feni/ Fêlbazî (Lûy)
- 70-99 Sewbîna Heywanî Wehşî
- 100-149 Heywanî Wehşî û ê Keyeyî

- 150-199 İnsan û Heywanî Wehşî
- 200-219 Heywanî Keyeyî
- 220-249 Teyrî
- 250-274 Maseyî
- 275-299 Heywanî Bînî û Objeyî

II. Sanikî Şarî ê E'slî (300-1199)

A. Sanikî Efsûnî (Sêhr) (300-749)

- 300-399 Dûşmenî Fantastîkî/ Raqîbî
- 400-459 Mêrde û Cînîya Sêhrinî yan zî Merdimê Bînî yê Sêhrinî
- 400-424 Cînî
- 425-449 Mîyerde
- 450-459 Bira yan zî Way
- 460-499 Wazîfeyî Mucîzewî
- 460-462 Persî
- 500-559 Ardimkerdoxê Mucîzewî
- 500-503 Cinîyî kî Purt Resenî
- 500-559 Heywanî Ardimkerî
- 560-649 Çîyê Sêhrinî
- 650-699 Quweto Fantastîk yan zî Zonayo Fantastîk
- 700-749 Sewbîna Sanikî Fantastîkî
- 705-712 Sirgûnkerdişê cinî yan zî kênaya ezebî

B. Sanikî Dînî (750-849)

- 750-779 Homa Mûkafat dano yan zî Ceza dano
- 780-799 Raştî vîcyena Werte
- 800-809 Cennet
- 810-814 Şeyton
- 827-849 Sewbîna Sanikî Dînî

C. Sanikî Raştîkîn- Sanikî Romantîk (850-999)

- 850-869 Merdimêk Prens reyde Zewicîyeno
- 870-879 Cinîyêk Prens reyde Zewicîyena
- 880-899 Sedeqetî û Masumî
- 900-904 Cîneka Sarwişk Bena Hol
- 910-919 Qeydeyî Holî
- 920-929 Hereket û Qalê Aqılan
- 930-949 Sanikî Qederî
- 950-969 Diz û Qetilkarî
- 970-999 Sewbîna Sanikî Raştîkîn

D. Sanikî Dêwê Xîntî (1000-1199)

- 1000-1029 Muqaweleyê Gûreyî
- 1030-1059 Bêneyê Însan û Dêwî di Wertaxê
- 1060-1114 Bêneyê Însan û Dêwî di Mûcadele/ Mûsabeqe
- 1115-1144 Însan Dêwî Kîşeno (Keno Darbice)
- 1145-1154 Însan Dêwî Tersneno
- 1155-1169 Merdim, Zorê Şeytonî Beno (Mexlub Keno)
- 1170-1199 Rûhî Şeytonî ra Xelisnenî

III. Yarî û Anekdotî (Fıqrayî) (1200-1999)

- 1200-1349 Derheqê Yew Xîntî di Hîkayeyî
- 1350-1439 Derheqê Kesî Zewicnayî di Hîkayeyî
- 1380-1404 Mîyerde û Cînîya Bêaqili
- 1405-1429 Mîyerde Xînt û Cînîya yî
- 1430-1439 Cînî û Mêrdeyê Xîntî
- 1440-1524 Derheqê Cînîyan di Hîkayeyî

- 1450-1474 Gêrayîşê Cînî/ Mîyerde
- 1475-1499 Yarîyê Derheqê Kênayî kî Kîye di Mendî
- 1500-1524 Derheqê Cînîyan di Sewbîna Anekdotî
- 1525-1724 Derheqê Cûmyerdan di Hîkayeyî
- 1525-1639 Merdimî Aqîl
- 1640-1674 Tesadufê Biîqbal
- 1675-1724 Merdimî Xînt
- 1725-1777 Yarîyê kî Derheqê Dîn, Mezheb û Vaîzan di
- 1725-1774 Papaz Yeno Xapitiş
- 1775-1799 Papaz û Zangoç
- 1800-1849 Derheqê Fîgûranê Dînî di Sewbîna Yarîyî
- 1850-1874 Derheqê Grûbanê Însanî Bînan di Fiqrayî
- 1875-1889 Sanikî Zûrî
- 1890-1999 Sanikî Seydwanan

IV. Sanikî Zincîreyî (Rêzkî) (2000-2399)

- 2000-2199 Sanikî Zincîrî
- 2000-2013 Sanikî kî Tede Numreyî, Objeyî, Heywanî û Nameyî Viyerenî
- 2019-2020 Sanikîkî Derheqê Zewacî di yî
- 2025-2028 Sanikî kî Derheqê Werd di yî
- 2200-2249 Sanikî kî Derheqê Hîleyan di yî
- 2200-2299 Sanikî Nêqedîyayî
- 2300-2399 Sanikî Zincîreyî ê Bînî

V. Sanikî kî Katagorîze Nêbenî (Alptekin, 2002: 54-57)

Thompson; hemî cayanê dinyayî ra sanikî şarî, efsane û mîtan goreyê îndeksê motîfanê xu bi qeydeyo alfabetîk cîya kerdî. Xebatê xu yê ansîklopedîk

di bi hînzaran motîfan ra behs kerdî. Inê motîfan zî binê vîst û hîrê sernameyan di kom kerdo.

Hêverî motîfan mîyanê hîrê grup di kom kerdo.

”Gruba yewîn di; heywanî fantastîkî, pîra cazû, sêhirbaz, dîyew û perî û hetta çica dilalî yan zî domariya xaîn. Gruba diyîn di; tef û talê (obje) mucîzewî, ûrf û edetê fantastîkî û sewbîna bawerîyî. Gruba hîrin di zî hedîseyanê xuserî ca gêni” (Sakaoğlu 1980: 24).

Mîyanê sanikanê ma di zî motîfî sê “awê heyatî, pîra hewt sare, dîyew, Xizir” vecîyenî vernîye ma. Motîfî Thompsonî, sanikî her welatî di vecîyenî vernîyê wendoxanê xu. Motîfî Stith Thompsonî cêr di ma rêz kerdî la ma ina xebatî xu di goreyê katalogê Aa-Th î tîpê sanikanê xu veynenî. La ma nêkuwenî mewzuyê motîfî.

Thompson motîfê edebîyatê şarî, mîyanê 23 mewzuyî sereke di kategorîze kerdo. Semedê her yew motîfî zî yew herfê alfabeyê xebitnayo. Inê motîfî yî ino qeyde yî:

- A. Motîfî Mîtolojîkî
- B. Heywanî
- C. Derbend (Tabu)
- D. Sêhr
- E. Merg
- F. Fantastîkî
- G. Dîyewî/ cinawir
- H. Ceribnayîş (İmtîhon kerdiş)
- İ. Merdimî Zonayî û Xîntî
- K. Xapitiş
- L. Bedilyayîşê Talihi (Qederî)
- M. Îstîqbal Bellukerdiş
- N. Şans û Qeder/ Bext
- P. Cem’at
- Q. Muqafat û Ceza

- R. Hêsîrî (Mehkûmî) û Qaçaxî
- S. Zulmê anormalî
- T. Cinsîyet
- U. Tebîatê Heyatî
- V. Dîn
- W. Xususîyetî Qerekerî
- X. Mîzah
- Z. Tewir-tewir Motîfî (Oğuz, 2016: 76-77).

Her çend ekola Fînî rî rexneyanê giron bîyer zî, averberdişê teorîyê folklorî di rolê yîn ê zaf mûhîm esto. Folklorînasî ina ekolî, mefhumanê “varyant, ûrform, qanûnê epîk, tîp û motîf” ser o xebitîyayî û inê termî dinyaya folklorî rî dayî qezenckerdiş. Hema zî mîyanê cigêrayoxê folklorî di qiyemetê xu yê metodolojîkî vîn nêkerdî.

3.2. Folklorê Zazayan di Cayê Sanikan

Peter Lerchî ra ver, metnî folklorê ê Zazakî ser o çew kesî xebat nêkerda. Lerch semedê çî ziwane Kurdî ser o xebat kerda, derheqê ina mewzu di Kurij îna vano:

“Lerch hêverî ziwane Fariskî ser o xebitîyayo, destanê Îranî û sankirîfî zaf dîqetê ey antênî. Nayê sero Peter Lerch bawer keno ke xebatî derheqî Asûr, Babil û şaranî bîn de girêdayîyê xebatanî derheqî Kurdan de yê” (Kurij, 2014: 97).

“Akademîyî Qralîyet yê Zanayîye de qîsimî tarîx–ziwanzan wazîfe dano Peter Lerch ke o şêro Roslow” (Kurij, 2014: 93). Wi şîno uca û ê Kurdan di beno şînasî û îtya di kurmanckî / kîrdkî metnî folklorî arê dano. Inê Kurdan ra deyîrî, sanikî, destanê Kurdan, qewxeyê bênatyê eşîran, hikayeyî mîranê Kurdan goşdarî keno, qeyd keno û înan ser o xebat keno. Bi ino hewa bi îmkananê xu Kurdkî museno.

“Peter J. A. Lerch materyalî ke Roslow de topkerdibî û sero xebat kerdibî bi nameyî “*Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer*” (Derheqî Kurdan û Keldanîyî Bakûr yê Îranî

de Cigêrayîşî) sey di cîld 1857 St. Petersburg de çap keno” (Kuriş, 2014: 100). Lerch kitabê xu di ca dayo 7 metnê Kirdkî.

“Heme 7 metnê bi alfabeya Lepsîus ya Linguîstîk ameyî nuştîş. Verî hetî nuştîx/ cigêrayox Mehemed Malmîsanijî ra bi alfabeya latînî ya Kurdkî (Alfabeya Celadet Bedirxan) newe ra ameyî nuştîş yanî ameyî transkîrîpe kerdiş û 1986 di kovara Entîtuyî Kurd Parîs “Hêvî” di ameyî çap kerdiş” (Malmîsanij, 1986, 5/ 88-9; 1987, 6/ 69-79).

“Lerch metnanê kirdkî zî Heseno Sîwanij ra gêno. Heseno dewê Sîwan Kasa ra yo. Peter Lerch Heseno sey Paloyij dano sinasnayîş” (Kuriş, 2014: 98). Çimkî o wext Sîwon girêdayî Palî bi la serra 1948 di Sîwon Palî ra abirya û inkê zî yew beldeyê Darahênî yo. Inê hewt metnê Kirdkî ra hirê hebî yîn sanik î. “1-Hîrî Birayî- Hesenek, Qasim, Şaban 2- Sanikê Mirçika Goîn 3- Sanikê Arwûnçî û Luy” (Kuriş, 2014: 105).

Heseno Siwonij goreyê Zazakîyê Palî û Çolîg qalî kerdo û Peter Lerchî zî o qeyde qeyd kerdi. Merdim eşkeno metnê Lerchî ra derheqê Zazakîyê Palî di, derheqê cem’atê Kurdan û sanikanê Kurdan di melumat biger. Ferqê Lerchî û ê zîwannasê bînan ino yo kî; Peter L. bi xu Kurmanckî û Kirdkî musayo û metnanê xu ser o xebata îlmî kerda.

Weşanyayîşê materyalê folklorê Zazakî dora vêrîn kovaran di dest pêkerdibi. Dora vêrîn Tirkîya di serra 1963 di qezeteyê *Roja Newe* di 2 metnê Zazakî neşir bîy (b. Edebiyatê Kîrmanckî ra Nimûneyî, 47-48) û ino qezete têna yew hûmar çap bîya.

“Serra 1975 î ra dima Enqere di kovar û qezeteyî Rîya Azadî (1975), *Roja Welat* (1977) û *Devrimci Demokrat Gençlik* (1978) di metnanê Zazakî ê folklorîk weşaniyayî” (Varol, 2015: 141).

Dewrê cuntaya eskerî ya 12ê êlula 1980î di zafê wendeyê kurdan amê tepîştîş, heps û zîndanî debîy. Înan ra hûmarêka qijkek fîrsendê xu dî û vejîyayî teberê welat. Serra 1980 ra dima Tirkîya û bizafî Ewropa di; ked û fedakarîyê xebatanê şexsî û komî, zaf kovar û kitabî çap bîy. Xura kovarê edebî, averşîyayîşê edebîyatî di sê yew mektebî yî.

Înan ra kovara *Tîrêj* 1979 di Izmîr di dest pê weşanê xu kerd û hetê muhtewa ra edebîyatê Zazakî di cayêko mûhîm gêna. Çahar hûmarê yî weşanyayî; hîrê hebî Izmîr di, yew zî rid darbeyê 1980 î ra Swed di çap bîya û kovar di têna nuşteyî Kurmancî û Zazakî ca gênî. Çahar hûmarê kovara *Tîrêj* di hîrê sanikî estî. Hûmara 1. di “Şîretê Kalî” (? , 1979), hûmara 2. di “Xal û Wariza” (Faruq, 1980), hûmara 3. di “Pîra Hewt Sera” (Dewij, 1980) weşanîyayî.

1980 î ra dima Zazakî hetê nuştişî ra aver kewt û edebîyat di raharê xu akerd û sayeyê ked û emeganê roşnvîran, folklorê ma vînbîyayîş ra xelisîyê û edebîyato modern dest pêkerd. Teberê welatî di weşanyayîşê kovaran zîyêdnê. Inê kovaran di metnî Kurmancî û Zazakî û rawrê zî metnê Tirkî zî ca girewtênî. “Înê kovarî; Dengê Komkar, Armanc, Berbang, Hêvî, Berhem, Rojname, Welat, Azadî, Nûbihar, Welatê Me, Dengê Azadî, Çira, Ronahî, Azadîya Welat û sewbîna kovarî zî estî” (Can, 2019: 269-284).

Edebiyato fekkî û edebîyato modern ê Zazakî di; cayo tewr muhîm xebatê *Grûba Xebata ya Vateyî* gêna. Ino grup 1997 ra hetanê êr bi nameyê Vate (1997-Dewam) yew kovar çap kena. Hetê averberdişê edebîyatê Zazakî û hetê zêdnayîşê wendoxan rî, tesîrê kovara Vate zaf o û pîyorê hûmaranê xu di ca dayî sanikan.

Inê serran di weşanyayîşê kitabana zî dest pêkerd. Cîya-cîya mintiqayê Zazayan ra, folklor û bizafî sanikî ameyî arêdayîş û sê kitabî çap bîy. Dora vêrîn kitabo kî warê folklorî de neşir bîyo bi nameyê “*Na Xumxuma*” hetê Koyo Berzî ra nusîyayo (Berz, 1988). Tede şîrî, fıqrayî, deyîrî, hikayeyî û 8 heb sanikî estî. Labelê kitabo kî tede têna sanikî ca gênî, Wedat Kaymakî nuşt û nameyê kitabê “*Istanekê Zazakî*” yo û serra 1994 di weşanîyayo (Kaymak, 1994).

3.2.1. Folklorê Zazayan di Arêdayîşê Sanikan û Kitabî Sanikan

Ma cêr di kitabana sanikan eyê kî hetanê inkê neşir bîyî, goreyê pênameyê nuştoxan, alfabetik yew rêz di dayî. Ma xebatê Mutlu Can û maqaleyê Murat Varolî ra zî îstîfade kerdî.

1. Adabeyî, Feyza, *Estanikanê Sêwregî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2005.
2. Aldatmaz Güntaş, Nadire, *Sanikanê Mamekîye ra*, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkîye’de Yaşayan Diller Entitüsü Yayınları, Mardin 2013.
4. Aydın, Suphi, *Henarek: Kitab Sanikon*, Weşanên Apecê, Swêd 2013.
5. Ballıkaya, Hüseyin, *Dêvo Kor: Estanikanê Gimgimî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2010.
6. Ballıkaya, Hüseyin, *Hemedok: Estanikanê Gimgim ra*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2014.
7. Berz, Koyo, *Na Xumxuma*, Jîna Nû Yayınları, İsveç 1988.
8. Berz, Koyo, *Sîyamed û Xeca*, Apec Yayınları, İsveç 1993.
9. Berz, Koyo, *Ewro Şori Meştî Bêri*, İremet Yayınları, Stockholm 1996.
10. Beytaş, Ali, *Şaismayil: Estanikanê Gimgim ra*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul,, 2012.
11. Bor, İsmet, *Vistonikê Dadîye Mi*, Weşanxaneyê Roşna, Diyarbekir 2013.
12. Çakmak, Hüseyin, *Sanika Keçeleki*, Kalan Yayınları, Ankara 2011.
13. Çiçek, Ali Aydın, *Sayê Marû: Estanikanê Xinis û Tekmanî ra*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2012.
14. Çiçek, Murat, *Meşa Dengize: Estanikanê Gimgim ra*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2014.
15. Çem, Munzur, *Luye Be Biza Kole ra*, Weşanxanên Komkar, Köln 1998.
16. Çelker, Xal, *Welat ra Şanikê Şani*, Vejiyaişê Tiji, Estemol 2005.
17. Dalokay, Vedat, *Biza Kole* (Zazacaya Çeviren: Hawar Tornêcengi), Tij Yayınları, İstanbul 2000.
18. Düzgün, Mustafa- Çolpan, Rıza- Görgü, Bilal, *Çend Sanikê Ma Çend Çirokên Me*, Berhem Yayınevi, Ankara 1993.

19. Erdem, Turan- Erdem, Orhan, *Kürtçe Dil Dersleri- Zazaca Hikayeler (Dersên Zuwenê Kurdî- Zazakî û Sanikî)*, Weşanxaneyê Arya, İstanbul 2012.
20. Espar, J. İhsan, *Tanî Estanikî û Deyîrê Ma*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2004.
21. Gedik, Akman, *Gimgim Zerreyê Ma De*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2004.
22. Hayig, Rosan, *Mahmeşa, Vizêr ra Ewro İstanikê Zazayan*, Vêjyaisê Tiji, İstanbul, 2007.
23. Kaymak, Wedat, *İstaneke Zazakî-Zazaca Hikâyeler*, Heddekel Yayınevi, Stockholm, 1994.
24. Kuriş, Seyîdxan, *Fîlît û Gulîzar*, Weqfa Kurdî ya Kulturî Stockholmê, Stockholm 2004.
25. Kuriş, Seyîtxan, *Arwunçî û Lûy: Sanikî Çolîgî*, Enstutîya Kelepurê Kurdî- Şaxê Duhokî, Duhok 2009.
26. Kuriş, Seyîtxan, *Wayê Hot Birayûn: Sanikan û Deyîranê Çewlîgî ra*, Weşanên Arya, İstanbul 2014.
28. Koêkorta, Memê, *Berxa Mi Xerîbîye de*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2004.
29. Koêkorta, Memê, Hamdi Özyurt, *Daka Pîre û Lûya Dizde*, Weşanxaneyê Tij, İstanbul 1998.
30. Lezgîn, Roşan, *Sanikanê Dîyarebekîrî ra Guldesteyêk*, Enstîtuya Kelepurê Kurdî –Şaxê Duhokî, Duhok, 2009.
31. Licokîc, Mîhanî, *Sanikan û Deyîranê Licê ra*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul, 2007.
32. Malmîsanij, Mehemed, *Folklorê Ma Ra Çend Numûney*, Weşanên Jîna Nû, Ballinge/ Sweden, İlon 1991.
33. Malmîsanij, Mehemed, *Pîre û Luye*, Weqfa Kurdî ya Kulturî Stockholmê, Stockholm, 2004.
35. Mîrvanî, Sîyamend, *Kal Mûsênî Zeydûnû*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2012.

36. Satıcı, Çetin, *Şalil û Bilbil*, Mezopotamien –Verlag, Koln, 2007.
37. Yıldırım Kadri, Bingöl İbrahim, Lezgin Roşan, *Edebiyatê Kîrmanckî ra Nimûneyî (Zazaca Edebiyatından Örnekler)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkîye’de Yaşayan Diller Entitüsü Yayınları, Mardin 2012.
38. Yıldız, Efendi, *Pasa Vîlikê Usar*, Weşanên Tij, İstanbul 2001.
39. Yılmaz, Maruf- Ahmey Temi, (*Fistonik*), Weşaneyê Jîndanî, Stockholm, 1998.
40. Verroj, Seîd, *Folklorê Kurdî: Kurmancî û Dimilî*, 1995.
41. Vate Dergisi, *Sanikê Vateyî*, Weşanxaneyê Vateyî, İstanbul 2009.

3.3. Tesnîfî Sanikê Guevdereyî

3.3.1. Xususîyetî Sanikê Guevdereyî

- a) Sanikî kî wextanê verî di vatêni hîna dergû dila vatêni. Vatoxê ma sanikanê xu goreyê zemanê verî derg nêvanî. Beno kî vîyertişê zemûnî di sanikê xu vîra kerdî û vîrê yîn di ehend mendî.
- b) Netîceyê kîlmbîyayîşê sanikan, zafê lezvate û formelê sanikan ameyî nêxebitnayîş. Hetta hîn formelê destpêkerdişê zî nêxebitnenî.
- c) Sanikan di qehremanê mucîzewî û fantastîk vecîyenî verê ma. Dîyew, perî, cind, heywanê kî qalî kenî, teyrê kî însanî nişenî paştê yîn, morceleyî însanan rî ardim kenî ûsb çîyê ecayîbî sanikanê ma di vîyerenî.
- d) Memleketo binê erd, memleketê dîyewan, pê hewt koyan, mekanê efsûnî ê sanikanê ma yî.
- e) Vatoxê sanikî ma wexto kî sanikanê xu vanî; heyatê xu ra û dewê xu ra zî tayê çîyan dekenî mîyanê sanikanê xu.
- f) Cayî kî sanikî ma di vîyerenî, eyê kî kifş î, bajarê dormaleyê Pali yî. (Dîyarbekir, Xarpêt, Entab)
- g) Metnî sanikan di materyalî folklorî sê zowt, dua, vateyê verînan û îdyomî zî ca gênî.
- h) Sanikan di formelê hûmaran zî estî; hîrê, hewt û çoras.

i) Sanikî ma di sey mala, bazirgon, kueçkar, cityer, şiwone, axa, qadî cîya cîya meslegî vîyerenî.

j) Sanikî ma di sey pisîng, lûy, qertel, muercile, kesa, merre, heş, biz, her, mîyeşna, ga, teyr, mase, astor û deve... ûsb heywanî vîyerenî.

k) Mewzuyî sanikanê ma; bizafî holî, cûmyerdê, însanetî, hetkarî, sedeqet, hûrmet û şefqet ser o yo. Mesela sanika “Birayo qic û qumpîyonz” di birayo qic pîlanê xu rî hurmet keno. Yewna ca di zî ardimê yew pîri keno. Sanika “Şer’atê wayê mala” di çew qarişê veyw nêbeno û zerdanê yê nêgêno. Labelê çend sanikan rî find û weyînê qehremanan zî bîya mewzu. Çend sonikê ma di ridê weyînê lûya findker ra heş û qertel xirabî vênênî.

l) Peynîyê sanikî ma bizafî holî ser kuwena û sanikî bi bextewarî qedîyenî.

3.3.2. Formelî Sanikan

Merdimo kî sanik vano, qey dîqetê goşdaran û qican bîyar xu ser; destpêkê sanikî, gowdeyê yê û peynîyê yê di sê yew deyîra kilm yan zi sê yew şîrî “lezvate/ vacvacok” vano. Inê formelî sê yew xususîyetê sanikî hesibyeno. Eg inê îfadeyê qalibgirewte, sanik di ca bigêr, sanik hîna bena weş û zengîn. Keso kî sanika xu di inê formelan bişixulno, westatî û hûnerê xu ramojneno.

Mîyanê sanikî di dîyalogî qehremanan; dua, zowt, bermî, wesifnayış zî sê şîrî yanî sê lezvate vajîyenî. Aversayîşê sanik di, bêteyê vîyertişê hedîseyan di qalê kî hîn sanikan di qalib girewtî, formelî girêdayîşî yî. Seba kî sanikî di yew qerefnaye nêbo û qey kêfê goşdaran bîyero, inê qalan vanî. Peynî di zî sanikvaj, qey goşdaran dua keno. Formelî sanikan hetê Saim Sakaoğlu ra ino şekîl di tetkîk bîyo:

- a. Formelî Destpêkerdişî
- b. Formelî Girêdayîşî
- c. Formelî kî Eynî Hedise di Xebitîyênî
- d. Formelî Qedinayîşî (Sakaoğlu, 2002: 265).

3.3.2.1. Formelî Destpêkerdişî

Sanikvaj destpêkê sanika xu di, semedê diqetê goşdaran bîyar xu ser tayê qalanê hîn qalib girewtî, vano. Formelê destpêkerdişê goşdaran ra mesajê; sanik xeyalî ya û inê hedîseyî raşt nîyî, dana.

Sanikî Zazakî di bizafî; destpêkê sanikî di, ”cêk ben, cêk niben”, vajîyeno û labelê inê formelî zî estî: “Cay bi cay şî”, ”tîya bi û çinê bi”, ”beno nibeno”, ”rojek rojûn mîyûn di, helêkî helûn mîyûn di”. Eg sanik pê yew cumle destpê biker, ino formel sade yo. Rawrê zî tayê sanikî pê yew lezvate destpê kenî û tede kelîmeyî bême’na estî. “Vistûnik şin da / Berbûrî cin da / Vistûrî har a / Mûnga çar a / Şîya axdara / Sil kerd mi lapat a / Mi sil kûwa ti kekat a / Gina rîyeşê ema / Raq a Gindê pîra Fat a” (Bor, 2013:9). La inê formelî zaf nêvajîyenî, mîyanê zemûn di ameyî vîrkerdiş.

Sanikî kî ma arêdayî, formelê destpêkê yîn, bizafî pê inê qalan destpê kena. “cêk ben, cêk niben” “zemûnyek....”, “Ruejek...”, “Vanê....”.

3.3.2.2. Formelî Girêdayîşî

Mîyanê sanikî di, vatox semedo kî diqetê goşdaran hedîseyî sanikî ser o vindarno, tayê qalan vano. Rawrê zî, derheqê wextê sanikî yan zî derheqê cayê yê di seba kî goşdaran di yew meraq virazo, inê qalan xebitneno.

Sanikî Zazakî di formelî girêdayîşî inê yî; “zaf şin, tay şin”, “ewnîyena/ o kî”, “eg onîyen çi vên!”, “yow mude ra pê”, “wext vîyeren”, “nat ewnîyen, wet ewnîyen”, “şina, şina, şina, raştê yew....yena.”

Sanikan di formelê hûmaran zî zaf rey vecîyenî verê ma. Mesela; hîrê, howt û çoras sanikan di zaf vîyerenî. “Hîrê kênayê padişah, yan zî hîrê laj”, dîyewo howt sare, hîrê roj, hîrê şow..”.

Werteyê hedîseyî sanikanê ma di, qalî kî ma cor di rêz kerdî, vîyerenî. Û sewbîna zî; “Dona purye şina, şina..”, “Kuwena rahar şin, şin...”, “Wi û bira don piyer, don piyer,...”, “Ti hîn mi vera se ra şîn?!”, “Haaal-mersela ona wa..”, “Ti çi yî? Çi kesî yî?”, “Ti ça ra yîn se ra şîn?”.

3.3.2.3. Formelî kî Eynî Hedîse di Xebitîyênî

Tayê sanikan di hedîseyî tekrar benî û eynî qalî pîye dima vajîyenî. Qey nimune, sanika “Pîr û Pisîng”î ra yew paragrafê dîyalogî ma eşkenî bidî; “Merek, merek!. Alef bid mi, e ben don gê, ga sil ken, e ben don kuarî ra, kuarî qût don, ez ben don kergon, kergî hakon kîn, ez ben don kueçkar. Kueçkar solon derzen. Ez bena, dona kênon pay. Kênê şîn sêr guel reqes kîn, guel awk don, e ben ken dar ver, dar velg dona, ez ben don biz, biz şit dona, ez ben don pîr, pîr bueçê mi dona”, “ ez şin kê xalon xelîlon. ken xir-xirê gazon, qaxon” (Sanika 5.).

Inê qalî ê pisîngî yî û dîyalogê yê sareyê sanikî di destpê kena û hetonê pêynîyê sanikî yew bi yew zêdîyena.

3.3.2.4. Formelî Qedinayîşî

Peynîyê sanikî di exleb holî û edalet muwafeq bena. Karakterî hol û raşt, bi miradê xu şa benî, kesî xirab û neheq zî cezayê xu vênênî. Peynîyê her sanikî di îbretgirewtîş û şîretî estî. Sayê sanikan di hişê goşdaran di, bixususîyet ê qîcan di holî û exlaqo hol ca gêno. Vatoxê sanikî, sanika xu bi vaştîşê bextîyarî û weşî qedêneno. Zaf rey zî goşdaranê xu rî duayan keno.

Sanikî Zazakî di formelê qedinayîşê di, sanikvaj wexto kî vano “mi ra zûr, Homay ra raşt” eyê kî goşdarî kenî, zonên kî, sanik qedîyaya û xeyalî ya. Zafê sanikî Zazakî, ina hewa qedîyenî.

“Mi ra zur, humay ra raşt / Mi yo taway helaw viraşt / Mi cemaat ra kerdî raşt” (Kurij, 2014: 60). “Ine enrê xo werdo, Xızıro Khal mirad çımanê kesi de meverdo” (Çelker, 2005: 315). “Mi ra zur, Hûmay ra raşt. Mi ûja d’ ca verda ez ûmeya” (Bor, 2013: 211). “Şanike qediye, şiyê xorê, rame be ma u piê torê” (Çelker, 2005: 98).

Peynîyê sanikanê ma pê inê qalan qedîyenî. “Tîr eşt, wêr deşt / Her ma yew ‘îr yew say kewt / Yew îz’ Pêxemberê ma r’ (S.A.V)”, “Mi ra zûr, Homay ra raşt.”, “Tîr eşt, wêr deşt.”.

3.3.2.5. Lezvateyî kî Zereyê Sanikî ma di Vîyerenî

Tayê cayanê sanikan di zewt, dua, bermî û vengdayîşê karekteran bi ziwaneke şîrîn sê şîri vajîyeno. Seba kî kêf bido goşdaran, vatox goreyê qabilîyetê xu sanika xu bi vatişêko neqîşnaye vano. Mîyanê zaffiyê sanikî Kurdan di lezvate (lezvatiş, vacvacox yan zî mamik vajîyeno) esto. Lezvateyî sê şîran, kaffiyeyîn î û rawrê zî tayê çekuyê kî tede vîyerenî bême'na yî. Lezvateyê sanikî Zazakî, ge-ge zî Kurmancî vajîyenî. Ma sanikî inê mintiqayan di lezvateyê Kurmancî dî: Çolîg (Bor, 2013: 19), Dêrsim (Aldatmaz, 2014: 72), Lice (Licokîc, 2007: 84-86).

Ma vîst sanikî kî dewî Guevdere ra arêdayî, lezvateyî kî tede vîyerenî, ma cêr di nuştî.

- 1- Ez Gûlal a, Gûl Xatun a,
Sol zixalîn a,
Tumon dixalîn a
- 2- Ya teker, ya meker
Kûrkê kalik ser
Ya teker, ya meker
Kûrkê hecî ser
- 3- Ti siba nîn kûryek mîyon
Ez fêk ti pir'ik tîz û fişon"
- 4- Ez şina kê Xalon Xelîlon,
Ken xir-xirê gazon, qaxon.
- 5- Kînger yeno mîyonê kaşon,
Werê heron û cehşon.
Kînger îtya çi gêren,
Qonaxê mîr û paşon?
- 6- Kênê min a malmîratî
Lewiyaya bi şekerî
Ti nihêya dewî bî
Ti bîya leblebîya zaf fiyetî

7- Dûlava reng reng
Dûlava şeng şeng
Cinîyê babî, kafir baykê
Pîze vêşon ez kerda ver dûlavê.

8- Kekû! Kekû! Kekû!
Mi nikîşt, xincîr kîşt.
Mi nipişt, dismal pişt.
Şî vêr Kerrêy Kemer a nişt.

3.3.2.6. Qehremanî Sanikan

Sanikan di hemî têtêrayîş û hedîseyî yanî hemî tedeyîyê sanikî qehremanê sanikî ser o awon benî. Şîret û mesajê sanikî zî bi têtêrayîş û qalkerdişê qehremanî yenî dayîş. Qehremanî sanikî, goreyê sanikê miletê xu kultur û urf û edetê qowmê xu xususîyetan gênî. Ino semed ra rolê zafê qehremanan hemî sanikan di hema hema sê yewbînan î.

Karakterî sanikan, heyata raştîkin ra zî estî, ê alemê xeyalî ra zî estî. Ma îtîya di qehremanî sanikanê xu teqdim kenî û bikilmî yîn ra behs kenî.

Birayo qic: Sanikan birayo qic zaf vîyerenî û exleb karakterêko jehat, zonayî û metîn o. Birayanê xu yan zî babîyê xu tengasî ra xelisneno û semedê yîn karaktero xirabî di mucadele keno.

Sanika ma ê heştin “Birawo Qic û Qûmpîyonz” di serqehreman o û pa dêwî di qexwe keno û birayî xu yîn ra paweno. Peynî di sayeyê cûmyerdî û jehatîyê xu reseno miradê xu. Îna sanika ma di semedê birayo qic yew vateyê verînan zî esta. “Wa kûtik ib’, wa birawo qic nib’.”

Sanika 9. “Hîrê Birayî” û 17. “Kuese û Hîrê Birayî” di zî formelê hîrê birayî esto. Sanika newin di birayo qic bi zonayîyê xu dêw ra xu xelisneno. La sanika hewtîyesin di karaktero ardimkar o.

Dûmirî: Sanikanê Kurmanckî/ Zazakî di dûmirî nîşaneya zilm û zordarî ya. Qicê xu, ser xuertî (qicê mîyerdê xu) xu ra gêna û tê'hdâyêko zîyed xuertê xu kenî. Mîyanê sanikî dinya di zî dûmirî ser o zaf sanikî estî.

Sanika “Kekû” û “Dûmrî” di karaktera dûmirî zilm û zorîyê kêneyê mîyerdê xu kena. Kekû di kêna tersê dûmirîyê xu ver pîzeyê birayê qalîşnena.

Dêw: Zafê sanikî Zazakî di vecîyenî vernîyê ma. Waharê quweto fantastîk î û zaf gird î. Tayê yîn hewt sare yî. Goreyê girdîyê xu sanikan di sê ehmeq û kav rol gênî. Exleb kêneyê paşa yan zî kêneyê perî ya tewr rind xu rî vîjnenî û verbê însanan di qewxe kenî.

Sanika heştin û newin di xususîyetî yîn ê fewquladeyîn estî. Mabenê yîn û birayo qic di yew pêrodayîş esto. Hewt û hewt ra zîyed sareyê yîn estî. Yewna sanik di werteyê çareyê dêw di yew çim têna esto.

Kêna/ Cînî: Sanikî ma ra ponc hebê yîn di karaktera cînek /kêna vîyerenena. Sanika desain di serqehreman a la eyê bîn di karaktera ardimker a. Sanikî 11.,18. û 19. di karaktera cînî; pê zonayî, fam û fîrasetê xu serqehreman rî ardim kena û rahar ci rî mojnena. Sanika duyeyin di zî herindê malla di şer'at kena û bi zonayîşê xu dehwa hal kena.

Ma sanikî xu ra vênênî kî şarê ma qiymet dano cînîyan û her gûreyê layiqê cînîyan vêneno. Sanikî ma di cînî bîyî paşa û qadî.

Kose: tayê sanikan di karaktero zaf feqîr û merdimêko kav o û tayê yîn di zî jehat û fêlbaz o. Bi weyîne xu, xu mîyanê gûreyan ra xelisneno. Sanika ma “Kuese û Hîrê Birayî” Kuese him feqîr o him zî zaf fênê yo. Pê findê xu hîrê birayî, hîrê rey xapêneno û peynî di zaf beno zengîn.

Lûy: ma eşkenî vajî kî sanikî Kurdan di heywano tewr zîyed vîyerenena lûy a. Lûy heywanêko aqil û fêlbaz a. Kom sanik di ca bigêr kes/ heywanê dormaleyê xu xapênena.

Sanikî ma arêdayî mîyanê yîn ra qehremanê di hebê yîn di qehremana sereke lûy a. bi weyîne xu, xu cinawir û heşt ra xelisnena.

Sanikî ma di sewbîna heywanî zî vîyerenî. Heş, merre, pisîng, muercele, qertel, mase, her, kesa, helî, astuar, pes, qatir, deva. Karakterî fantastîkî; ejdar, teyrêanqa, cind, şeyton.

Pîr: Karaktera pîr, bi holî û şîretê xu qehremanan raardim kena. rawrê zî sanikan di pîra cazu zî vecîyena verê ma. Ya xirabî kena û zirar û zîyan dana dormaleyê xu. Peynîyê sanikan di yeno cezakerdiş.

Hîrê sanikî ma di karaktera pîr vîyereana. Di sanikî di pîr serqehremanî rî hetkarî kena. Sanika “Pîr û Pisîng” di zî pîr pisîngî rî holî kena la pisîng sê yî nêkena ayê ra boçê yê tira kena. Semedê pîr, sanikêk ma di yew qal esta.” Pîr merdim xapênên.”

3.3.3. Tesnîfî Sanikan

Ma ina xebatê xu di tesnîfê sanikî kî ma dewê Guevdereyî ra arêdayî, goreyê rêzkerdişê cêr tesnîf û tehlîl kenî. Ma 20 metnî sanikî Guevdere ra arêdayî, ma goreyê katalogê Aarne-Thompson tesnîf kenî.

- a) Sanikî Heywanan (6)
- b) Sanikî Şarî ê esil û Sanikanê Raştîkîn (9)
- c) Fiqreyî û Anekdotî (1)
- d) Sanikî Zincîreyî (1)
- e) Sanikî kî Katagorîze Nêbenî (3)

Katalogê tîpan di, ma katalogê Aa-Th di humarê tayê sanikanê xu nêdiyî. Ma inê sanikan bi îşaretê (--) nawitî. Ma sê şeklo cêr nameyê vatoxî, ca û tarîxê welidyayîşê yîn nisenî. Dima ma, mesajê sanikî û rêzkedişê motîfan (kîlmîyê sanikî yan zî fonksîyonê sanikî) danî.

1. Nameyê Sanikî
2. Katalogê Aarne –Thompson (AaTh) di humarê tîpan
3. Nameyê Vatoxê Sanikî û Dewê yî/ yê
4. Mesajê Sanikî
5. Kîlmîyê Sanikî (Rêzbîyayîşê Motîfan)

3.3.4. Derheqê Vatoxê Sanikan di Melumatî

Ma sanikî xu çend dewî mintiqayê Guevdereyî ra arêdayî. Inê 20 sanikî, ma 11kesî ra goşdarî kerdî. Tabî mîyanê inê kesan di çendê yîn sanikan bi teferruat nêvatênî. Vatoxê ma ra bixususîyet Sedîya Xonim, Hecî Êsiv û M.Selîm Bey sanikê xu vîra nêkerdibî. Ziwanê xu zaf weş xebitnaynî, bi jest û mîmîkanê xu yew rûh daynî sanikê xu û vatişê yîn zaf serkewte bî. Tabî goştarîkerdişê sanikê yîn keyfêko bêterîf danî ma.

Ma cêr di derheqê inê kesan di tayê melumatan dayî. Inê kesî kom dew ra yî, durûmê wendiş û nuştişê yîn, inê kesî çi gûre kenî, ma cêr di yew bi yew nuştî.

- a) Zûvîr: 5 kesî
- b) Ardurek: 2 kesî
- c) Zoxpa: 2 kesî
- d) Parsîyon: 1 kes
- e) Xêlon: 1 kes

Durûmê wendiş-nuştişê kesî kî ma rî sanikî vatî, ma cêr di rêz kerdî.

- a) Vatoxî kî wendiş û nuştişê yîn çînî yî: 4 kesî
- b) Eyê kî mektebo vêrîn qedênayî: 5 kesî
- c) Eyê kî lîse qedênayî: ---
- d) Eyê kî unîversîte wendî: 2 kesî

Kesî kî ma rî sanikî vatî, ponc tenê yîn cînî, şeş tenê yîn cûmyerd bî.

- a) Cînî: 5
- b) Cumyerd: 6

Kar û gûreyê kesî kî ma rî sanik vatî, ma cêr di rêz kerdî.

- a) Cînîyê keyî: 5
- b) Citker: 1 citkerî kerdo û inkê bîyo extîyar.
- c) Teqawût bîyo: 4 tenê yîn teqawût bîyî.
- e) Karmend (Memur): 1 hama Swêd di xebitîyeno.

Ma goreyê qeydeyê arêdayîşî, derheqê sanikvajî xu di lazim o kî sê şeklo cêr di yew melumat bidî.

1. Nameyê vatoxo/ a sanikî
2. Serrê welidyayîşê yî/ yê û cayê yî
3. Tehsîlê yî/ yê
4. Sanikî kom ra goştarî kerda/ o
5. Meslegê yî/ yê
6. Sanika kî ma rî vato/a kom rêz di yo

Ma nameyê vatoxan goreyê peynameyî yîn yew rêzê alfabetîk di dayî:

Vatoxa 1.

1. Firaset ARSLAN
2. Zoxpa, 1931
3. Nêşîya mekteb.
4. Dadîyê xu ra goştarî kerda.
5. Xonimê kîyê ya.
6. Sanika hewtin 7, sanika 14.

Vatoxa 2.

1. Vecide BULUT
2. Zoxpa, 1958
3. Nêşîya mekteb.
4. Pîrikê xu ra eşnawita.
5. Xonimê kîyê ya.
6. Sanika 3.

Vatoxa 3.

1. Meniş CİRÎT
2. Zûvîr, 1927-2019
3. Wendiş û nuştîşê yê çinî ya.

4. Dadîyê xu ra eşnawita.
5. Xonimê kîyê ya, şîya rehmet.
6. Sanika 2. , sanika 12.

Vatoxa 4.

1. Sadiye CİRÎT
2. Zûvîr, 1964
3. Mekteb nêşîya la wendiş û nuştiş zona.
4. Dadîyê xu babîyê xu ra goştari kerda.
5. Nêxebitîyena, xonimê kîyê ya.
6. Sanikî 1, 4, 5, 19

Vatoxo 5.

1. Halil DEMIR
2. Xêlon (Qubaton), 1939
3. Nêşîyo mekteb la wendiş û nuştişê yî esto.
4. Pîlanê xu ra goştari kerdo.
5. Esnafî kerdo.
6. Sanika 11, 15

Vatoxo 6.

1. Yusuf KARAASLAN
2. Zûvîr, 1936
3. Nêşîyo mekteb la eskerî di nuştiş û wendiş muso.
4. Dadîyê xu ra goştari kerd û wi zî dewê xu di cem'atan di sanikan vatîyen.
5. Citker
6. Sanika 8, 10

Vatexo 7.

1. Emin POLAT
2. Ardurek, 1952
3. Mektebo vêrîn wendo.
4. Pîlanê xu ra eşnawito.
5. Teqawut bîyo.
6. Sanika 13.

Vatexo 8.

1. Harun TURGUT
2. Zûvîr, 1956
3. Unîversîteyê Hacettepe di qisimê sihhetî wendo.
4. Dadîyê xu ra eşnawito.
5. Almanya di cûyeno û teqawut bîyo.
6. Sanika 16, 18

Vatexo 9.

1. Mehmed Selim UZUN
2. Ardurek, 1955
3. Akademîyê Zanyarîyan ê Îktîsadî û Tîcarî yê Bursayê di mezun bîyo.
4. Pîrîkê xu ra goştarî kerdo.
5. Swêd di muhasibî û tercumanî keno.
6. Sanika 9, 17

Vatexo 10.

1. Nexşê YILDIZ
2. Parsîyon, 1952
3. Nêşîya mekteb.
4. Pîrîkê xu ra goştarî kerda.
5. Xonimê kîyê ya.
6. Sanika 6.

Vatexo 11.

1. Mahmut YILMAZ
2. Zûvîr, 1951
3. Mektebo vêrîn wendo.
4. Babîyê xu ra goştarî kerdo.
5. Teqawut bîyo.
6. Sanika 20

Sanika Yewîn- Gûlal Xatun

1. Gûlal Xatun
2. Aa-Th: Sanikî Heywanan/ Heywanê wehşî û însan, 70-99
3. Sedîye Cîrît/ Dewê Zûvîr
4. Însan wexto kî zewcîyê, gonî him rojo weş di him zî rojo xirab di cê yewbînan di bo. Merdim gonî omwarê xu di bizewic.
5. Rêzbîyayîşê Motîfan
  - Gûlal vona, “ez xu rî zewcîyena.” Û kuwena rahar.
  - Raştê yew cityer, şiwone û merre yena. Cityer û şiwone di nêzewcîyena qey bueçê yî yo filikîn, merre reyde zewcîyena.
  - Gûlal şina verê derî, merre zî şino veyveyê axî qey xu rî wer bîyar. Waxt wûsarî yo, laser yena û Gûlal kena xu ver û bena hetanê Pird Pali û uca di aliqîyena.
  - Yew suwarî uca ra vîyeren û hawarê Gûlal eşnaweno.
  - Aspar şino veyve çinê kî Gûlal ra eşnawito, uca di vano, merre vazdono û şino, xonimê xu qedênenno.
  - Merre vendeno ombazanê xu û Gûlal ra mastibo wazeno, Gûlal wexto kî mastibo virazena, ginena zerrê mastibo û mirena.

Sanika Diyîn- Lûy û Qertel

1. Lûy û Qertel
2. Aa-Th: Sanikî Heywanan/ Lûy û sewbîna heywanî, 1-69
3. Meniş Cîrît/ Dewê Zûvîr
4. Her kesî di yewna qeyde, yew xususîyet esto. Merdim, gonî goreyê yî têbigêro.

5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Yew lûy û yew qertel benî. Lûy qertel dehwet kena. Cî rî herîr powcena.
- Qertel wexto kî herîr veno, neqûrê yî dûsyeno pa, nişkêna buwer. Lûy herîr lîyesena, qedênena. Ina rê wi lûy dehwet keno.
- Qertel nihon powcena keno xilika fekteng, fekê lûy nêresena ci û ina rê qertel pê neqûrê xu wa derg nihon wena.
- Qertel lûy erzeno paştê xu, vano; ez ti binê biçarn, fineno hewa û hewa ra erzeno war.
- Lûy ginena yew kûrk ser o û raştê yew cinawir yena, cinawir yê ra kûrk wazeno.
- Lûy qey yî rî kûrk viraz, cinawir ra mîyeşnan wazena.
- Cinawir mîyeşnan luecinê yê ra keno war, ya zî mîyeşnan wena, yî xapênena.
- Cinawir zî xafikan bestena berê yê, lûy tersnen.

Sanika Hîrin-Heş û Lûy

1. Heş û Lûy
2. Aa-Th: Sanikî Heywanan / Heywanê Fenê, Lûy 1-69
3. Vecîde Bulut / Dewê Zoxpa
4. Tayê hedîseyî kî merdim beno şahidê yîn, ina rê inê hedîseyî benî belayê sareyê yî.
5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Yew heş û yew lûy yegayê Ap Farisî di yewbînan di kelbut kenî.
- Lûy kuwena qûlê xu, heş zî yê dima kuweno qûlî la qinê yî teber a moneno.
  - Lûy zî giştê xu kuwena qinê heş û pê kê kena û Ap Faris zî yîn temaşe keno.
  - Ap Faris şino kîyeyê xu û qicanê xu rî, yegê xu di çi dîyo vano.
  - Heş zî ser luecinê yîn ra gueştarî keno û Ap Faris tehdîd keno.
  - Ap Faris wexto kî şino yega zaf terseno, lûy zî qey yî yew pîlon virazena.
    - Lûy yew teli bestena boçê xu û toz û dûmon wariznena.
    - Wexto kî heş yeno perseno, Ap Faris vano, “eskerê tercalî yo”.
    - Heş zaf terseno û şino kuweno zereyê yew xeşya.
    - Lûy yena pê pirsê xu dona xeşya û heş kîşena.

Sanika Çaharin-Îqbal

1. Îqbal
2. Aa-Th: Sanikî Heywanan/ Heywanê wehşî û însan, 150-199
3. Sedîye Cîrît/ Dewê Zûvîr
4. Însan gonî semedê îqbalê xu û rizqê xu cehd bikîr. Bê xebat Allah rizq û îqbal nêdono kî.
  5. Rêzbîyayîşê Motîfan
    - Yew mîyerik semedê îqbalê xu kuweno rahar. Yew heş zî rahara yî vênên û von; qey mi zî pers şans mi ho ça?
      - Raştê yew kêna, kêna vona; “bîye gûreyê ino baxçe di mi rî ardim biker. Ma yêmişê baxçe bar kenî.” Mîyerik vano ez nêşken bixebit û qebl nêkeno, kuweno rahar şino.
      - Dima raştê yew mîyerik yeno, mîyerik vano; “bîye ma xilê altunan vec û ma bar kîr”. Mîyerik honc vano, ez nêşken û eyî zî qebl nêkeno.

- Peynî di raştê yew mase yeno, mase vano;” bîye muraya qirmitîn fekê mi ra vec û mi berz awî.” peşnîyazê mase zî qebul nêkeno. Keno rik, von; îllehîm ez gêrena îqbalê xu.
- Raştê kalêk yeno û kal yî ra hal meseleyê yî perseno û vano; Allah îqbalê tu, hîrê rey ard vernîyê tu la ti nêzona. Mîyerik agêreno şino.
- Peynî di zî heş yî ra îqbal xu perseno, wi von; “ ti kom ca yew ehmeq dî, xu rî bûwer”, heş zî mîyerik gen û weno.

Sanika Poncin- Pîr û Pisîng

1. Pîr û Pisîng
  2. Aa-Th: Sanikî Zincîreyî, 2000-2013
  3. Sedîye Cîrît/ Dewê Zûvîr
  4. Merdim gereka dostê xu re xirabî nêkîr. Semedê her çî cehdkerdiş lazim o.
  5. Rêzbîyayîşê Motîfan
- Pîr û pisîng şînî verê derî û pîr, pisîng erşawena kîye, seba gûreyê kîyê bikîr la wexto kî pîr yena kîye, ewnîyena pisîng şit werda, adir kerda hona. Pîr zî yers bena, bueçê pisîng tira kena, hetanê şitê yê nêyar, bueçê yê nêdona.
  - Pisîng şina biz ra şit wazena, biz yê ra velg wazena.
  - Şina ver dar, dar yê ra aw wazena.
  - Dima şina ver guel, guel yê ra vano; wa kênê bîyer mi sera reqas bîgîr.
  - Şina verê kênan, kênê yê ra sol wazenî.
  - Pisîng şina cê kueçkar, kueçkar vano; “ez vêşona.”
  - Şina ver kergan, qey kueçkar, hak wazena.
  - Kergî vanî;” ma rî qut bîyar, ma buwer û hak biker.”
  - Şina ver kuarî, qut wazena. Kuarî von; “şû sil bîyar, mi rî do, ez qut bidî tu.”
  - Pisîng şina ver gê, sil wazena. Ga vano; “mi rî alef bîyar, ez sil bido tu.”

- Şina ver merek, merek zî vona; “mi ser a luelik biçarn, ez zî alef dona tu.”

- Pisîng luelik kena. Merek alef dona, ga sil dona. Sil dona kuarî rî, kuarî qut dona, qut dona kergan, kergî hak donî. Hak bena, dona kueçkar, kueçkar sol derzeno. Sol bena dona kênan, kêne reqas kenî û guel aw dono, aw bena, kena vêr darî, dar velg dona û peynî di velg dona biz û biz şit dona pisîng.

- Pisîng şit dona pîr û bueçê xu yê ra gena, şina kîyê Xalon Xelîlon.

Sanika Şeşin- Pisîng û Merrê

1. Pisîng û Merrê

2. Aa-Th: Sanikî Heywanan/ Heywanê kîyî û wehşî, 100-149

3. Nexşê Yildiz / Dewa Parsîyon

4. Samedê halkerdişê meseleyan eqil ra vêşer cûmyerdî lazim o.

5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Merrê yenî pîyeser û mişowrî kenî, qey pisîng ra bixelis, yew raharê xelasî gêrenî.

- Peynî di yew çare vêyenenî, çare zî, pisîng mila zeng kerdiş o.

- La çow nêeftareno ino gûre bikero.

Sanika Hewtin- Kesa û Helî

1. Kesa û Helî

2. Aa-Th: Sanikî Heywanan/ Heywanê wehşî, 70-99

3. Fîraset Arslan / Dewê Zoxpa

4. Rawrê ziwane însanî beno belayê sareyê yî, qiseykerdişê xu ra zirar vêeno. Samedê ina sanika ma, yew vateyê verînan zî esto. “Ziwano leq, sare wo teq!”

5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Kesa û helî ombazê yewbînan î, kesa helî rî heywanêk terîf kena, vona goştê yê zaf weş o.
- Helî zî bînêk fir dono û o heywan nêvêneno, pêyser agêreno û hêrîşê kesa keno.
- Helî kesa ra vano; heywano kî ti mi rî terîf kerda, ti bi xu ya. Û pencanê xu erzeno kesa.
- Kesa seken- niken xu nêşkena bixeles û peynî di xeletîyê xu fom kena.

Sanika Heştin- Birawo Qic û Qûmpîyonz

1. Birawo Qic û Qûmpîyonz
  2. Aa-Th: Sanikî Şarî ê esil (sêhr)/ Benateyê însan û dêw di mûcadele, 1060-1114
  3. Yusuf Karaaslan / Dewa Zûvîr
  4. Merdimo kî holî bikîr, a holî tim vîcyena vernîyê yî.
  5. Rêzbîyayîşê Motîfan
- Yew paşa, şino çoras lajanê xu rî çoras kênayê dîyewan biwazo, kuweno rahar la pêyser nîyeno û lajanê yî kuwenî babîyê xu dima.
  - Birawo qic, her yew ca di hîrê dîyewî di qewxe keno û sarêyê yîn tira keno.
  - Wi û birayanê xu şînî yew ca û dîyewan xapêneno û yîn zî kîşeno.
  - Dîyewan ra yew moneno, birawo qic nişkeno pê, dîyew zî yew wezîfe dano ci, qey waştîyê yî bîyaro, wi beno, ken rê, memleketêko bin erd.
  - Birawo qic raştê dîyewo aşwûn yeno, ci rî gûre keno û wi zî pêl xu don ci.
  - Dima raştê muercilan yeno û yîn rî ardim keno, yîn zî pêl xu don ci.
  - Şino yew dew, uca di yew îjdar kîşeno, paşayê uca, cî rahar mujneno û qey zehmetî nêvên, çend qatiran, xele bar keno û don ci.
  - Hêverî raştê muercilan yeno û xele rişneno yîn vera û yîn ra xu xelisneno.

- Dima raştê qertelan yeno, qatiran sare birneno û erzeno yîn ver, yîn ra zî xelisîyeno û qertel qey wer da yîn, pelê xu don ci.
- Uca ra zî şino reseno ver deniz, yew maseyo pê layan a girêdaye, xelisneno û mase zî şonfêrê xu don ci.
- Peynî di şino raseno memleketê babîyê waştîyê Qûmpîyonz. Paşa semedê kênayê xu çend qowlan nono rue.
- Qowlê yewîn di, germide keno tîyemîyon vano, “ti gon. Înê germidan cîye mîyan ra vec.” Wi puelê muercilan non adira, eyê yîn germide cîye mîyan ra vîcnên.
- Qowlê diyîn di, hîrê liye heb (belxur), nonê ser adir a powcên, yî ra von, “gereka ti pîyorê yîn biqedên”, wi zî pelê dîyew non adir a, dîyewo aşwûn yeno pîyore hebon qedênen.
- Qowlê hîrin di, yew pehlîwon di qewxe keno û birayo qic pehlîwon kîşeno.
- Qowlê peyîn di, paşa von “mi rî awkê heyatî bîyar. Ez zî teyrê xu vera don, eg teyrê mi tu ra ver ard, ez tu kîşena.”
- Birayo qic pelê qertel non adir a, qertel firdono, teyrê paşa kîşeno û şuşê awk geno, dano birawo qic.
- Ina rey kêna vona, “yew qowlê mi zî esta, gîştônê mi gina awk rî, wa gîştônê mi, vên û bîyar.”
- Şino ver awk, şonfêrê mase non adir a, mase yeno, gîştone vêneno, dono ci.
- Paşa vono, ti pîyor qowlan ard ca, ez kênayê xu dona tu. Kêne bîn zî dona birayanê yî. Birawo qic vono, “kênayê tu, waştîyê Qûmpîyonzî ya, ez bena yî rî.
- La kênek qebul nîkena, vona; “ez tu gena û mareyê xu birnên.
- Kuwenî rahar şînî, yenî ver qulik, gonê qumpîyonz zî zereyê yew qutî di destê kêna di yo.

- Qumpîyonz, birayo qic, kaş keno lewe. Wexto kî wi vecîyeno lewe, kêna mirçikan palexnena û dîyew mirena. Çoras birayî û cinîyanê hîn uca bi kêfweşî cuyenî.

Sanika Newîn- Hîrê Birayî

1. Hîrê Birayî
2. Aa-Th: Sanikî Şarî (Dewo Xînt)/ Însan dêwî kîşeno (Keno Darbicin), 1115-1144
3. Mehmed Selim Uzun / Dewê Ardurek
4. Eg merdim zonayî bibo, her tengasî ra xelisîyeno.
5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Hîrê birayî yew rojê zimistonî şînî seyd.
- Qey şowê xu vîyarn, kuwenî zereyê yew mixara.
- Binêk vîyereneno yew qeflê pes û yew dêw yenî mixara.
- Dêw kerra verê berê mixara di nano ru seba kî çew nêvecîyê teber.
- Dêw birayo pîl û birayo mîyonin weno, birayo qic zî qey areyê xu verdeno.

- Birayo qic şîş kuweno çimê dêwî û şino kelo kol poste keno.
- Posteyê kelo kol erzeno xu ser û kuweno mîyanê mîyeşnan.
- Dêw şîş çimanê xu ra veceno û destê xu çarneno kî birayo qic vêyno.
- Birayo qic poste erzeno xu ser û mixara ra vecîyeno teber û xu xelisneno.

Sanika Desin- Cîneka Paşa

1. Cîneka Paşa
2. Aa-Th: Sanikî Şarî (Raştîkîn)/ Sedeqetî û Masumî, 880-899
3. Yusuf Karaaslan / Dewê Zûvîr
4. Însan, gereka cinîyê xu re bawer bikero û goreyê qiseyanê şar têngero.
5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Yew mîyerik, cinîyê xu yê extîyar gêno, şino bajar di xu rî yew dikon virazenî û roj bi roj îdareyê yîn beno hol.
- Yewna mîyeriko Entabij yî sinasneno û benî birê cê.
- Yew mîyerik ra çahar sayan genî û tor cinîyê xu wa eyî sayan wenî. Yew laj û yew kenayê yîn benî.
- Babîyê lajek mireno û lajek perê babîyê xu weno, qedêneno û deykê yî, yî erşawena cê apê yî.
- Uca di yew extîyar het xebitîyeno û beno zengîn, kênêk di zewcîyeno.
- Cinîyê xu erşaweno memleketê xu qey dadîyê yî rî yew bon virazo.
- Uca di yew malla bêlê xu saweno cînek û yê rî weyîn keno la cînek xu xelisneno. Mala mîyerdê yî re mektub şaweno, buetom erzeno cînek rî.
- Rid betomê mala, mîyerdê yê Mistefa, cinîyê xu erzeno teber.
- Cînek sarê xu gena, şina. Bazirgon yê tepişena, cînek pîlon kena, yî ra zî xu xelisnena.
- Raştê lajê paşayî yena, lajê paşa yî bena, weyve non ru, cînek yî ra zî xelisîyena û tor çoras cinî ya remena.
- Cînek û çoras cinî rasenî yew ade, uca di teyr çarnenî û teyr nişena sareyê cînek û cînek kenî paşayê uca.
- Mala, bazirgon, mîyerdê eyî cinîyan û Mistefa kuwenî rîçê yî dima yenî uca.
- Cîneka paşa mehkema nona ru, hal-meselayê xu vona û Mistefa; mala û bazirgon kîşeno.
- Cînek kûrkê xu erzena kîftanê mîyerdê xu û yî kena paşa.

Sanika Yondasin- Kêneka Dewij û Lajê Mîrê Pali

1. Kêneka Dewij û Lajê Mîrê Pali
2. Aa-Th: Sanikî Şarî (Raştîkîn)/ Cîniyêk prens reyde zewcîyena, 870-879
3. Xelîl Demîr/ Dewa Xêlon (Qubaton)

4. İnsan bi zengînî nêbeno merdim, bi exlaqo hol mîyanê insanan di qiymet geno.

5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Yew kêneka zaf rind bena. Kênaya dewij zaf feqîr a.
- Lajê mîr zêr kuweno ci û kênaya dewij re zewcîyeno.
- Yew roj babîyê kêna ci re kîngeran beno.
- Kêna bêhurmetîyê kena û bi zengînîyê xu qurrayî kena.
- Zerê babîyê xu şiknena û babîyê yê ci re çend qalan vano û şino.

Sanika Duyesin- Şer'atê Wayê Mala

1. Şer'atê Wayê Mala

2. Aa-Th: ----

3. Meniş Cîrît / Dewê Zûvîr

4. Peynî di zûrê merdim vîcyeno werte. Çimvêşonî mezîyetêko xirab o.

5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Yew babî ,hîrê lajê xu rî, hîrê xilê altunan verdeno û mireno.
- Birayo qic yew xil limneno û hîrê birayî kuwenî qiriqê yewbînan û qerar donî, şînî mala het qey şer'atkerdiş.

- Rahara yew mîyerik vênênî, mîyerik zî devê xu kerdo vîn. Bîrayo pîl onîyeno dormaleyê xu û texmîn keno, deveyê mîyerik çi qeyde yo.

- Mîyerik, birayo pîl sucdar keno û wi zî kuweno kîştê yîn, şino cê mala.

- Wexto kî kîyeyê mala di suhbet kenî, “yew von, mala bînc o, yew von, kom non powt bêlimaj o.” û qalê yîn raşt vîcyeno.

- Mala rîyê yî nigen, şîyer yîn het û qey şer'atdayîşî wayê xu erşaweno.

- Way waharê deva kena rê. Hîrê bîrayan ra zî yew mersela vona.

- Yew kêna û lajê axê zewcîyenî la kêna pê lajek qayil nêbena.

- Lajek zî qarîş kêna nêbena û tor altunanê yê erşawena kîyeyê babîyê yê.

- Kêna rahara raştê lewendon yena, eyî kêna benî axayê xu het.

- Wexto kî kêna hal meseleyê xu axa ra vona, axa zî yê vera dono.

- Wayê mala peynîyê mersela di agêrena, fikrê birayan persena.
- Birayo pîl û mîyonin vonî, “ma zî eynî sê o axayî kerdên” la birayo qic çimvêşonîyê xu uca di belû keno.
- Wayê mala şer’at kena, vona xilê altun birayo qic girewto.

Sanika Hîryesin- Şeyton û Paliwij

1. Şeyton û Paliwij
  2. Aa-Th:Sanikî Şarî (Dewo Xînt)/ Merdim şeyton mexlub keno, 1155-1169
  3. Emîn Polat/ Dewê Ardurek
  4. Yewî biwazo xainî biker, xirabî raseno yî zî.
  5. Rêzbîyayîşê Motîfan
- Şeyton wazeno Paliwij bixapên.
  - Pîyonz romenî û mîyanê xu di bar kenî, şeyton gilê yî xu rî geno, binê yî dano Paliwij. La ewnîyeno gilê pîyonz tawê rî nêbeno.
  - Xele romenî, ina rey şeyton bin xeleyan xu rî geno, sêr yî dano yî, honê yî rî çik nêmaneno.
  - Şeyton yers beno, teber di don pîyer. Honê paliwij di baş nêkeno.
  - Ina rey zere di don pîyer, şeyton heq yî ra nêyeno û mirdê xu kuwayîş weno.

Sanika Çaryesin-Dûmrî

1. Dûmrî
  2. Aa-Th: Sanikî Şarî (Sêhr)/ Cinîyanê kî purt resenî, 500-503
  3. Fîraset Arslan / Dewê Zoxpa
  4. Merdim yewî re nêheqî û xirabî bikero, peynî di cezayê xu vînenno.
  5. Rêzbîyayîşê Motîfan
- Yew kênek û dûmrîyê yê esta, dûmrî zaf heqaret kena kênekî rî.

- Kênek kena ver dûlav, wexto kî bena vêşon nêverdena warzwe, malîyez kena kîftanê kênekî ser o û vona o qeyde buwer.
- Kênek him purt rîyesena û him zî ser kîftanê xu ra malîyez lîyesena.
- Yew qicê cindan halê kêna vêyneno û wuyeno. Wexto kî wuyeno rêm qirrikê yê ra vera dîyeno û beno weş.
- Dadîyê qicî zaf beno şa û kêna ra waştayê yî persena û kêna wazena dûmrî ra bixeles.
- Cind sihr kena, dûmrîyê kênek kena pîrik û hîn ya, dûlav resena.

Sanika Ponçîyesin-Xiznaya Ejderha

1. Xiznaya Ejderha
  2. Aa-Th: Sanikî Şarî (Sêhr)/ Heywanî Ardimker, 500-559
  3. Xelîl Demîr / Dewê Xêlon (Qubaton)
  4. Merdim holî biker, holî vêyneno. Însan bi eqlê xu, tengasî ra xelisîyeno.
  5. Rêzbîyayîşê Motîfan
- Padşah semedê zewacê kênayê xu yew qowl nano ru.
  - Yew lajek qey kênayê padşah di bizewcîyo, kuweno rahar, seba kî xiznaya pê hewt koyan bîyaro.
  - Rahar xu sera mar vêneno û kîşeno, seba kî mar, mirçîkê teyrêanqa nêwero.
  - Teyrêanqa zî qey ina holîyê lajek ci re ardim kena û yi bena cê xizna.
  - Wexto kî lajek xizna geno, ejdehaya hewt sarî beno aya.
  - Lajek ejdeha re sanikan vano û xu xelesneno.
  - Xizna beno, dano padşah û kênayê yî di zewcîyeno.

Sanika Şîyesin- Kekû

1. Kekû
2. Aa-Th: --
3. Harun Turgut / Dewê Zûvîr

4. Tayê xetayanê însanan, beno sebebê bedelê giran.

5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Yew way û bira û dûmrîyê yîn esta. Dûmrî yîn ra zaf xû kena.
- Dûmrî qican erşawena arêdayîşê kîngeran û binê pîyelekê yîn zî qûl kena.
- Way û bira kîngeran top kenî û way ewnîyena kî zereyê pîyelek di kînger çinî yo.
- Way tersê dûmrîyê xu ver, hîn nêzona se biker, birayê xu kena suçdar.
- Bira vono, ” mi nêwerd”, la way, bawer nêkena pîzeyê birayê xu qilaşnena, la pîzê yî di tawê nêvênena.
- Way ewnîyena towre qûl kerde yo û hîn bira zî merdo.
- Qehran û poşmanîyê ver way, zowt dona xu rî û beno yew teyr û şew û roj derdê birayî xu rî vona.

Sanika Hewtîyesin- Kuese û Hîrê Birayî

1. Kuese û Hîrê Birayî

2. Aa-Th: Sanikî Raştikîn/ Sanikî Zûrî, 1875-1889

3. Mehmet Selîm Uzun /Dewê Ardurek

4. Eg merdim yew xeta kerd yan zî xapîyê, gereka dormaleyê xu ra vajo kî, eyî zî gon tedbîrê xu bigîr.

5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Yew kueseyo xizan herê xu geno, beno çarşu rueşeno.
- Kuese yew zerd keno binê bueçê herê xu û hîrê birayî xapêneno, vano herê mi her roj zerdan keno. Birayî zî fîyetêko zaf giran danî hêr êrnenî.
- Her roj yew bira, hêr benî kîyeyê xu û çîyê kî kuese vato, kenî la her zerd nêkeno. Fomkenî kî kuese yîn xapit.
- Hîrê birayî şînî kîyeyê kueseyî peranê xu peyser wazenî la kuese pîlonê xu rewna viraşto.

- Kuese yîn ra ver yew vare sare birneno û gûnê vare keno yew towre û pîzeyê cinîyê xu sera gîrê dano.
- Cinîyê xu temye keno, wexto kî yîn amê, yers beno û kard dano pîzeyê cinîyê xu û gûn rişyeno eyî zeran.
- Cinî goreyê pîlonê kueseyî qestna xu erzena erd xu nona mergî ya.
- Kuese ina rê lulê xu geno û vêr cinîyê xu di ceneno û cînek bena gonî û hîrê birayî yenî weyinê kuese.
- Herî peyser donî kuese, peranê xu zî nêwazenî û lulî genî û şînî honcî kuwenî niwet.
- Hîrê hemin zî cinîyanê xu kard kenî û yîn sera lulî cenenî la cinîyanê yîn mirenî, gonî nêbenî. Honê fom kenî xapîyayî.
- Tifinganê xu genî şînî kuese ser o la kuese tedbîrê xu girewto, kîyeyê xu kerd qeyîm.
- Birayî dewijan temye kenî, şew û roj luecinê kuese ra gî kenî.
- Kuese veng nêvîndeno, eyî gîyan wişk keno û keno ciwalan, her bar keno û yew şew nimitkî kîye ra vecîyeno, şîno.
- Raştê yew serraf yeno mîyerik xapênenno vano, “barê mi mucewher o” û qestna xu non hewnî ya.
- Mîyerik ciwalê zerdanê xu yî rî verdeno û ciwalanê yî geno, şîno.
- Kuese ciwalê zerdanê xu nimitkî agêreno kîyeyê xu û luecinê kîyeyê xu ra zerdan erzeno teber.
- Yîn ra zî vano, “mi gîyê şîma kerd wişk, dewan di gêraya, bi zerd bedilnê.”
- Birayî bawer kenî û dewijan ra vanî, ina rey luecinê ma di gî bikîryen.
- Birayî sê kuese kîn û gî benî dewan ra gêrenî la dewijî yîn rezîl-risbate kenî.
- Zaf yers benî û tor dewijan, hêrişê kîyeyê kueseyî kenî, kuese yîn ra remeno.
- Kuese xu resneno pirdî, raştê yew şîwone yeno û vano; “axa û dewij kewt mi dima pê zora kênayê danî mi.”

- Şiwone xapênenê û kîncanê yî dano xu ra, ey xu zî dano yî.
- Dewij resenî uca, mirdê xu şiwone kuwenî û ser pird ra erzenî mîyanê awî.
- Kuese pesê şiwone geno roja bîn şino dew, dewij şoq benî.
- Kuese honc yîn xapênenê, vano; “wexto kî ez gina awî rî dor û verê mi pîrê mîyeşnan bi. Mi înan xu re vet, hama zî uca di mîyeşnê estî.”
- Dewijî senî kî qalanê kuese eşnawenî, xu erzenî mîyanê awî û pîyorê yîn xeniqîyenî.
- Pîyorê malê dewijan kuese rî maneno.

Sanika Heştîyesin-Meselê Koar

1. Meselê Koar
2. AaTh: Sanikî Dînî/ Raştî vîcyena werte, 780-799
3. Harun Turgut / Dewê Zûvîr
4. Însan rawrê holîyê xu ra xirabî zî vêyneno. Merdimo xirab zî pêynî di belayê xu vînenê.
5. Rêzbîyayîşê Motîfan
  - Yew mîyeriko feqîr, cinîya xu û herê xu geno, şino Dîyarbekîr.
  - Rahar a raştê yew koar yenî û cînek qayîl nêbo zî mîyerik, yî nişneno herê xu, kuwen rahar
    - Wexto kî resenî bacar, koar qereno û vano, ino mîyerik her û cinîyê mi, mi ra geno.
    - Zabit yenî û yîn benî cê qadî, qadî her yewî erzeno yew zindon.
    - Zabit yîn gueştarî kenî û raştîyê mesela musenî û şînî her çî qadî ra vonî.
    - Qadî qerar dano û vano; her û cinîyek bidîyen mîyerik, koar zî berzîyen teberê bacar.

Sanika Newîyesin- Abzêdê Bin Hîlalon

1. Abzêdê Bin Hîlalon
2. Aa-Th: Sanikî Raştikîn / Sewbîna Sanikî Raştikîn, 970-999
3. Sediye Cirit / Dewê Zûvîr
4. Ênsan wexto kî semedê yewî xirabî biwazo, peynî di xirabî yeno, reseno yî.
5. Rêzbîyayîşê Motîfan

- Zemûn verînan di yew eşir estbi. Çend edetê ina eşîrî estibî. Gereka cînîyanê xu, qowmêko esil ra biwaz û wexto kî cînîyê yîn qic ard, o qic benî lewê vowrî ya non ru, eg vowr helîyê, qic esilzade yo. Yewna edetê yîn zî wexto kî nameyê qic non pa, hêverî kom fek ra name vîcyê, hîn o name non pa. Ê edeto peynî zî gon, çow kes o qicî ya, qisur pa nêno.

- Yew babî û hîrê lajê yî estî, di birayî zewicnayeyî û ina rê birayê qic zewecnênî. Yî rî yew laj beno.

- Goreyê edetê xu qic benî lewê vowrî ya non ru û vowr helyena.
- Wexto kî nome non pa, Ap pîl Qember mûdîyê keno û yew owc nono pa. Ê goreyê edetê xu sareyê qic û deyk pîya kenî vîn.

- Gûneyê celladan pê deyk û qic yenî û verê ruyî di yîn ca verdenî û şînî.
- Cînek, şow û roj şîna, şîna resena yew ware û yew xirm vênena.
- Cînî û cûmyerd, cî rî warê kenî û wext vîyerena, lajê yê beno pîl, beno xuert.

- Cînek bajna musena kî ware eyê vistoreyanê yê wo û ser ra ser yenî heqê xu, kued gênî.

- Cînek lajê xu temî kena, vona; “siba yew mîyerik yeno, ti yew qeldên sareyê yî û dest û linganê yî bestenî, benî xirmê ma.”

- Çahar asparî yenî û lajek çahar hemî zî tepişeno û beno xirmê xu.
- Înê çahar merdimî; yew babîyê lajek o, di ten zî apê yî yo û yew zî babîyê deykê yî yo.

- Cînek lajê xu ra vona; “ez wer kena hedire, ti yîn rî ber û wexto kî ti berd, fîraqanê xu pîyer id’.”
- Lajek wexto kî sifre ben fîraqanê xu “req-req” dano pîyer. Babî û apanê yî vanî; “ino edet ma wo” û ecêp monenî.
- Deykê yî ina rê qehwe virazena û lajê xu ra vona; “seka ti qehwe benî, ti ser nengûyê xu di benî zere.” Pîrikê lajek ino hereketê lajekî ser o hîn zono, ino tuernê yî yo.
- Pîyer pîya bi lajek benî şa û vanî; ma yew name nonî pa, pîrikê yî wazeno “Abzêd ser hîlalon” pa no la Apo pîl honc mûdîyê keno û vano, “wa nameyê yî “Abzêd bin hîlalon” bibo.” Vanî ma lajê xu zewecnenî, kêneyê Apê yî pîl donî ci.
- Apê yî Qember yew şert nano ru, vano; “wa Abzêd şîyer mi rî astuarê Hedhedon bîyar.”
- Abzêd û di dezayê xu kuwenî rahar şînî yew dew. Raştê yew veywe yenî, musenî kî lajê axayî kêna pê zor a girewto. Lajê axayî ra kêna genî û benî teslîmê babîyê yê kenî.
- Dewijî zaf benî şa, vanî hîn îtya bimonên û di kêneyê xu zî danî eyê dezayanê Abzêd.
- Abzêd şîno verê yew guelî mitale keno, ewnîyeno di kêneyê yenî û ca di xu limneno.
- Kêneyê kuwenî awî la yew kêna mîyanî awî ra nimitkî vecîyena û birayê yî zî yeno nişeno ser kîncanê kêneka mîyanê awî.
- Edetê a dewî zî kom ser kîncê yew kêneyê ronîşo, gonî a kenek di bizewcîyo.
- Kêneka awî duay kena, vona; “Yarebbî Abzêd bin hîlalon bomên, heq inê ra bomên!” Vengê kêneyê şîno Abzed û lajek kîşeno.
- Kêna qey ina holîyê Abzed, ya zî wazena yî rî holîyêk biker. Abzed vano; “ez ha astorê Hedhedon gêrena, bena, dona apê xu.”
- Kêna weyin kena û astorê babîyê xu dona lajek la astor merdimo xerib qabul nîkena û xu ser ra erzena war, pêyser agêrena verê kîyeyê Hedhedon.

- Babîyê kêna fom keno, ino gûre kêna kerda û hal mesele yê ra museno, vano; “venda yî bid, ez, ti û astor pa dano ci.”
- Kêna yî ra vona. Abzed qabul keno, veywe kenî. Cêhzê kênayê xu cionê sera bar keno. Pîyor pîya kuwenî rahar, sê yew qefle şîni dewê xu.
- Wexto kî resenî dew, apê yî vano; “astor bido mi, ez zî kênayê xu bido tu.” Abzedê bin hîlalon vano; “Ez astor nidon tu, kênayê tu zî nigena.”
- Ap Qember qey yî ra bixelis, ino şert eştibi werte la sê yî nêbi.

Sanika Vîstin- Şarik û Şivon

1. Şarik û Şivon
  2. Aa-Th: --
  3. Mahmut Yilmaz/ Dewê Zûvîr
  4. Rawrê raştî dima kewtiş, bêla heyatê tayê însanan xeripnayîş o.
  5. Rêzbîyayîşê Motîfan
- Şarik û Şivon Dîyarbekîr di yew axa het şoneyî kenî.
  - Yew roj cinîyê axa, ferq kena kî yew bûya weş şitî ra yeno û axa ra vona.
  - Axa zaf hol zono, ino vaşo kî pesî yî werdî têna Kosipî di esto.
  - Axa yew roj yîn teqîp keno û hal- meseleyê yîn pê hesîyeno.
  - Axa nişeno astuarê xu û yîn dima şino, hetê Kosipî yo.
  - Wexto kî reseno Kosipî, raştê Şivon yeno, Şivon vazdono û keno vîn.
  - Axa yî teqîp keno û ina rê Şarik vêyneno, ya zî remeno û çiman ra beno vîn.
  - Axa gêreno-nêgêreno yîn nêvêneno û pesê xu şoneno xu ver şino.

PEYNÎ

Folklor; seranserê dinya di wareyê zanistî di yew îlmo xuser o. Edebîyatê şarî di zî, gureyê arêdayîşî edebîyato fekkî rî yew xizmet o û folklorî ano warye. Û her yew îlîm zî goreyê xu rayîr û metodê yîn estî. Cigêrayîşê eseran ra ma dî kî, xebatî arêdayîşî folklorê Kirdkî; hetanê inkê bizafî hetê heskerdoxanê ziwani rî xebatî virazîyayî. Inê xebatî, amator virazîyayî û inê xebatî goreyê şert û mercanê gûreyê arêdayîşê nêvirazîyayî.

Kategorîzeyê Aa-Th di sanikî rêzkerdî, sanikî wuyayîşê û ê heywanan û mîyanê sanikî Kurdan di sêcêti estî. Merdim eşkeno kategorîzeyê sanikî Kurdan zî binê inê sernameyan di rêz bikero. Çi heyf kî sanikî Kurdan ser o, sê sanikî welatê bînî hama xebatî bi tertîb û bi sîstem nêvirazîyayî û nêameyî tesnîfkerdiş.

Ma destpêk di metod, meqsed, çarçewe û çimeyî xebatê xu ra behs kerd û sehaya arêdayîşê di zehmetî kî vecîyê vernîyê ma û tecrubeyî xu, ma bikilmî ardî ziwani. Ma dî kî, mîyanê cem'at di zafê kesî mûhîmîyê sanikan fom nêkerdî û sanikî sê zûr name kerdî. Tabî mîyanê vatoxê ma ra tayê kesî qîmet danî ziwani û sanikê xu û ma rî sanikê xu bi îtîna û zerweşî vatênî.

Qisimo yewin di, ma Pali û Guevdereyî ra bikilmî dasinasnayış dima qisimo diyîn di derheqê folklor, sanik, tewir û xususîyetî sanikan di melumat dayî. Ma teorîyanê sanikan û tesnîfkerdişê sanikan ra behs kerdî. Dima ma folklorê Zazayan, folklorê Zazayan di cayê sanikan, kitabî sanikan ra behs kerdî. Ma formel û lezvateyî sanikanê xu dayî û tesnîfê sanikanê xu yew bi yew kerdî. peynî diz î metnî sanikanê xu dayî.

Ma qey xebatê xu yê mastirê, vîst (20) sanikî mintiqayê Guevdereyî arêdayî. Ma goreyê qeydeyî arêdayîşê, ma şarê a mintiqayî ra sanikan goşdarî kerd. Ma bi vesîleyê xebatê xu, vîst sanikî ê mintiqayî neqlê nuştişî kerd û ma

çend sanikî orjînal nuştî û vînbîyayîş ra xelisnê. Metnî sanikî kî ma arêdayî, ma fekê sanikvajan ra goştarî kerd û sê Kirdkîyê yîn nuşt.

Ina xebatî ra ver, ma folklorê Qerebeganî ser o zî xebatêko amator viraştibi. Ma xebatî arêdayîşê folklorê Qerebeganî û arêdayîşê sanikî Guevdereyî ra dî kî; her çend folklorê Zazayan zaf zengîn bibo zî, qey nêxebitnayîşê ziwani û ridê averşîyayîşê teknoloji ra, hîn xelîyek kesî sanikan goş pa nêkenî. Îno rid ra çew qedir û qîmet nêdano sanikvajan û sê verî cem'at zî nêvirazîyenî kî, sanikvajî sanikanê xu vajî. Îno semed ra zî kesî kî sanikan vanî, hîn sanikê xu vîra kerdî.

Mîyanê sanikê ma di 2 sanikî ma nêkuwenî mîyanê katalogê Aa-Th î. Sanika “Kekû” û sanika “Şarik û Şivon” mîyanê şarî di hîn sê efsane qebul bîyî. Çimkî dewê qezayê Palî, Çolîg, Qerebegan û zaffiyê mintiqayî Kurdan di sanika Kekû vajîyena. Sanika Şarik û Şivon zî exleb dormaleyê dewanê Kosipî di yena vatiş. Varyantî inê sanikan zaf î. Peynîyê sanika Kekû di îna yew cumle vîyerena; “Şî vêr Kerrêy Kemer a nişt.” Dewa Zûvîr di yew ca esto uca ra vonî “Kerrêy Kemer” (Kerrêy way-biray zî vanî). Vatişan gore ina mersela uca di vîyerta.

Wird varyantê sanika Şarik û Şivon di zî, ser qilê koyî yew xirbo nêmcet mendo. Varyantê Qerebeganî di vatox vona kî; “Hela k’ durî ra ewnîyên Kûyê Şarik ra, kî vûnî qey bizî ha awca di çereynî, kî şînî nizdî ekse kere yî” (Septioğlu, 2019: 105). Serê qilê Kosipî di kerrayê sipî estî û dûrî ra êsayîşê inê kerrayan monena pesê sipî. Yanî goreyê efsaneyê, ko nameyê xu uca ra girewto. Yanî inê wird sanikî xu dima çiyeko verê çimanî êsayî verdayo. Ma eşkenî vajî kî hîn inê sanikî mîyanî şarî di bîyî efsane.

Ma inê sanikî xu ra derheqê coxrafya, folklor û Zazakîyê mintiqayî di zaf çîyan musayî. Ma xebatê xu bi zehmetêko giron la bi kêfêko pîl ardî werte.

Metnî Sanikan

1. Gûlal Xatun

Gûlal kuena rahar şina, vona e (ez) xu r' zowcîyena. (Sego ez ina sanik vona kuçê dowê ma kuwên mi vîr.) Gûlal kuena rahar, mehlê Evdon ra şina war, şina kuçê Hewên ra şina war, şina şina heton vêr yegê kê Hecî Heyder, yegê arîyon, kê Hecî Heyder. Vêna yow cityer ho cit ken.

Cityer von:

-Gûlal!....Von, se ra ? Gûlal vona:

“Lîya, ez Gûlal nîya.

Ez Gûlal a, Gûl Xatun a,

Sol zixalîn a,

Timon dixalîn a”

Vona; Ez şina xu r' gêna zewac. Cityer von:

-Niben, tu mi bîgîr? Gûlal vona:

-Ben, vona:

-La tu yers ib', pê çinê xu, mi kîşîn? Cityer von:

-Pê ina pirsê xu, tu kîşen. (Pirs; ona derg a, yow çuwa zaf derg a, lewê yî, yow mix ho pa.) Gûlal vona:

-Ti eyê dê mi r' se, ez palixîyena. Ez tu nigena. Ez xu r' şina. Dona purye şina, şina. Şina zerê la, şina Delverg. (Dowê Zûvir 'id nomê yow ca yo) Şina eg yow şione ho uca, zel cenen, cenen, ina hemmi mîyeşnê hathatê xu d' ard pîyeser. Von:

-Gûlal!. Se ra?

Vona; lîya mi ra mevaj Gûlal.

“Ez Gûlal a, Gûl Xatun a,

Sol zixalîn a,

Timon dixalîn a”

Vona: Ez ha xu r' gêren zewac. Şione von:

-Ti, mi nigena? Vona:

-Tu gen. Vona, ti yers ib' pê çinê xu mi kêşîn? Şiwone von:

-Ez pê zelê xu, ti kêşen. Gûlal vona:

-Nîye!. Ez tu nigen. Zelê tu, diyê mi r', ez qûlê yî di şina war, xeniqîyena. Ca verdena kuena rahar şina, şina, şina vêr arîyê Wûs. Vênena merre qulik ra omê teber. Merre von:

-Gûlal!. Se ra? Vona:

“Ez Gûlal nîya, Ez Gûlal a, Gûl Xatun a,
Sol zixalîn a,
Timon dixalîn a.”

Ez xu r' gêren zewac.

Merre von; la ti, mi nigena?

Vona: Êêê..., tu gena. Tiyers ib', ma qewxe kerd, tipê çinê xu mi kêşîn?

Merre von:

-Ez bueçê xu wa filikîn a, tu kêşen.

-Hiii! Von, bueçê tu yê filikîn nemir a, tawê mi nibena. Ez xu r' tu gena. Pîya zowcîyên, şîn. Yow-di, çend ruej qedîyen. Hîn bîyo wisar. Waxt Pîr 'Ecûzî yo. Waxt Pîr 'Ecûz di rê- rê varon varen, rê-rê zî bena tîj. Hîre ruej zimiston ra gena, çar ruej wisar ra gena. Îna rê vor helya, tîj ko a, eg yow xetê owk yena. Gûlal şina ver, lîye nona ser. Vona:

-Ez kîncon bûş, sarê xu bûş. Merrî ra vona:

-Ti şû, veyvê laj axî yo. Şû ma r' binê wer bîya. Ez heton vêr derî ra bîr.

Merre von:

-Tamom. Von; “Xatun, ti şû kîncon bûş, heton ez bîr. Merrê tu, şin veyve. Varon varen û laser yen. Gûlal û lîye ken xu fek a, ben pird Pali. (ma ona vatiyen) Pird Pali d' aliqîyena. Vêynena, yow suwarî ho yen. Puerê astuar iz', puerê çar o. Vona:

-“Astuareko, puer çareko”. Ti hê şin veyvê laj axêy. Merre axa, ho uca, ti ra vac pûncê xonimê tu, ho birsimîyê pird Pali ya alixiyo. Lez bîye, biqedên nîyû xeniqîyena. Mîyerik nat xu onîyen, wet xu onîyen, tawê çinî yo. Honê ya vona. (Mîyerik) gueştarî keno, onîyen tawê çinî yo. Don purye şin, astuarê xu

vazdnen. Eg axê kot dîwon. Sifre na rue, sifre eşt ê hathat a. Merre ho bin sifrê textî d', merre ho bin 'id, este kueçen. O suwarî von:

-Willay ez inkê ome lewê pird Pali, yow veng vicyên, vatîyen:

-“Astuareko, puer çareko”, ti hê şîn veyvê laj axî, mîyerdê mi merre ho uca, ti ra vac wa lez bîye. Xonimê tu, puencê yê, yow birsimîyê pird Pali di aliqîyo, niqedêense, xeniqîyena. Merrê tu, gueştarî keno. Von:

-Willay, cinîyê mi na. Cad yow parçê gueşt ken xu feka, erzîyena. Erzîyen, erzîyen, şin lewê pird Pali, bueçê xu ken derg. Von:

-Xonim bîye!. Von; xonim, tu qedênen. Ya kuwena lewê bueçê yî wa, xelisîyena. Von; bîye mi tu r' katê gueşt iz' ard. Gueştê xu z' bû, ma şîn kîye. Merre xonimê xu qedênen. Don purye şîn kîye. Yow-di ruej qedîyeno û von:

-Xonim, di ma r' yow mastibo poc. Ez şin, ombazon xu on pîyeser. Ma xu r' yow mastibo wîn. Ma newe zowcîyê, wa ombaz bîr kê ma. Xatun vona; “temom”.

Gûlala, Gûlxatun mastibo nona ser. Wi şin, venden ombazon on pîyeser. Gûlalê tu, mastibo nona ser, hathatê yê gêrena. Mastûbo bixur dona Gûlal rî r, Gûlal ginena zerrê mastibo xeniqîyena. Îna rê merre yen kîye, ombazon gen kîye. Von:

-Gûlala, Gûl xatun!..Gûlala, Gûl xatun!.. Nat onîyen, wet onîyen. Von:

-Dê vind, çê ma r' mastibo na ser? Şin hetê mastibo, mastibo ha pixur kena. Gûlal zî gina wa zerrî yê r' û von:

-İhhiii!..Willay xonim iz' şî!.. Yow astumê wel iz' gen, gen qelden zerrê mastibo û ombazon ra von; vila bîyen, hîn xatun iz' şî...¹³

Sadiye CÎRÎT

---

¹³ Cêmot: Mehnê yîn ez îna texmîn kena. Sol mî zîxalîyen a. Yanî von, Zîxal, kuemîra vêşen, awk erzîn cî, pê kîn hona, pê monqal kîn. Zîxal aya. Tumon mî dixalîn a: Yanî tumon mî dixalîyen a. Basmê dirxîlik ra ma vatîyen, dixalîyen. Gûlal: Bî tîrkî “bok bocegi” yew bûcek a. Sîya ya, sil dona arîye, sil kena gûd. Yew qal îz' ma d' est. Von “emeg mî, bî emeg gûlal”. Gûlal şîna, xebîtîyena, xebîtîyena. Sil dona arîye, kena gûd, xu d' kaşkena, yena vêr kaş, fek ra vera dîyena, şîna û von, emeg Gûlal pîyor otir şî. Ayê ra von “emeg ma, bî emeg gûlal”.

2. Qertel û Lûy

Qertel û lûy bîn birê cê. (Belkî Şêx Mehmud zon.) Lûy qertel ra vona:

-Bîye bib' misafir mi b'. Tu dehwet kena. Lûy qertel 'îr herîr powcena. Kena lewê kerra r'. Qertel yenû. Neqûr donû, herîr dusyenû pa. Lûy zî zon kena ti ra wena, qedênena. Qertel ina rê lûy ra vonû:

-Îna rê ti bîye misafirê mi b'. Lûy şina. Qertel nihon pocen, ken xilika fekteng. Qertel neqûrê xu ken zerî xilik, nihon wen. Lûy zon xu kena derg nişkêna nihon buer. Qertel von:

-Lûyê!. Bîye ti ben, binê dinya ra çarmen. Lûy kenû lewê pelûn xu wa, finen hewa. Ma vatiyên vêr arê Ewdî (belkî ho ti vîr) yow kerrê nimaj ho uca d'. Yow kalik ho uca d', nimaj ken xu r' tizbê ûncenû. Kûrkê xu zî na xu kîşt. Qertel lûy cor ra erzenû. Lûy cord ra yena war, vona:

“Ya teker, ya meker

Kûrkê kalik ser

Ya teker, ya meker

Kûrkê hecî ser”

Îna rêy hecî tersen û erzîyen. Lûy kurkê yî gena pira û tizbê yî kena xu desta, şina. Zûr nîya xura ona w'. Gena şina. Yow cinawir vera vîcyenû. Vonû:

-Lûyê! Îna çi kûrk a? Ti ça ra arda? Lûy vona:

-Mi deşta, dekê mi kûrkçî ya, baykê mi kûrkçî yo. Cinawir vonû:

-La mi rî z' yow viraz. Lûy vona:

-Şû, mîyeşnon bîyar, luecinê mi d' war 'ik.

Cinawir şin, mîyeşnon kîşenû û luecinê lûy id' ken war. Lûy pirçê yîn oncena. Sera lîrûn vecena. Gueştê yîn îz' wena. Yow mûde qedyen cinawir yenû:

_ Lûyê!.ha ça kûrk?

Lûy sewt nikena. Cinawir şinû, yow qafik besten berî yê r'. Va dona qafik 'îr, qafik şina-yena, lûy tersena.

Meniş CÎRÎT

3. Heş û Lûy

Cêk ben, cêk niben. Yow ruej Ap Faris şin yegê xu, cit ken. Ûnîyenû yow heş û yow lûy hê yobînnon bîn-on. Kuîn pîye dima vazdên o het o, vazdên a het a. Lûy vazdona şina, kuena qulê xu. Heş ho yê dima. Heş zî yê dima, sarê xu kuen qulê lûy îr. Sarê şin de, la qin teber a monen. Ben war- warê yî, ken- niken nêşken tira vecîyû. Sarê yî zerê qûl id nivecenû qinê yî z' tebera monenû. Îna rê lûy qulê xu ra vîcyena û yena şeytonê kena, gîştê xu kena qinê heş îr. Pê heş kê kena. Ap Faris zî ho onîyenû yîn îr.

Ben şow, Ap Faris şinû kîye. Heş zî xu uca ra xelisnen. Heş 'îr ben mereq kuen yî dima, von; "dîrê şin, qicon xu ra von- nivon."

Ap Faris resen kîye, binêk qicon xu d' kê ken. Bajna qicon xu ra von:

-Qicyen, bîryen ez şima r' meselê heş û lûy vaj. Qîc duermalê baykê xu gîn, gueştarî kîn. Ap Faris von:

-Êr mi yêga d' cit kerdên, mi dî yow lûy û yow heş yobînnon berdên, ardên. Lûy vazda şî kot qûlê xu. Heş zî kot lûy dima, şî sarê xu vist qûlê yê û tede mend. Sarê kot qûl îr, qin iz teber a mend. Lûy îz vîcyê û gîştê xu kerdên qinê heş pê kê kerdên.

Heş îz ho ser luecinê Ap Farisî yo û ho yî gueştarî ken û vûn:

-"Ti siba nîn kûryek mîyon

Ez fêk ti pir'ik tîz û fişon"

Ap Faris tersen û xu zere d' vûn; "Ihhhhh!... inkê siba ez heş vera şin ça? Ez xu r' seken?"

Siba dîyen, Ap Faris şin cit. Onîyena lûy ha yena, yî ra vona:

-Apo, ti qeyî hen qehrîyên? Sebî yo? Ap Faris vûn:

-Hal meselê minû heş ina w'. Ez vîzêr îtya ra şîya kîye, ti û heş îtya sekerd, mi zî şîya qicon xu ra va. Ti nivaj, wi zî omo, sêr luecinê ma ra, ma gueştarî kerd. Inkê ez heş vera şîr ça?...

Lûy vona:

-Meters!.. Ti zon ma se kîn!? Ti xu r' citê xu bik, îz yow teli besten bueçê xu wa, tuez û dûmon wariznena. Wexti go heş ome, ti ra persa; " Va, ino çi dûmon o?" Ti zî vaj; "Ino eskerê tercalî yo." Xura heş zaf tersinik o, cad

înon ken. Ti yî ra vaj; “Bîye bikûr ina xeşya yî, (ciwal ra gird yow towre ya) ez ti limnen.”

Lûya findker, telî bestena bueçê xu r’, kuena mîyon yegê, tuez û dûmon finena xu sera. Heş weta yen, vûn:

-Ap Faris in çinê yo? Hen tuez û dûmon vecîyo?

Ap Faris vûn:

-Ino Eskerê tercalî yo. Ho gêren tu. Heş tersen, vûn:

-Heywaxxx! Ez xu r’ se ken? Ap Faris vûn:

-Şû, şû! Bo xeşya niko ho uca d’, şû xu bik zerê xeşya, wa tu nivên.

Heş şin, xu ken zerê xeşya, wi şin fekê xeşya gîrye dîn. Lûy tuez dûmon vecena, yena cê yîn, vona:

-Tu çê heş nidî? Ap Faris vûn:

-Nîyeee! Mi çê heş nidîyo. Lûy vona:

-Zûr mek!.. Lûy şina pirsê xu gena, dona a xeşya r’. Honc Ap ra persena:

-Ti inkê heş- meş nidî? Lûy pirsê xu dona piri, dona piri,.... Heş zerê a xeşya di kîşena.

Vecîde BULUT

4. Îqbal

Yow mîyerik sêrr yî bîyo pîl. Çowdê yî çînyo û nizowcîyo. Çê gurê yî pîyo nîn. Îna rê vonû kî; “Lîya! Willê ez xu r’ warz we, xu r’ bigêyr îqbal, xu r’ bigêyr şans. Don ra kuen rahar, şin, şin, şin yow ca. Eg heş vera ben. Heş von:

-Xuerto, ti şîn ça? Raywon! Ti hê şîn ça? (mîyerik) von:

-Ne çê îqbal mi est, von, ne çê şans mi est. Ne gurê mi pîyo nîn. Çê qeder mi çîn yo. Von ez xu r’ warz we xu r’ bigêyr yow şans. Heş von:

-Ê Willay ti şû, mi rî z’ pers kîr. Tu xu r’ ça pers ke, mi rî z’ pers kîr. Ez tim ha mîyon gemon-lemon ra. Ez rê-rê vêşona, rê-rê mirda. Çê îqbal mi z’ çînyo.

Kuen rahar şin, şin xêlek yow rahar şin, şin yow ca, yow baxçe. Eg dar, birr; çi yemîş vaj ho tede est, yow kênek ‘iz ha mîyon id’. Ne monena kênekon, ne lajekon. Yow qidê (qeyde) kînc girota pira. Ega xu r’ o baxçe warê kena û ha xebitîyena, yêmîş xu çînena. Vona:

-Rayon se ra? O von:

-Ez ha şin. Çê ne iqbal mi na, ne xebatê mi na, von; nîye qeder mi no, çîk çînî yo. Mi va, ez rahar kuîr, şîr bigêyr şans xu. Tira (mîyerik ra) nivona nîye kênek a, ne lajek a. Vona:

-Di xu r’ îtya vindir, îz (ez zî) xu r’ tiktêna wa. Kesê mi çînî yo. În baxçe pîyorê yî ey mi no û vona îtya vindir û ma xu r’ pîya onyenî ci, pîya wîn. Ti şîn gêrîn ça şans? Von:

-Ehhh! Ez şin gêren şans, ez baxçe pê se ken? Yen dar-birr ra xebitîyen.

Xu r’ hîn qal niken, don purye şin, şin, şin xêliyek rahar şin. Onîyen yow mîyerik ho mîyon yow yegê d’, eg yow qûçê kerron ‘id xebitîyen. (Vatox izeh kena: O wext yega d’ çî dên arîye, kerra dên arîye, vatîyen wa engaz feka nikûr, wa engaz nişikîyo. Wa kerra ma lingon ‘ir nişîyo, ma çî romit se wa rind bîyer. Pê vaşturî çînên, pê qirim çînên, vatiyên wa tawê feka nikûr). Qûçê kerron şonen kueşê yega, mîyerik venden, von:

-Rayvon! Ti çi yê, çi kesî? Ê wahar yegê von:

-Ti hê şî n ça? Von:

-Lîya, Willay îz ‘îg nîyozon. Ez ona kota rahar, ez ha xu r’ gêren şans xu. Qeder mi çîn îb’, ez nizowcîyo. Kar-gurê mi pîyo nîn. Xebatê mi çînî yo. (Wahar yegê) von:

_ Di bîye, ma xu r’ na qûçê kerron pîya don a, yow duerî altunon, baykon mi, pîrîkon mi vêrwexton uca d’ nimita. Von bîye ma xu r’ kîn a, ma xu r’ ti ra vecên. Ez û tu, ma xu r’ bar kîn. Yow duerîyê altunon qediyena. Von:

_ Ehh! La ez nişken bîr kerron adîyo, hama duerîyê altunon veco, hama ma bar ko,...Von; ez xu r’ gêren iqbal xu. Îna rêy don purye şin, uca zî ca verden. Şin, şin, ver yow behr, yow ruyî. Eg yow mase omo, gino kîştê awk ‘îr, demek awk dalxê eşt (ma von celxe zî) celxe eşt, eg do kîştê awk ‘îr, ziwa mend, fêk yî akerde mend. “Masê xura kot zuwa mirên” Von:

-Hero, xuerto, xuerto! Von, di bîye. Mi berz mîyon ina awk, von, ez nişken pêyser şîr. Yow mura qirmitî nika fêk mi d'. Eya mura qirmitî xu r' ti ra vec. Von, ez eyê don ti, von; mi berz awk, ez xu r' nimîr. Von:

-Ehhh! Ez hama yen, kuen tu dima, hama yen mura ti fek ra vecen, pê şin şans xu çî ken. Yow pay don masî r' û mase şin, ginen awk 'îr û xuyê yî yen, von: "Mase z' yen, mi ra von; bîye mura mi fek ra vec". Don ra peyser gêren a, nata şin, weta şin, hîn onîyen tawêna çînî yo bikîr. Gêren, gêren hîn ti ra yow peynî nivênen. Ardîyê xu finen, peyser yen. Onîyen hîn çîk desta nimonen, hîn vêşon monen, bêtaqet monen. Pere-mere çînî yo, kînc çînî yo, tawê çînî yo buwer. Şin ver yow kal, yow kal ti ra vicîyen. Kal von:

-Rayvon, xuerto! Ti çî yî? Çî kesî yî? Ti ça ra omo îtya? Wi von:

-La willê ne îqbal mi no, ne qeder mi no. Von; ez omo xu r' gêren şans.(Kal) von:

-Ti çî qêyde gêren şans xu? Ti wazên çî qêyde yow şans veyn? Ti heton inkê çînê dî, çînê gêra tu vernî, ti tawê dî, nêdî, pîyorin mi ra vaj. (miyerik) pîyorin von:

-Willay ez oma ver ruî von, yow mase uca di bî. Mi ra va; mi berzawk, ez nimîr. Xu r' ina mura qirmitî mi fek ra vec, wa tu rî b'. Willay mi yow pay da purye, mi eşt mîyon awk, mi mura ti ra nivet, mi va; mura pê se ken?!

-Bo, ti yow şans xu kerd vîn, ti eya mura qirmitî fekê yî ra bivêtyên, hendik e'mir tu, tu r' bes ib'. Ti bizewcîyen îz' ewlad ewladon tu rî z' bes ib'. Von ti hîn çîna dî?

-Ez omeya yow yega, eg yow mîyerik, qûçê keron don a. Von; îtya duerê altunon esta, bîye mi d' ardim bikîr. Ma xu r' qûçê kerron vecên û ez û tu ma xu r' barkîn. Ez têna nişken. Mi ca verda, qûçê kerron hama anibeno. Nîn altunon dima nigêren, ez ha şin gêren îqbal. Kal va:

-Bo Alla Tee'la îqbal da tu, tu nîyezona. Qûçê keron ti adên, ti û yî pîya ey altun bar kerdîyên, hendik ti weş bîn, tu r' bes ib'. Va; ti hîn çînê dî?

-Mi dî, ina rê yow baxçe bi. Yow merdim mîyon di b'. Mi ra va:

-Bîye ma xu r' pîya onîyên ino baxçe. Çînê omê ma xu r' wîn, meş ma xu r' îtya vindên. Ez uca zî nivinderta. Kal von:

-Bo lacê mi; Homa Tee'la şans da ti, ti yow ca tek di z', ti nizona buyîr.

Îna rêy kal von:

-Peyser şû kîye, ti pîyor şanson xu kerd vîn. (Mîyerik) pêyser don ra şin, şin. Eg heş vera ben. Heş von:

-Ti şî, îqbal dî? Wi von:

-Willay mi dî, mi pîyorin kerd vîn. Heş von:

-La ti, mi rî z' persê? Von:

-Ê! Ez, tu r' persa. Heş von:

-Lamî r' va se? Von:

-Ti ça yow ehmeq dî, kott ti vera, bû. Ey ra wetîyer hîn şans tu çînî yo.

Heş von:

-Ti ra ehmeq, çê çowna est?!! Heş, cad bi mîyerik 'îr, kerd parçê, werd.

“Tîr eşt, wêr deşt

Her ma yow 'îr yow say kewt

Yow Pêxemberê ma r' (S.A.V)”

Sadiye CÎRÎT

5. Pîr û Pisîng

Cêk ben, cêk niben. Yow pîr û yow pisîngê xu wa. Ben wusar vor helyena, derê yîn, tîj kena a. Pîr şit kena germin, uca nona rue. Non erzena bin quetik û dona ra, pisîng îr' vona:

-Ma şîn vêr derî. Şîn vêr derî, lîyê xu non rue, awkê xu kên germin. Pîr sarê pişe xu şuwena. Vona:

-Pişê, tu şû kîye, mi şit ko germin, şit omîyen kîr û non ho bin quetik do, ti ra vec û adir depiriyecin û, von, ez heton bîr. Pişê tu, vona:

-Êê!

Pisîng şina kîye, bîya vêşon, vêr derî ra ha şina, şina. Non xu bin quetik ra vecena, wena, şit xu zî wena û mîzê xu kena adir îr' kena hona û dona ra şina bin e'mbar. Şina uca kuena ra. Willay pîr yena, bîya vêşon, erzena hêt

nonî ya, non çinî yo. Erzena hêt şitî ya, şit çinî yo. Onîyena adir wekîr, adir çinî yo. Vona:

-Pisîng, ! Ti se kerd? Pisîngê tu, tersena. Vona; ti ona kerd, ti qey warîye nîn? Ti ha ça? Pisîng tersena, xu bin embar id' limit, nîna. Pîr kuena layk, vona:

-Pişê, pişê, pişê bîye, ez gicik tu şone ken, vona; ez tu ken rê, kê Xalon.

Pisîngê tu yena teber. Pîrê tu, satuer ko hedire ha vêr yê d', şone gena, bueçê yê tepişena, kena bueçê yê r'. Pêy ra yow satuer erzena ci. Pisîngê tu vona:

-Wee! Wee!.... erzîyena. Vona; Pîrê, pîrê!.. bueçê mi bid. Ez xu r' şina kê xalon xu. Pîr vona kî:

-La şû, şit mi bîya, ez bueçê tu dona. Pisîngê tu, dona ra şina vêr biz, vona:

-Bizê, bize ! Şit bid mi. Vona; ez ben, don pîr, pîr bueçê mi wa bid, ez xu r' şin kê xalon. Biz vona:

-Willay, ez bîya vêşon, şû cê çî bîyar, bid mi e buyîr, ez şit bid tu. Pisîng şina vêr dar, vona:

- Darê, darê !..velg bid mi, vona; ez ben, don biz, wa biz şit bid mi. Ez ben, don pîr, pîr wa bueçê mi, bid mi.

“Ez şina kê Xalon Xelîlon,
Ken xir-xirê gazon, qaxon.”

Dar vona;

-La ez biya têşon. Şû awk bîyar, mi ver kîr.

Şina vêr guel, pisîng vona:

-Guelo, guelo!. Awk bid. Ez ben, don dar ver. Dar velg dona, ez ben, don biz, biz şit dona, ez ben, don pîr, pîr bueçê mi dona, ez şina kê Xalon Xelîlon. Guel von:

-Pîyor dalpê yîn mi r', von; lewê mi, pîyor bîyo şeq,... Şû, sêr mi bireqes, ez owk don ti. Şina ver keflê kênon. Kênê omê pîyeser. Pisîng vona:

-Kênê, kênê!.. Şîryen sêr guel reqes bikîryen. Vona; wa guel awk bid mi, e ben, ken dar ver, wa dar velg bid mi, e ben don biz, wa biz şit bid mi, e

ben don pîr, pîr wa bueçê mi bid mi, “E şin kê Xalon Xelîlon, ken xir-xirê gazon, qaxon”. İna rêy kênê von:

-La sol ma pay çinî, şû solon bîya ma pay id’. Şina vêr pinçî (pîne ken, tûn von kueçkar, tûn von pinçî) Vona:

-Kueçkar, kueçkar!..Vona; solon biderz, ben, don, kênon pay, vona kênê şîn sêr guel reqes kîn, guel awk don, e ben ken dar ver, dar velg dona, ben don biz, biz şit dona, ben don pîr, pîr bueçê mi dona, şin kê Xalon Xelîlon. Pinçî von:

-Ez bîya vêşon, şû di heb hakon bîyar, powc, ez buwîr. Ez solon biderz. Şina vêr kerg. Vona:

-Kergîyen, kergîyen!... Hakon bikîryen, bidyen mi. Ez bena, dona kueçkar. Kueçkar solon derzena. Ez bena, dona kênon pay. Kênê şîn sêr guel reqes kîn, guel awk don, e ben ken dar ver, dar velg dona, ez ben don biz, biz şit dona, ez ben don pîr, pîr bueçê mi dona, “E şin kê Xalon Xelîlon, ken xir-xirê gazon, qaxon”. Kerg vona:

-La ma bî vêşon. Şû qût bîyar, bid ma, ma qût buer, ma hakon bikîr. Şina vêr kuarî, vona:

-Kuarî, kuarî!... Qût bid, e ben, don kergon, kêrg hakon kîn, e ben don kueçkar. Kueçkar solon derzen. Ez bena, dona kênon pay. Kênê şîn sêr guel reqes kîn, guel awk don, e ben ken dar ver, dar velg dona, ez ben don biz, biz şit dona, ez ben don pîr, pîr bueçê mi dona, şin kê Xalon Xelîlon. Kuarî von:

-La hîn ez bîya kohon, ez hîn ha ricayîş ‘id. Ez hîn ha ginen ‘erd. Şû sil bîyar, mî r’ id. Von, ez qût bid tu. Şina vêr gê, vona:

-Gayo, gayo!... Sil bid mi, ez ben don kuarî ra, kuarî qût don, e ben don kergon, kergî hakon kîn, ez ben don kueçkar. Kueçkar solon derzen. Ez bena, dona kênon pay. Kênê şîn sêr guel reqes kîn, guel awk don, e ben ken dar ver, dar velg dona, ez ben don biz, biz şit dona, ez ben don pîr, pîr bueçê mi dona, “E şin kê Xalon Xelîlon. Ken xir-xirê gazon, qaxon.” Ga von:

-La şû, alef bîyar bid mi, ez buyîr. Ez pîzê vêşon sinî sil ken?. Şina vêr merek, vona:

-Merek, merek!. Alef bid mi, e ben don gê, ga sil ken, e ben don kuarî ra, kuarî qût don, ez ben don kergon, kergî hakon kîn, ez ben don kueçkar. Kueçkar solon derzen. Ez bena, dona kênon pay. Kênê şîn sêr guel reqes kîn, guel awk don, e ben ken dar ver, dar velg dona, ez ben don biz, biz şit dona, ez ben don pîr, pîr bueçê mi dona, “ ez şin kê Xalon Xelîlon. Ken xir-xirê gazon, qaxon.” Merek vona:

-La sêr mi, pîyor dalpê yîn, pîyor alef bîyo hî. Şû sêr mi luelik bikîr. Vona, ez alef bid tu. Pisîngê tu yena boş a. Şina lewê bon, luelik ha uca d',qeysî hê pakerdê. Pencon xu erzena ê qeysîyon. Luelik xu dima kaşkena, bena, ona; bena, ona. Merek kena dûz, luelik kena. Yena, şina merek; merek alef dona ci. Bena, dona gê. Ga sil ken, bena dona kuarî ra. Kuarî qût don ci, qût bena, dona kergon. Kêrg hakon kîn, hakon bena, dona kueçkar. Kueçkar solon derzen, solon bena dona kênon pay. Kênê şîn sêr guel reqes kîn. Guel awk don, ben ken dar ver. Dar velg dona, ben don biz. Biz şit dona, ben don pîr. Pîr bueçê yî dona, bueçê xu ti ra gena. Şina kê Xalon Xelîlon, kuena mîyon gazon qaxon, kena xir-xir.

“Tîr eşt, wêr deşt

Her ma yow îr' yow say kewt

Yow îz' Pêxamberê ma r'” (S.A.V)

Înşallah şima pê ridyê.

Sadiye CÎRÎT

6. Pisîng û Merrê

Ruejek merrê yenî pîyeser, mişowrî kên, vonî:

-Ma gûn yow çî vên kî waxti g' pisîng omê, wa xeber bid ma, ma xu pisîng ra bipaw. Yow mişowrêwo derg û dila ra pê, yow merrewo zonaye von:

-Mi yow rahar dîyû, ma yow zeng peyda bikîr û ber pisîng mila k'. O waxt ma zûnên pisîng ha çara yena, ma o waxt zûnên, pisîng ha yena û ma xu pisîng ra pawên. În vatê merrî kûenû pîyorê merrûn sari û kêfê merrûn yenû ca û xu erzên we, kêf ra perrên. Waxtig' bên vila, yînî ra yow merre zaf zûnayî yo von:

-Eg otir o, ma vaci g', ma zeng peyda kerd, la awig ma ra kom ina zeng, ben pisîng mila kûenû?

Merrê pîyerî vindenî, onîyên yowbînûn ra û hêdî, hêdî bên vila û von:

-Zeng peyda kerdiş mesla nîya, mesla zeng pisîng mila kerdiş o.

Nexşê YILDIZ

7. Kesa û Helî

Rojek yow kesa û yow helî bên umbazê yowbînûn. Kesa helî ra vona:

- Ti ûmbazî mi na, ez wazena tu r' yow holî bikîr.

Helî vonû:

- Di vaj, ti mî r' se kîn?.

Kesa vona:

- Bira ti hela g' asmîyen ra firrên, biownî xu ra cêr, tûn heywon estî, sêy gûdî yî û milê xu kîn derg, on teber. Hero ti nîyozon çendik, gueşto weş ho zerê înon di yî.

Helî vonû:

- Ti raşt von, la ez înon ça veynena?

Kesa vona:

- Di warz, xu r' biffir, çend perr nata-weta bigêr, ti dî kowt tu vera.

Bêla ti vên.

Helî ca d' firrenû, çend perron don xu r', oniyeno nat-wetê xu, çîk nivênen. Yen cê kesa, a heywona g' kesa cî r'terîf kerda, onîyeno kî kesa wa. Cad xu erzeno kesa ser, keno mîyonê pencon xu û kesa hewa fineno.

Kesa vona:

- Bira ti hê se kîn? Ez ûmbazê tu wa.

Helî von:

- Ez ûmbazêy-mûmbazê nîyezona. Ti mi ra nêvat; a heywon sê gûdî ya û gueşte yê zaf weş a, ez onîya ti sê gûdî ya, inkê ez senî tu niwîr?!

Kesa vona:

- Lîya, eg mi tu ra nêvatîn, tu ça ra zonên?

Fîraset ARSLAN

8. Birawo Qic û Qûmpîyonz

Zemûnyek ben, von, yow paşa ben. Çoras heb lajî yî yo. Çoras heb qicî yî nizewcîyê hama. Paşa von, ez şîr yow paşa est, çoras heb kênêyê yî ya. Paşa lajon xu ra von;

-Ez ha şin, şima r' eyîn wazen. Kênê inê bîyar, kênê eyê bîyar, ayê bîyar, cinî kîye d' pîya nikîn, don pîyer. Wexti go ez şin, bo ina darê baxçê ma pêl yê bi zerd se, bizonyen ez kîşîyaw. Şima yîn qesas mi eşkên gîn, nigîn se xura qe.....

Kuen rahar şin. Omhel qic paşon seyde kerdên, çî kerdên û wext vîyeren. Dar bîya zerd, pêl yê ho yen war. Von:

-Willay bayk ma kîşîyo. Şima yîn, ma rahar bayk ma ra şîyer. Pîyer von:

-Ê, ma yîn, ma çoras ten. Ma yîn qesas bayk xu gîn. Von; kom ca ra şîyo, kom ca ra şîyo .....Tabî von; şîyo memleket dîyowon. Yow paşa ho uca d', çoras heb kênê yî ya. Şîyo eyên ma r' biwaz. Dêmek nirasa uca, dîyow yî kîşt.

Kuwên rahar, şîn, şîn, şîn...Baxçê yow dîyow o, nata rasên ci. Tabî erd dîyowon o uca. Pîyer von ma etya vindên. Ew birawo qic von:

-Lîya babo!.. Ma xu r' vîyarên ra, şîn. Etya memleket dîyowon o. Dîyow yîn, ma don pîyer, ma yowbînon kîşên. Bo bayk ma etya kîşt. Von nivon, yîn von:

-Hoo!... Îllahîm ma etya vindên. Etya baxçê yîn hemme çi ruenaye yo, owka wenik, baxçê temîz o. Von; îllahîm ma etya vindên. Estaron xu vera don mîyon mergon yîn, vaşino bîyo derg ehendik o. Teyr dîyowon ra niftaro, halîn xu rueno. Eyê hê rueniştê, yowî va:

-Hero, hero!.. Yow bayk şima kîşt. Şima omo etya, etya baxçê ma wo, şima astuar vera dê, şima cawo rind dîyo, şima hê tê ruenişte. Şima mi vera se ra şîn? Yow yî ra û yow yî ra û o birawo qic von:

-Hala hala mekîr!.. Birê mi kot ra, bîn aya. Dîyow von:

-Ez inkê omê tu û biraron pîya kîşen. Dîyow yen, hot heb sarê yîyo. Wi û bira don pîyer, don pîyer, don pîyer. Giştônê baykê yî z' nîyo giştê d'. Von;

mi bayk tu kîşt, inkê tu zî kîşen. Don pîyer, don pîyer. Birawo qic, dîyow kîşen biraron ra nivon. (Omhel vatîyen hot heb sarê dîyow î.) Hot heb sarê yî tira ken. Gueşonê hot sarê dîyow tira ken. Ken mîyon yow dismal, von; wa birê nivaj, tu zûr kîn.

Ser sibay birêy warzîn, wi xura xizmet biron ken. Ti dî von; “ Lîya wa kûtik ib, wa birawo qic nib.” Ser sibay warzen, çayê yîn girênen, zowdê yîn ken hedire, venden ci d’, von:

-Warzîyen, ma çayê xu bişim, ma şîyerî, erê yo. Yow bira von:

-Ti hen tersên, ma etya nikûr, ma etya nikûr, se bi ha!... Kom est? Axir kuên rahar, eynî rahar id’ yow ruej şîn, şond şîn qarşiyê yow qonak. Eyî dîyowon uca ra heton uca rahar yow ruej erd zapt kerd. Neyse wi (birawo qic) honc von; ma etya nikûn. Yîn von:

-Lîya ma qey etya nikûn? Wi von:

-Bo etya memleket dîyowon o, nibenû. Yîn von:

-Lîya tawê niben, ma z’ çoras ten î. Çow nişken tawê bikîr ma. Willay aya şow îz’ uca kuîn. Yowna birawo bîn (dîyow) yen. Ew iz no heb sareyê yî yo. Von:

-Hero, heroo!.. Ma yow bayk şima kîşt. Şima yow birê ma kîşt, hot heb sarê yî b’. Hot heb merdimî b’. Ti inkê mi vera se ra şîn?!...

Dîyow yen, don pîyer. Birawo qic eyi z’ kîşen. Ser sibay warzîn, çaymayê xu şimên, filon-bêvonê xu wîn û kuîn rahar. Her çiyên yîn tê girote, eynî g’ merdim şîyer ware, o qêyde girote. Yowna roj rahar şîn. Şîn toprax birawo dîyowo bîn, heywonon xu vera don ey mergê yîn. Çoras heb birawo, kê kîn, guevend gîn. Ben şond, kuîn ra.

Birawo bîn (dîyow) yen, von:

-Hero, heroo!.. Ma yow bayk şima kîşt. Şima yow birê ma kîşt, birê ma wo bîn iz kîşt. Şima mi vera se ra şîn?..

Ew iz yondas heb sareyê yî yo, ew iz yen, wi û birawo qic don pîyer. Birawo qic şin yî vera. Xeberê ê biraron bînon çinî ya. Von cê yen, zîrar don biraron mi. Ey îz kîşen. Gueşon yî z’ tira ken. Von bacê nivaj, ti hê zûr kîn.

Uca ra zî şîn, bîn yow bajar id' yow çayirlix est, uca çadiron xu don erd, tê vindên. Şîn gêrîn. Yow ca d' esker ho vinderte. Birawo qic, eskeron ra von:

-Şima etya vindên, von se? Şima hê se kîn? Yîn von:

-Etya kênê in merdim çoras hebî yî, qîc dîyowon î. Ma va; kênon xu bid ma, ma z' çoras ten î. Ma ra va; Êêê.... Êr don şima, siba don şima, bîyor don şima.... İna hê ruejon hewelnen. Birawo qic von:

-O qeyde von!... La zuar bidyen ci, ti ra bigîryen. Yîn von:

-Ma pîyer dên, niben. Ma pê holiya gîn. Ma von, wa pê rahatê bid' ma. Ma pîyer nid. Birawo qic von:

-Bîryen, ez imş pîyoron don şima.

Înê kî xeber don (qisê kên), bayk yîn kîştib, eyî. Om hel bînê betonîyen çinîb'. Çomir ra viraştîyen. Wi çî ken diyes a. Dar xu taşen ken dîyes a. Yow bend iz sê nerdîwonon virazen, gire don. Von:

-Ê nerdîwon a bîryen dîyar, pay xu paynon nîyen, bîryen. Ez şima r' her yowî r' yow don." Nerdîwonê xu o qeyde virazen, ken hedire. Von:

-Di yow bîryen!

Yow şin dîyar, şin lewe. Birawo qic, kalmê xu sawen, don mil yî, don purîye. O qeyde çoras hemin iz kîşen. Xeberê çoy pê çinî ya. Eya waya qic iz, ha uca kote. En heskerdê paşa eya wa. Yow çila ha ser sareyê yê wa, yow ha bin lingon yê. Ey çilon degîş ken. Kardê xu gen, uca yow kerrê gird êst. Kard don a kerra r' , şina purîye. Tê monena, ti ra nioncîyena. İno paşa kerra veynen. Von, eceba ino kom ona kerd, in kom ona kerd, kom se, wa bîyer vac!...Ew şin von, "Mi ona kerd", o bîn şin von, " Mi ona kerd",... Memleket 'id çonimonen. Paşa qewûl niken. Von:

-Şima kom ona kerd, ina kard bioncîyen. (Kard ig şîb' kerra wa la) Di bioncîyen eya kard!.. Kîn-nikîn, nişken bonc we. Paşa von:

-Şima hê zûr kîn. Ha kom, ha kom, ha kom..... Von; merdimo g' ino kerd, înon ra nîyo. Hîn bajar id çonimend. Yowî von:

-Willay yow bire yîn est, sê heywonon o, qîc kîyî yo, yow ew mend. Neyse eyî on. Yî ra persên, von:

-Ti ona kerd? Wi von:

- Nîye!.. Kênek vona:

- Miheqqeq ino wo. Paşa von:

-Ti se kerd? Di vaj!. Wi von:

-Hal-mesele ina wa. În dîyowon pîyorê yî, mi kîşt. Bayk ma semêd înon a omo etya, kîşyo. Paşa von:

-Di kard bonc we!.. Birawo qic ben kard ‘îr, oncen we. Hofnê gen, don purîye. Paşa ra von:

- Mi ona kerd. Ma z’ çoras tenî, ma z’ semêd kênon ti omê.

Neyse yow biron yîn (dîyowon) est, nomê yî “Qûmpîyonz erdîşkaz”, erdîşê yî esta, eyra erdîşkaz von. Paşê dîyowon o. Ew von:

-Şima êr mi vera se ra şîn? Tê don pîyer. Paşa von; willay ço nişken pê inêy. Birawo qic, venden biraron xu, von:

-Şima vatîyen ma etya nikûn, ma xu r’ şîn ceyna yow kûya kûwîn. Şima amê etya, di inkê bîryen, Qûmpîyonz omo mi vera vinden. Qûmpîyonz von:

-Ti ona cumyerdî kerd, ti mî r’ lazim. Ez kariş şima niben hîn. Yow vaştîyê mi, ha filon memleket ‘id, ez hîn nişken şîyer uca. Eya gon mi girot zerê yow qûtî, mi ra vat; ona ken, ona ken, ti kîşena. Eya z’ perî ya. Von; ti şîn mî r’ uca ra eyî on!

Neyse dîyow, birawo qic ken rê, ben, bennnn, ser yow mergî ya.Von:

- Berê yê etya wa. Von, ina kerra berz kîr. Kerra berz ken, birawo qic şin war. O zî kerra gen hofnê qelden fêk qûlik. Von:

-Wext ‘ig ti omê inê tîyeşon, ez ha etya pawen.

Wi qûlik ‘id şin war, nerdîwon ha ruenayî, şin, şin, şin. Pers ken. Pers ken. Dê von; “Pers, pers, kî şîn Qers.” Wi bin erd ‘id yow vay vênên. Von, willay ina vay şina cê şênî. Vay şina, şina, ginena yow arîye ser. Şino vêr arî. Yow dîyow ho uca. Dîyow von:

-Hoooo!.. Mi ti Allay ra waşt, Allay ti e’rd a dê mi. Von, ti hîn mi vera se ra şîn?! Ti hend merdim ma kîşt, dîyow ma kîşt, birê ma kîşt, qic dezon ma kîşt.Yaw yazix nîyo, guna nîyo.Ti mi vera se ra şîn, se ra? Yî yow bayk şima kîşt; ti hendê se merdime ma kîşt. Bayk şima paşa bi, paşa yen kîştîş, o yow pîlon ‘ib. Dîyow von; ti êr mişag ma yî. Ez kariş tu niben. Dîyowê arî, şin

rençberon ra xele don arîye on, wi tehnen. Pîyor gûrê dîyow ken. Dîyow yow pûel xu don ci von:

- Cê îhtîyacê tu mi bi, in pûel mi adiran, ez tu het hedire ya. Willay ti zaf merdim ma kîşt feqet ti êr mişag mi nê, ti mî r' zaf gûrê kerd. Ti hê şîn vaştîyê yî on.

Neysel şîn yow ca 'd, muercilê omê ginê ok îr', nişken wever kuîr. Birawo qic, şîn daron on, ci 'r pird virazen. Yî von:

-Ti hê se ra şîn? Wi von; ez şîn filon ca. Çi şîn? Von hal-mesele ina wa. Yî von:

-O paşa qowl yî êst. Eyê qowlon yî, ti nişken bîyer ca. Gîn, pêl xu don ci vonî; çi îhtîyacê tu ma bib, in pêl ma bivêş, ma tu het hazir î.

Şîn, şîn, yow pîr şîya kuelî, kuelîyon girota xu paşt ha bin 'id virvirîyena, virvirîyena. Yow pîra extîyar a, çowdê yê çinî yo. Resena eya pîr, ow girzê yê ti ra genû. Gen xu paşt. Von; pîrê de hayd! Şîn, pîya şîn, şîn. Pîrê vona:

- Bon mi, ino w'. Eyê kuelîyon uca non rue û von:

-Pîrê, mi imş misafir bik. Pîr vona:

-Lîya willay ti cumyerd, ez cînî ya, cumyerd û cînî pîya het nibîn. Wi von:

- Ti dekê min a, ez lajê tu, mi ra meters. Pîrê vona; nîye! Niben! Laj paşa yo. Altunon cêb xu ra vecen, don pîr. Von:

-În altunon bigîr, hendiko ti gon 'îb, tu 'r bes. Îmş mi misafir 'ik. Pîr hîn uca edilnen. Pîr vona:

-Di bîye, ez adir ken we. Yow ca ti bikûr, yow ca ez. Tabî pîr ra owk wazen, owk ona dona ci. Wi von; pîrê, owkê şima bûyîn a. Pîr vona:

-Lêr, owkê ma, owkê herr a, owk cuar id' yena. Hal-mesele ona wa. Siba niwetê kênê paşê ya. Yow îjdar kûen, fêk qûlik, owk vera nidon. Hefte d' yow rê vera don. Yow luel powcîn, kênêk xemelnên, ben don ê îjdar. Îjdar onîyen, kênêk ha yena, şîn yê wen. A owk verra dîyena, eya owk a kuçe d' xet id' yena, yena, yena her yow cêk id guel da a. Ma xu r' eya guel ra owk gîn. Ma hê eyê wîn. Wi von:

-Ço nişken bikîş? Pîr vona:

-Çê, o îjdar kîşyen?! Pîyor tersên ti ra. Wiqal niken. Ben sersibay, kardê xu sawen, sawen. Von:

-Îjdar ho kom ca, pîrê? Pîr vona:

- Boo filon ca d', dar êsena, îyne nûyû bin ucê ra yena. Ow ûjdar, o mar kuen fêk buerû niverden owk bîyer.

Kênê paşay kota rayîr ser şina, şina dîyar. Wi zî şîyo uca, pê buerî d' vindert. Kênek ha yena, çim yî ho kênek id. Îjdar sarê xu vecen, vecen, ben nîzdî şîyer a lucl buwer, kênek 'iz pa buwer. Wi kalmê xu don purye, mil yî tira ken. Wi û îjdar yowbînôn gîn, hîn sare çinî yo, bueçê xu liznenû pa. Ya ginena erd, destê yê ginena gûnê îjdar îr. Ya zî dona mîyon paştê yî ra, vona wa belu bib', kom îjdar kîşt. Wi xu xelisnen, şin kê pîr. Kênek 'iz erzîyena, şina. Baykê yê qêren ser, von; ti qey omê?! Willay inkê îjdar yen dow, in dowijon pîyorin wen. Kênek vona:

-Lîya! von, Baba, willay yowî îjdar kîşt. Baykê yê von:

- O nîyû ho uca d'. Kênek vona:

-O cesed yî wo, yowî da purye kîşt. Ginê mi ser a. Îz (Ez zî) gina erd, dêst mi gina gûnîr'(ijdar). Mi da mîyon paştê yî r'. Bayk yê înon niken. Şin dîyar, şin dîyar onîyên raşta zî îjdar kîşîyo. Von:

-Lîya, ina cumyerdî kom kerda? Lîya ina cumyerdî ma d' kom kerda? Kênek vona:

-Willay baba bellu yo, mi dest da gûn ir', mi da paştê yî 'r. (Hîn uca kînc çinîyo degîş kîr.) Bayk kêna bazar ard pîyeser, pîyeser. Kom, kom ina kerd? Şima kom ona kerd? Von; ez hend perê don şima, ehend mal don şima,... Ew von, mi ona kerd, wi von, mi ona kerd. Kênek vona:

- Willay şima nîy!. Pîr ra persên. Pîr vona:

-Yow misafir mi est, sê laj mi no, mi kerd laj xu. Çowdê mi çinî yo sowbîna. Neyse şin eyî 'z tepişên on. Kênek vona:

-Willay baba, ino wo. Înê îjdar kîşt. Paşa von:

- Ti kîşt?. Wi von:

-Êê mi kîşt. Paşa yî ben kîye, von; cê tawê bib se ti ma r' zaf lazim.

Paşa von:

-Ti hê ça ra yîn, se ra şîn? Dê ma r' vaj. Wi von:

-Haaal-mersela ona wa; bayk ma va, ez şin şima 'r kênon dîyowon wazen. Çoras heb kênêyê yî wa, omo îtya, in dîyowon yî kîşt, ma z' ver yî ra omê. Mi ona kerd, ona kerd,... Kênek vona ma ra vaj, ti se kerd:

-Mi nerdîwon viraşt, mi eyîn kaş kerd lewe, mi tek tek mil yîn tira kerd, eşt rîyê howş. Mi çilê tu degîş kerd. Milow na mîyon cicon tu. Xeftîyen vaj, mi ona low na îtya. Ya vona; Heşşşş! Edelnena. Wi z' von, tamom. Neyse o paşa von:

-Çoras kênon, ez don ti. Ti kî dîyowon kîşt, îjdar kîşt mi ser vist. Mislimon başqeyî, inê dîyow î. Nîye limaj yîn o, ne rucê yîn o, nîye tawêdê yîn o. Hol eya g' ti kîşt. Uca des-ponciyes rucê edilnen. Cuar ra tepişen, kena pîl don lajo pîl, eya don eyî, eya don eyî,... heton kêna qic. Wi z' birawo qic o, kênek iz' waya qic a. O qeyde donci. Yow mudê uca monen, bon yîn zaf, paşa zengîn. Wexti g' von; ma şîn, paşa von:

- İn çiyê şima gore, ti nişkîn şîr, ti çi qêde şîn? Birawo qic von:

- Ti rahar bid ma. Paşa von:

-Ez ona rahar don şima. Wexti go ti şîn, ti ya ver muercilê êst. Muercilê arzîyên tu, arzîyên tu, bîn gird, bîn gird, bîn sê kûtikon. Tu kîşên, ti nişkîn uca ra şîr. Von; ez hîrê qatiron xele bawûx ken, ez don ti. Wexti g' ti kot toprax muercilon, kard bîg cuk, xele kîr. Ti dî arîye d' xele yen zerê qûlikê seyî, tehyen. O qeyde tira birişn, yîn bîlî xeleyî bîn, hîn niarzîyên tu. Ti eyê qedenêy, ti eyê vîyêrt, ti kuwîn toprax qertalon. Qertal ina rê erzîyên tu. Ew galagû bîyo veng, ti qertal a bilafîn, bikîş. Eyî qertal yîn, eyî lax ser wîn. Wi von:

- Ê, tamom. Eynî sê paşa ken. Paşayê muercilon pê ra yen. Yow topal, leng. (Vatox wûyen, von; sê mi lengen). Paşê yîn von:

- İno nîmet kom da şima? Şima nipersê in ça ra omo? Eyî von:

- Willay ma çow nipersê. Ma dî rişnaye wo, ma zî hê wîn. Tabî yen, von yî ra, ti ona kerd? Wi von:

- Êêêê!...Paşayê muercilon zî yow puel xu don ci. Von; wexti g' tengonê ti virazîya se, pêl mi bîg adiran, ez tu het hedirêy. Uca ra şin. Qalê paşa kuen yî vîr.

-Ti eyê qedenêy, ti eyê vîyêrt, ti kuîn toprax qertalon. Qertal ina rê erzîyên tu. Ew galagû bîyo veng, ti qertal a bilafîn, bikîş. Eyî qertal yîn, eyî lax ser wîn. Wi gen qatiron iz' birnen, mil yîn tira ken, şexnen iz'. Ey qertal iz' yîn pîyeser. Axê qertalon yen, von:

- İn nîmet kom ona dê şima? Yîn von:

- Willay yow merdim ona kerd. Von; şima nipersê, kom o, çinê wo, ho şin ça? Yî von:

-Willay ma çê nipersê. Wi (axê qertalon) şin, şin şin yî het. Yî ra persen; ti hê se ra şîn, in çi gûre wo, ti ko? Wivon:

-Haaal-mersele ona w'. Yow dîyow est, nomê yî "Qûmpîyonz erdîşkaz". Eyî ma nigêren, eyî ona kerd. Ma hê şin vaştîyê yî on. Axê qertalon von:

-Înkê uca pehlîwon yîn êst, merdim yîn estî. Eya cinîya kî eger se ti şîn on, inkê herkes şîyû on. Von; êlese in yow pêl mi bigîr, adiran, çê gûrê ti bi se ma hedirêy.

Uca ra zî şin, şin vêr owk, yow mase tepişen, paşê mason o. Wevera zî best, navera z' best. Ser ra hê şîn-yîn, kerd sê pal. Xu bi xu von; hen ser mase ra şîy û omê, inkê paştê yî vîcyo. Kalmê xu don purye, in sare 'd don purye sera vinden, wi şin vêr weverî ya, yen kaş a. Uca di zî don purye vera don. Mase vera don. Mase zî şonfêr xu don ci û von:

- Çi îhtîyacê tu îcab ker, şonfêr mi adiran ez tu het hedire wa.Şonfêr yî zî gen, gen şin. Persen kê paşê ho ça, kê paşê ho ça? Paşa zî ho sêr bonî ya, şin o sare, yen in sare. Kîlsî hê ruenaye w'. Wi şin ser kîlsîya altunîyen nişen rue. Paşa onîyen ti ra, xerîb. Paşa von:

-Lîya misafir! Ti uca nişt rue, ti xerîb êsên. Eya kîlsî sera ruemeniş!. Wi von:

-Qeyî??? Paşa von:

- Kom eya kîlsî sera rueniş, yen kênê mi wazen. Eya sîmîyen sera rueniş, misafir yen, non wen û şin. Eya kîlsîya bîn sera rueniş se, etya vinden non xu wen û etya kuen û warzen. Etya cê tu nîyo, boo qowl mi êst. Wi von:

-Qeyî, la in kîlsî qefilîyen, ez eyê sera rueniş? Paşa von:

- Niqefilîyen. Sê tu merdim zaf omê, ma kîşt, ma hîn merdimon ra eciz bî, ma hîn nişkên. Ti xerîb, ma tu bikîş zî ti nîyêzûn. Boo bizon qowl mi zaf ê. Wi von:

-Wa b'. Demek wehdê mi omê, ez omeya îtya. Paşa von:

- Ti qebug kîn se, temom. Ma kûrîyek û xebe û cow û mercuy û faslê û in çî-mî, ma kîn tîmîyon, şonên pîye heton sersibay gereka ti vicîn. Cîye mîyon ra ti gereka vec. Pê tu niben, zafîn ina vat û kot de, nişkê, ma kîşt. Wi von:

- Tamom, mi qebug kerd. Yî kîn zere, ber qefelnên. Ben eyê r' uca non rue, ben eyê r' uca non rue,..... Oniyen pê ina qin a çî niben. Heroo!.. kuen vîr von, muercilê puel xu do mi. Puel xu non adira, muercilê yîn, von:

- Axa vaj, axa vaj!...wi von:

-Bîryen, inê vicînyen ha, vicînyen. Her çî ci mîyon ra vicînyen. Îhtîyacê mi inê w'. Her yow muercile nihê gen, cow gen, ca ca kuep ken. Alzîyên ci, alzîyên ci, paşê yîn zî pa omê, vicnêên, kîn hedire. Von:

- Axa, hîn çî ihtîyacê tu est? Wi von:

-Înkê ino w'. Eg bi se ez honc venden şima. Paşa xizmikaron xu ra von:

-Şîryen eyê biaryen, ma bikîşû. Xizmikar şîn, onîyen ci, willay vîjno. Pîyeser qeldên, ti dî von, belkî nat-weta binê ser ra giroto, onîyen nîye. Şîn paşa ra von; willay vîjno. Paşa von:

-Sinî vîjno? Yîn onîyen ci, tîyo don, tîyo don, raşt a zî vîjnayeyo. Paşa von:

-Yow qowl ti tamom a. Mi qebug kerd. Mend qowlo bîn. Ma qazonon non rue, şeş-hot heb qazonon, ma heb pocîn. Ti gereka eyê hebon buyîr, biqedên. Heton inkê çowê niwerd. Ti nişkên, bo ma pîyorê yîn kîşt. Ma sarê tu don purye.

Wi şin kîlsî gen, nişen rue, binê wen, binê wen, xu bi xu von; willay inê niwîryen, niqedyen. Kûen yî vîr; yaww, o dîyow ard werdîyen, heb niwen?!..Wi puel xu do mi. Pêl non adira, dîyow erzîyen, yen. Von:

- Axa sebîyo? Axa sebîyo?Wi von:

-Hal-mesela ina wa. Hot heb lîyê nê ser, belxur pot. Di bû, biqedên. Dîyow ben ser, wen, wen, lîyesen, lîye zî pa xu ser 'id erzen. Von:

- Axa mi werd, çê tawêna est? Von; hîn ew û! Paşa von:

-Ti in qowl iz' ard ca yaliniz yow pehlîwon ma est, ti û wi erzîyên pîye. Ha ti yî kîşt, ha wi tu kîşt. Bow xu r' qebl mekîr ca verd, xu r' şû. Wi von:

- Mi xu hîn çarnê pa. Hîn sebîyo, bîyo. Demek wehdê ma omo.

Sersibay pehlîwon vera don. Ê pehlîwon kerd wûye, kerd wûye, sê diwaro mangifon, çi qide gueşt guret, wi zî o qide batal gueş guret. Erzîyên pîye, ken-niken pehlîwon nişken yî erd 'id. Pehlîwon yers ben, ona qeyme şin, pifen, pifen, hel arisîyen. Verden ci, o qeyde xu verden ci, xu bi xu von; "ez şîr xu puryed, wa erd gin, mi da erd se hîn tamom". Wexti g' xu verden ci, wi zi ona dest xu non pîya, kaşê pehlîwon hemmi verdîya de. Pehlîwon weta yen, wi nûrçik dona kaşê yî, destê yî şin de, tehm kuen ci, kuen ci. Paşnê yî ginen yow çî ya, payser ginen erd, mil yî z' tira ken. Eyê merdimê paşa yers bîn,von:

-Yawww pehlîwon ma kîşt!.Çend ten iz' von:

-Êêêê!!!, Pehlîwon ma xu ra kîşen. Wexti g' wi pehlîwon nikîştîyen, pehlîwon yî kîştîyen. Rehet vindiryen, in qowl. Ina rêy paşa von:

-Yowna qowl mi mend, tişîn owkê heyatî on. Yow mi ra şin, yow ti ra. Kom vêr ard, qowl yî qebl. Paşa, musayî yo, têyr yî est, şuşe gen, firen. Kuen yî vîr, qertal pêl xu do ci, pêl yî non adira. Qertal yen, von:

- Axa sebîyo? Birawo qic von:

-Ma şîn owkê heyatî on. Yow yî ra şin, yow ma ra. Qertal persen:

- Eyê yîn vera do, şîyo? Wi von:

- Êê. Qertal firen, her ca ra gêren. Têyrê paşa şîyo,owk girot, ho agêren, yen. Qertal yî tepişen, xeneqnen, eya şuşê owk iz' ti ra gen, on don ci. Birawo qic ben, don paşa, ina rê kênek vona:

-Baba, ez qebl niken. Yow qowl mi zî est. Paşa von:

- Qowl ti çinê yo? Kênek vona:

-Ez şîya vêr deniz, mi dest ruyê xu şit, mi giştonê xu vet estert, giştonê mi, mi lap ra kot mîyon eya owk. A giştonê mi, mî r' bîyo mereq. Wa a giştonê mi vên, bid mi tamom. Ez qebul kena.

Neysel şin vêr deniz, puel masi non adira vêşnen, mase yen. Mase von:

- Çinê yo, se bîyo? Wi von:

- Hal-mesele ina wa. Giştonê vaştîyê in merdim gino owk îr, giştonê xu wazena. Paşê mason emir don, masê yîn pîyeser. Onîyen yow mase demek giştone werd, qirikê yî kînyen. Birawo qic, mase tepişen, mase ra von; tû kîr! Tû ken, giştone ginen erd, ben, don kênek. Kênek vona:

- Tamom! ti qowl mi zî ard ca. Paşa von:

- Bîye ma marê tu û yê birnên. Wi von:

-Ez nîya, Qûmpiyonz erdîşkaz mi erşawito. Paşa von:

-Lîya, eyê çerrê tawê ma wa niverdo, ma tê herb kerd, nikerd, ma nişkê bikîş. Îna hof ya vona;

-Mi ewi xapênê, yow qutî ha mi d', gon yî zerê ina qutî di yo, ina qutî, lîr mîrçikon hê têd. Wexto g' ez eyê pelex se, ew miren, ew dîyow. Gon yî ho mi d', wi niftaro bîyer, ina how ti kerd rê. Marê min û xu bibirn.

Paşa gen, marê yîn birnen. Kuen rahar uca ra yen, hîn bîyo şinasî (yen eya dow a ijdar kîştib). Paşayê uca kêneyê xu, mal xu pa kênon bîn, don ci. Von:

-Di bîg şû, wa tu r' helal ib'. Yîn îz' gen, yen binê kerra, ew zeng şonen tîye. Req, req, req..... Qûmpiyonz erdîşkaz, eya kerra qulik ra gen, von:

- Ti têna yî nîyû şima pîya yî? Wi von:

- Ma pîya yî. Dîyow von:

- Ti arda? Wi von:

- Êêêê!. Ez bîr nîyû wa ya bîyer? Dîyow von:

- Wa, ya bîyer. Ez bend erzen, bend yê mîyonek', ez yê kaş ken, hama tu kaş ken lewe. Kênek vona:

- Willay ez berda lewe, kerra gen qelden fek qûlik, ti etya monên. Ti hîn texmîn bik, ez kota lewe, wi şin het kerra wa, kerra ken fêk qûlik îr'. Ya gena

lîr mîrçikon palexnena. Dîyow yê kaş kena. Uca rap ginen erd, gûn ti ra şînû miren. Ya hêf yî kaş kena, yîn dîyar. Pê aya kerra qûlik qefilnên. Biraron yî û cînnon biron yî uca xu r' kîye kîn.

Mi ra zûr, Homay ra raşt.

Yusuf KARAASLAN

9. Hîrê Birayî

Cêk ben, cêk niben. Hîrê birayî bên. Yow rojê zimistonî erd id yow çaqê vor bena. Înê hîrê bîrayî vanî; “Ma xu r' şîyer sêyd.” Hîrê hemin iz' xu têbestên, fîşelixê xu bestên mîyonê xu, xenceronê xu mundê xu di gîrye donî û verê xu donî hetê kueyon. Howt roj û howt şew rahar şînî, xu r' seyden kenî. Çend heb zirac û argueşon tepişenî. Ben şond, hîn qefilîyenî, zaf iz serd o, hê qers kueno yîn îr. Onîyenî kî yow mixara ha yîn vêr di ya. Birayon ra yowî von:

-Bîryen, ma xu r' şîyer ina mixara di şond xu vîyarn, ma tikê biarisî, xu germin kîr û sêyd xu poc û biwer. Birayon bîn zî vonî; “Temom”.

Şînî zerê mixara, onîyenî kî adir ho wekerde yo, kuelî ha vêr adîr di pîyeser kerde yê. Yîn zî tikêna kuelî erzên sêr adîr, xu kîn germin. Zirac û argueşonê xu pocîn û wîn û xu kîn mird. Beno tarî, onîyên yow qeflê pes ome vêr mixare. Yow dêw zî pes dima kuen zere. Yow tek çimê yî ho çarê yî di yo. Dêw yen, von:

-Bûyê mehmedîyon yena, ho hoooo! Onîyen birayon ra von: Birayo pîl şomê min o, birayo mîyonin şewinê min o, birayo qic zî arîyê min o.

Dêw berê mixara cinen ra û yow kerraya gird zî pê ber id non rue. Birayo pîl keno şomê xu, birayo mîyonin şewine di weno, qedênenno, astê yîn kueçeno. Şîşê xu geno sêr adîr îd nono rue, xu bi xu vono; “ Birayo qic zî, ez nimac ra pêy, pê ina şîş pocena, wena. Şîşê xu kuen mîyon adîr û kueno ra. Wexti g' wi kueno ra, birayo qic xu zere d' von; “Ez ina şîş big û çimê dêw kûîr, dêw heton şîş xu çim ra bonc, ez zî ino kelo kol pueste kena û kûena bin puestê yî.”

Birayo qic, şîş geno û kueno çimê dêw. Kuen, kuen, şîş çimê dêw id şino war. Şino, kelo kol pueste keno, xu keno mîyon puestê yî û şino xu kueno

mîyon mîyeşnon. Dêw zî a şîş xu çim ra veceno, warzeno we. Vêr berî re kerra geno û tek tek mîyeşnon vera dono. Dêw, birayo qic ra von:

-Çîm mi bîyo kuar la ez gon tu wêyn û buîr.

Birayo qic ho bin puestê kel id, kueno mîyon mîyeşnon, şino. Dêw deston xu non pa, von; bêla ez pê deston xu yî vêynen. Birayo qic binê pueste di tor mîyeşnon a berî mixara r' vîyeren ra, dêw zî von; qey kelo kolî yo. Birayo qic xu xelisneno û pesî geno xu ver û şino dowê xu.

Mehmed Selîm UZUN

10. Cîneka Paşa

Zemûnyek, yow merdim dowij û yow cinî yî ya. Xeftîyen, nixeftîyen îdareyê yî zîyed niben. Mîyerik xu bi xu von; “willa ez cinîyê xu bigîr, xu r' şîr bajar. Çinê yî dow id' ben, rueşen. Şin kîştê bajar id' yow baxçe êrnen, uca d' xeftîyen, pê îdarê xu ken. Baxçe d' yêmîş û çî-mî est, ben rueşen. Yow ruej cînek vona:

-Bo mîyerik, ez cê çî vona, yers meb! Ma xu r' hê xeber don. Vona; çen quriş perê ma êst, ma xu r' bigîr etya yow dikon kîr, niben? Mîyerik von:

- Lîya, çend qûriş pere ma êst, ti vona, eyînon iz' bigîr bido mişagon, dikon virazî!? Hîn perê ma çinî ma alışveriş bikîr. Ya vona:

- Ma çi gûre kerd, ma pîya kîn. Ti çomir viraz, pê diyes bikîr. Ma erd pîya kenên, owk ez ona ken ci. Ma çomir kîn qalib, ma kîn kerpîç, ma şin qebax birnên. Ti şû kîndir gîryed, ez kaş ken, don erd. Ti bîye, bibirn. Ma in qeyde virazîn. Ma peron nidon. Mîyerik von:

-Hol! Ma kom ca d' virazîn? Cînek vona:

-Bo, îtya pencira wa, vêr pencira ma kerpîç non rue. Kîye ra ma yîn zerê dikon. Yîn dest kên pê hîd- hîd virazên. Merdimî ey zeron ra gêrîn von:

-Şima hê se kîn? Von; ma îtya kîn yow dikon. Eyî merdimî von:

-Hooo! Şima îtya dikon kîr, ma qey hîn şin çarşu ra çî on, îtya ma ra nîzdî yû, ma xu r' yîn, her çî îtya ra gîn. Ma tu d' ardim kîn. Yow qalib çarnen, yow qabax birnen û pacen. Pêynî d' dikon virazîn. El erebê xu bîn çarşû ra çîyê xu kîn de on. Yow dikoncî von:

-Lîya, pê ino niben. Mîyerik von:

-Ma se kîr, perê ma çinî yî, ma bid astuaron bar kîr. Mîyerik dikoncî von:

-Êlese ez tu d' ardim ken, ez Entab ra mal on, ti zî biwaz, ez tu rî z' on.

Ti guneko, ti bî extîyar. Cî r' mal on. Von; ti hê se kîn, mal rueşîn? Ti hê hol mal kaş kîn. Mîyerik von:

-Milet hol yena, mal gena. Dikoncîyê Entab, o extîyar ra von:

-Niben, ma xu r' birê cê bib? Wi von; ben. Dikoncîyê Entab yow ruej yen vêr bêr extîyar von:

-Bîye, ma xu r' şîyer bajar id bigêr. Şîn bajar yow mîyerik ho sayon rueşen, o merdimo g' sayon rueşen Hz. Hizir o, von:

-Kom in sayon buwer Allah Teala, yow ewlad don ci. Mîyeriko dikoncî çeher sayon gen, di hebon don birê xu û von; "ti misafir mi nê. Eger Allay ewlad dê ma, tu r' kênê bî û mî r' laj bi, ma don yowbînnon. Extîyar von:

- Êê. Zemûn vîyeren, mîyerik extîyar ben zengîn, eyê Entab xura zengîn.

Von:

- Bira, mî r' yow laj bîyo. Eyo bîn iz' von; mî r' yow kêna bîya. Von:

-Ti hê suez xu ser a? Wi von:

-Hay hayyy! Çimon mi ser. Laj û kêna bîn pîl, inê Xarpîyet (mîyerik extîyar) miren. Laj wendiş ca verden, serxweşon heta gêren, eyê rueşen, eyê rueşen, wen, wen, pere nimonen. Wi û dek têna yî. Yow ruej yen, von:

-Day! Merdim hê şîn Entab id xeftîyên, ez xu r' şîr? Dêk vona:

-Şû, ap tu nîyû uca d', şû wa kêna zî bid tu, uca bixebit, hîn mêy îtya.

Dêkê xu ra adres kîyê gen. Şin uca, şin kê ap persen, persen. Şin kîyê yîn. Mîyerik von:

-Ti kom? Lajek von:

- Nomê mi Mistefa wo. Hal- mesela ina wa. Dekê mi va, "şû nîşonîyê tu ha uca, wa ap tu kênê xu bid tu." Omhel yî û bayk tu ona kerd. Xeberê mîyerik yî ra est, persen:

-Ti ehend mal-milk se kerd? Lajek sarê xu, ken xu ver. Eyî dikon, ehend bon, ti pîyor werd? Ez kêna bid tu, ti eyê z' ber birueş!! Lapat ken, ken teber, von; hayd siktir ib!...

Lajek şin, yow kerra sera nişen rue, yow qûriş peron tede nimend, uca howna şin. Yow mîyerik extîyar, gûneyê yî pê yen, persen. Von:

-Ti îtya vindên, se kîn? Ti qey kîye nişîn? Lajek von:

-Kê mi ho ça? Ez Xarpîyet ra omeya. Extîyar wi ben kê xu non don ci. Lajek mîyerik ra von:

-Ez cua ver dikoncî bîya, mi dikon şûxilno. Mîyerik, yî dikon xu d' xebe ten. Lajek mal dikon rueşen, rueşen pîyorê peron zî ken yow pîyelek, don mîyerik. Wext vîyeren, zaf bîn zengîn, peynî di mîyeriko Entabij vînen lajek bîyo hol, îdarê xu ken, gen kêne xu don ci. Yow ruej Mistefa yow ruej cinîyê xu ra von:

-Memleket id' erd ma est, dêkê mi ha uca d'. Ti eşkena şîyer, mişagon tepiş, ma r' bon viraz? Cinî vona; "Temom." Mîyerde von:

-Waxti go ti bon viraşt, ti kerd temom, ti mî r' mektub şawena. Mektub tu gina mi dest se ez yena. Cinîyê yî vona; temom.

Cînek şina, bon yîn kohon, dekê yî ha tê. Merdimon vînen, peron don ci. Bon şonen we, zerê baxçe d' ponc qat bon virazena. Hathamê bon, niwetçîyon nona rue, niverden cûmyerd bîyer zere. Mektub şawena vona; Mistefa mi qowl tu arda ca.

Yow ruej malla şin mînara, onîyen; tooooo yow cînek ha uca ra êsena, hend rind a, fistona xemilnayî ha piradaye, hemmi şox ben. Malla şin yow cînek vîyenen, von:

-Ti se kîn bikîr, şû eya cîneka bon ponc qat viraşt, bixapên, bîyar. Cînek şina, vona:

-Cinîyê zengînon hê şînî hemom, vonî, ya z' tekê ma wa, ombazê ma wa, wa bîyer ma pîya şîyer. Kena-nikena cinîyê Mistefa nişina, vona:

-Qethîyyen şîyayîş miçinî yo, ez nişina. Cinî weyînon kîn, şeytonî kîn, mi xapênên. Vûstirîyê yê zî kuena bin, vona:

-Weyvê, ti qey nişina. Vona; ha şû, ha şû, ha şû, (Ti dî von, "Pîr, merdim xapênên.") axir cînek û vûstirî yê xapênên, cînek vona:

-Bo cinî hê kuçe d' şîn, bo cinî kot hemam, ha bo şî zere.

Cînek hîn mecbur monena, şîna kuena cînon dima, şîna hemom.

Mala zî weyîn ken û xu ken zit, hemom id xu şuwen, xu ken hadire. Cînek qeldîyen zere, cinî-minî uca çinî yo, desta mala dusyen pa. Cînek tersena, yow fînd kûena yê vîr, qey mala ra bixelis weyîn kena û vona:

-Xura ez ha îtya, ez ê tu wa. Ez îtya ra şîna ça? Sawun gena, sarê mala sawun kena, çim yî kena koû. Uca ra yow kuelî kaş kena. Dona purye, dona purye, kîşena, kîşena, deston lingon yî şiknena. Ber kena a, kuena teber, şîna kîye.

Neysel wahar hemom yen, mala hemom id mîyon o hal id vêynen. Mala von:

-Lîya, şîma nivatîyen, cind, kapuyes hê hemom ma d'. Bo, ez kîşt, kîşt vist çî hal. Von, peron mi bid. Wahar hemom von:

-Lîya, wa sarê tu buwer, peron tu z' pa!..Siktir ib şû, dirêy ti ça d', çî gî werd. Kom omo îtya tu kîşt.

Mala şin xu dermon ken. Mektub on nisen mîyerdê cînek îr', şeytonê ken; "Too, too!.. Mistefa Efendî cinîy tu omê îtya, bon ko hedre, kexone kerd raşt. Di ten şin zere, hîrê ten yên teber."

Mektub resen mîyerik dest a, yers ben, qêren, don ra yen, şin zerê kîyê. Xonimê yî kînc kohon ho piradaye, nişt, rue. Onîyen axê yê omo, persen, vona:

-Ti qey omê, ti yers bîyaye êsên? Ti von, kînc kohon hê mi ra eyra.

Mîyerdê yê yers ben, von:

-Kêne çinê, ti îtya kexone ko ra. Lingon yî gen erzen. Cînek teraf Allay ra, cîyer id qum rût, kuen ser qum îr'. Çowdê yê z' nişikyen. Vona:

-Kom ti ra va se, eyo şeytonê kerd. Bo in merdimon ra pers 'ik, yow qico nêr zî etya ra nivîyert. Çendiko ti gon îb, ti gereka mi dima bigêr.

Cînek dona purye, uca ra şîna, malla eşnawen kuen dima, von; "yê kî ona kerd mi, şîyer ça ez gereka şîr yê vên." Malla kuen dima. Cînek şîna, şîna, yow bazirgon yê vên, kuen dima. Bazirgon, merdimon xu ra von:

-Berzîyen vernî yê tepîşyen, ma çoras tenî, mi r' bîyaryen. Şin gêrîn, cînek xu na pê lemî ya, xu bi xu vona; "wa yîn ravîyer, ez honc xu r' raharê xu ra şina." Cînek vênên tepîşên gen on. Bazirgon von:

-Ez inê xu r' ken cinî. Ben ken çadirê xu. Von; di bîye bikûr. Cînek vona:

-Ê nomisiz!, ez yow cinî ya, mi xu, xu r' qelda, şima ega rahar xu ra şîr. Cînek onîyena qalkerdiş fayde nikena. Pîlon kena, vona; "kom ig' ben wa bib, heton nişîr teber, kuen ra?. Bazirgon von:

-Temom, tu r' des deqê misade.

Kîndir ken mîyonê yê r' von, wa nirem. Ya çadir ra vîcyena, gireyon kena a, kena a. Heton şîyer uca des deqê qedyena, ya z' yow meydon rind gena. Des deqê qedyen bazirgon bend kaş ken, kaş ken, bend nîn. Cînek bend mîyonê ra kerda a, yow dar ra girêdo. Mîyerik kaş ken, şin onîyen bend yow dar ra girêdayî yo. Von:

-Hero!.. Ma çoras ten î, cînek ma çoras hemmin iz' xapêna şî.

Cînek remena, şina, şina yow ca d' xu limnena. Şow şina, ruej kuena. Yow ruej laj paşay tor biraron xu ey zeron id hê seyd ken. Birê yî zi tim yî ra von; "Ti nizowcîyên, ti nizowcîyên!" Lajek iz von; "mi hama xu r' nidîyê." Şîn lewê yow talaş mal, yow ho bin id kote mîyon o gez id. Yow yen von:

-Willay yow çî ho uca kote, hîn lûy o, çinê yo ez nîyozon? Laj paşêy yen war, yen war eg yow cinî uca ha kote. Cînek hend rind a, hend rind a, zêr kuen ci. Venden biraron xu von; "şima vatiyen "ti nizowcîyên, mi inkê ina cinî tepîştâ, ez inê d' zowcîyena.

Bîn kîye, weyve non rue. Cînek iz kîn yow wade. Cînek vona:

-Pekî şima ez arda kerda de, merdimo g' yow cinî d' bizowc, ben ken heps? Von; "Willay cînek raşt vona." Gîn cînek vera don, von willay watê yê ya.

Kêyê laj paşay weverê ruê ya. Eyê berbûrî hendê çoras tenî, pîyor pîya tor weyvî ya şîn, nişîn qeyaxon a. Varon varen, ya gena laj paşê qeyax ra erzena la çoy nivênena. Qeyaxçi z' çinî yo. Ya vona, "qeyaxçî ez a." Şima pîyor

yow het a, ez yow het a. Eyê pîyor dûsyên yow quel a, ya dûsyena yow quel a. Yîn çend on rahar ser, ya vera tadena, kena hetê owk îr'. Owk id şîn, şîn, şîn. Yow ade d' yîn teber. Uca di zî çoras heb mehkûm est, xu r' wer-mer, çî-mî kerd hedire, hama niwerd. Senî kî eyê cînon vêynîn, gêrîn vernîyê yîn tepişên, bîn kîn zere. Cinî von; "ma vêşon, têşon." Ey merdimî non don ci, pîya wîn. Cînek honc yow pîlon kena, vona; "biyer ma reqî buwer." Ya cînon, temî kena:

-Boo! Şima niwîr, bidyen yîn werdiş, wa yîn serxûweş ib. Ma yîn ra biqedîy.

Yîn sê cînek kîn, reqî niwîn vera kîn de, don ey merdimon. Pîyor bîn serxuweş. Ey cinîy, kîncon yîn don xu ra, tifingon yîn zî gîn, kuen teber. Şîn, şîn yow xon, von; "ma r' yow ca peyda kîryen." Eyî a şow uca kuwên. Çend ruej vîyeren. Şarê o ade paşayê xu pê yow teyrî ya vîjnên, teyr çarnên, teyr şîyer kom sare d' biniş, eyî kîn paşayê uca. Neyse teyr çarnên, teyr şina nişena a cînek sare. Eyî uca von; "xelet! xelet!.." Hîrê rê teyr vera don, hofnê vera don, hofnê şina, nişena kênek sare. Teyr bîn kîn zerê yow çime, teyr don com ir' şiknen, şina nişena eya kênek sare ra. Honc von; "xelet, xelet". Yow vîcyen von:

-Xelet nîya, yow rê xelet, di rê xelet. Teyr da com ir' com şikî. Belkî ya heq ra yena. Lîya! von; ina cinî ya, yow iz' mehkûm a, belkî ceza wena. Vonî:

-Heq kena, bena paşa. Ê cînek bena paşa. Cînek eskeron xu ra vona:

-Kom omê persê mi kerd, tepişyen bîyaryen ez ceza dona ci. Ma vatib la mala kewtib cînek dima, mala persen, persen yen heton uca. Mala yen, mala tepişên kîn heps. Bazirgon yen, persê cînek ken. Bazirgon û çoras merdime yî z' tepişên, kîn heps. Mîyerdê ey berbûrîyon iz yîn, eyon iz' ken heps. Mistefa zî yen von:

-Willay ina cinîyê mi na. Înê ça ra omo îtya eceba? Mîyerdê xu zî pa erzen heps. Yîn ra vona:

-Siba mehkemê şima pîyeron o. Siba dîyen, mehkema non rue. Paşa yena û mîyerdê xu ra vona la nomê yi nidona:

-Hol gueştarî bikîr. Ez yow cinî bîya. Înê merdimî kot mi dima, mi pîyorê yî xapênê, mi xu xelisnê, mi xu çoy rafa nino. Malay ra vona:

-Pekî, ti xu r' şîn ezon vendên, tu r' çi lazim, ti şeytonê kîn. Ezon xu vend, xu r' şû limaj xu bikîr, rad ra şû kîye, cinîyê kom ya çinê ya, tu r' çi lazim. Booo! În mala zûr ken. Hal-mersela ona wa. Ez şîya, êê, ez şîya, ho hemom id' sarê xu şûwen. Mi yî kîşt, mi kow, mi rezîl risbate kerd, ez saxlam kota teber.

Mala von; "willay mi vera remê şî."

Bazirgon ra vona:

- Ti qey rahar xu d' nişî? Ti va, ina cinî xu r' ben ken cinî. Mîyerdeyê ê cînon ra zî vona:

-Şîma qeyî mi ra nipersê, şîma cad weyve na rue!.. Eyê von:

-Ti xu r' şîn, têna bişîn, ti qeyî çoras heb cinîyê ma z' tê berd, ti ma xapênê. Cineka paşa, ey cînon ir' her yowî r' yow wezîfe don ci. Ey mîyerdeyê yîn iz efû ken, von; mi heqaret kerd şîma. Îna rê gêrena mîyerdê xu ra vona: "Mistefa efendi" hama newe nomê yî dona.

- Ti vatîyen, ti kerxone ko raşt. Ez in pîyorin ra rema. Hama nêr-mêr zerê o kîyê nişîyo. Dêst çoy mi nigino. Ti vatê mala kîn. Mistefa şin mala û bazirgon kîşen. Cînek mîyerdê xu ra vona:

- Ti mi şînasnê? Wi mil cinen xu vera. Von:

- Ez tu şînasnen, ti monena cinîyê mi la ti paşa wa. Ya şîna kîncon paşayî vecena, yena vêt pay vindena. Vona:

- Bo, ez ciniyê tu wa. Ez pîyoron vera rema, willay dêst yow tek iz' mi nigina. Kûrkê xu gena, nona mîyerdê xu ser, vona:

-Ti paşa, ez zî xonimê tu...

Mi ra zûr,

Homay ra raşt.

Yusuf KARAASLAN

11. Kêneka Dowij û Lajê Mîrê Pali

Vanê, yow dow di yow kêneka zaf rind esta. Laj mîrê Pali, rindîya ina kêna eşnawenû û şinû veynenû. Kêna çimon yî d' sê ruej şoxle dona. Rîyê kênek sê aşma çarîyes ruejê, bereqîyena. Lajek ehend ben aşiq, ehend ben aşiq ard û asmiyen çimon yî ver vîn benû, kêna ser o beno gejj. Kêna xu bi xu vona; “ez çi talihin a, feqîrî ra xelisîyena, şina qesr û qonaxon di nişena ru.”

Çend ruejon ra pê veyve nîyen ru. Veyve çoras ruej û çoras şow dewom kenû. Kêna zaf bena şê û xu zere d' vona: “Ez ha bena veyw, şina, bena cînîyê laj mirê Pali.”

La in zewac ra pê, kênawa dewij zaf degîş bena. Dowê xu, xu vîr a kena. A feqîrîyê xu niona xu vîr. Ehendik bena qûre, xu wa cor çoy nêvênena, tenezûl nêkena çoy ‘ir gûre bikîr.

Çend serr vîyerên, aşmon ra aşmê gûlon a. Kueyon di hama vora belekîn esta. Wext kîngeron û. Yow ruej, dekê kênek kînger çînena. Mîyon kîngeron ra koma g' rind a weçînena û veng dona bayk kêna û vona:

- Ti zon, kêne ma kîngeron ra zaf hes kena. În kîngeron yê r' ber.

Bayk kêna, kîngeron ken yow pîyelek, erzen xu mil û kuen rahar. Şin, şin...şin, resen nîzdîyê qonaxê kêne xu, kêna zî sekûyê qonaxî ra baykê xu vênena. Onîyena yow kîncêko dirnaye û layşin ho baykê yê piradaye yo. Çendik bîyê zerr ‘iz bibo, şina vernîyê baykê xu û low nona dêst baykê xu. Halê yowbînan persên. Kêna vona:

- Ti xeyr omê. Sarê çimon ser omê. Ti xêr a? Baykê kêna von:

- Dekê tu şî tu r', kîngeron çîne. Va; “kêne mi kîngeron ra zaf hes kena.

Înon weçînay tu r' erşawit.” Kêna yêrs bena, vona:

- Bawooo!..

“Kînger yeno mîyonê kaşon,

Werê heron û cehşon.

Kînger îtya çi gêren,

Qonaxê mîr û paşon?” Çi gûrê kînger ina kîye d' est!..

Îne qalan ser o mîyerik feqîr wekîfîyenû, mitûmat monenû. Şermayenû, benû sûr, omayîşê xu ra zaf pueşmon benû. Agêrenû kênekî ra von:

“Kênê min a malmîratî,
Lewîyaya bi şekerî,
Ti nihêya dowî bî
Ti bîya leblebîya zaf fîyetî
Babi peynîyê qison xu ano. Bi zervêşaye von:
- Quretîya kî ti kena, heron û cahşon di qet çinî ya!

Halîl DEMÎR

12. Şer’atê Wayê Mala

Cêk ben, cêk niben. Yow dow id yow mîyerik û hîrê heb laj yî êst. Cinîyê mîyerik rona merda. Mîyerik hîn ben axtîyar, kuen mîyon cilon, venden lajon xu, vesîyet xu ken û von:

-Ez merda se, hîrê heb xil altunon mi darid we. Şima her yow, xu r’ yow xil bigîryen û xerc kîryen. Îna rê o laj qic ho gueştarî ken, erzîyen, şin yow xil gen, ben limnen. Xu zere d’ von; “ez ina xu r’ bilim, wext bayk merd, ey bînon ma xu r’ bar kîn.”

Neyse çend ruej qedyen, bayk miren. Cinaza bîn defîn kîn, finîn de û cinaza darîn we û yîn kîye û tezîye qedyena. Birêy von:

-Ma şîyer, ey altunon bîyar bar kîr. Şîn eg di xil hê uca di yî, yow xil uca d’ nîyo. Ew von; “ti ber limit, ow von ti ber limit,..” don pîyer. Bajna von:

-Willay, filon dow id yow mala est. Ma şîyer vêr ê malay, wa ma r’ şer’at bikîr.

Don ra, kuwîn pîye, rahara hala -hala kîn, don pîyer şîn. Birayo pîl onîyen eg se yow rieçê heywon şîya rahara û çerda. Yow perr ra vaş werda şîya. Yow perr ra çî şîrîne rişyooo kîştê rahara meyes dûsyen pa. Xu zer id von; “in heywon çi esta, îtya ra çêro şîyû, barê yî zî giron bîyû, yow perre şîrye barkerde bîyû û şîrye rişyû, meyes dûsyê pa. Von; “dindon yî zî kote bîyû. Çinê ra, seka gaz bîyû çerre r’, herindê dindon yî kote, vaş pa mendo”. Şin, şin otir xeyal ken, vênên yowna mîyerik ho uca ra gêren. Von:

-Raywon!. Ti çi gêrîn? Mîyerik von:

-Willay, devê mi bîya vîn, ez ha gêren devê xu.

O birayo pîl; rahara xeyal kerdên, vatîyen, “ino heywon çinê yo se, yow perr şîrîne barkerdewo û yow dindon yî z’ kowte yo. Mîyerik sinî g’ von; “devê mi bîya vîn.” Birayo pîl mîyerik ra von:

-Devê tu yow dindon yî kowte bîyû? Von:

-Êêêê! Von:

-Yow perre şîre barkerde bîyû? Wi von:

-Êêê! Mîyerik von; Êlese devê mi ti berda. Birayo pîl von:

-Emon, yemon!. Mi ne deva dîya, ne z’ berda! Wahar deva von:

-La ti ça ra zon dindon deva kowte bîyû û şîre barkerde bîyû? Hala hala kîn, don pîyer. Wahar deva von:

-La şima hê şîn ça? Yîn von:

-Ma şîn filon dow şer’at. Mîyerik von:

-Êlese iz (ez zi) yen şer’at! Ez yen şer’at, gereka ti devê mi bid. Vonî:

-Tu zî bîye kîştê ma kûr. Şîn, şîn, resên kê malay, pîyor bî vêşon. Mala xizmikarê xu ra von:

-Şû, misafir omê, ber filon wade d’ ca bid ci, bine non-mon hadire bikîryen bîdyen ci. Raywûn dûr ra omê, bî vêşon. Dêrdê yîn pers kîr, bîye mi ra vaj.

Xizmikar ey misafiron ben wadê misafiron, cî r’ binê çî-mî ken hedre, on, don ci. Uca nişen rû, yow kueşe d’. Xu zere d’ von; “ez misafiron têna ca niverd.” Uca yî, kûîn xeber. Yow bira von:

-Willay in mala “bînc.” Yow bira zî von:

-În non kom pot se, eya cinî nimaj niken, bîye limaj bîya. Xizmikar von:

-Hala hala!

Eyî non wîn, non darîn we. Xizmikar don ra, şîn, şîn vêr mala. Mala persen xizmikar ra von:

-Şima se kerd? Şima non da misafiron? Şima darid we? Xizmikar von:

-Willay ma non da ci, wexti g’ non werdîyen, o yow birê va; “Willay, mala bînc.” Yow iz va; “În non kom pot se, bîye limaj bîyû.” Halla, hala!! Mala şoq ben.

Mala don ra, hê vernî şin vêr dekê xu, dekê xu ra persen:

-Sond biwon, raşt a, ez bînc a, bînc nîya? Ti zona. Deyk vona:

-Se kîn, lîya!.. Emûn, yemûn!! Laj mi, ti inkê ça ra ina mesela vet?

Mala von:

-Nîye! Ti gereka vaj! Deyk vona:

- Ma zengîn ib. Bayk tu yow xizmikar ma r' girotib. Zaf baş ib, babaegîd ib, willay yow lajek keleş ib. Vona; willay, ê, ez pa menda, ti eyî ra bî. Von:

-Hala, hala!!!!

Îna rê şin, cinîyê xu ra persen, von:

-Kom non pot? Vona:

-Qeyîî? Mala von:

-Ti ra persik, sego mîr alawit, çê bêlimaj bîya, non pot? Cînek şina, persena, vona; "Ê, willay rašta zi bêlimaj bîya." Mala von:

-Willay, ez hîn vêr eyîn nişin, yîn her çî zon. Ez sinî şîr vêr eyînon? Mîyerikon bina rîyê mi nidîyo, mi ra otir von. Cîneka mîr û non pot, eyî ra zî otir von. Wirdi zî vîcyê. Ez hîn vêr yîn nişin. Yîn her çî zon.

Yow wayê yî esta, e'zeb a, hîn resa, ha kîye d'. Wayê xu ra von:

-Wayê, wendê tu zî tikê est, şû cî r' şer'at bikîr. Wa yîn radra şiyer.

Neyse way dona ra şina, vona:

-Şima çi kes î? Ça ra yîn? Yîn von:

-Willay, in qêyde ma omê şer'at. Ya vona:

-La inê kom? Biray von:

-Înê zî devê yî bîya vîn. Vona:

-Di ti têna qal bikîr. Mîyerik von:

-Devê mi bîya vîn, in mîyerik girota. İn mîyerik mi ra va;"Dindon devê tu kowt û yow perre şîre barkerde bîyû. Booo! wi zon devê mi sinî nib,wi tirawit. Birayo pîl von:

-Mi devê yî nidîya. Ma rahara omên, mi nat wetê xu onyên, deva çerda ver dindon yê kowt, çerre pa mend. Şîre zî onaaa rişyêb kîştê rahara meyes dûsyêb pa. Mi zona şîre barkerde bîyû, tira rişyû. Kênek, o mîyerik ra vona:

-Ti warz we şû, mîyerik devê tu nidîyo, şû xu r' bigêr devê xu. Dê ina rê şima vacîyen. Birayo pîl von:

-Willay hal mesele ina wa. Bayk ma, ma r' vesîyet kerd. Va; "Hîre xil altunon mi êst, ez merda se her yow xu r' yow xil bigîryen. Yow kûzik (xil) werte ra bîya vîn. Yow xil altunon nêsen. Ew von, ti girot, ew von, ti girot,... Kênek vona:

-Ez şima r' yow mersela vona û nişena rue:

"Filon dow id yow axa ben. Yow laj axê reso, omo zewac. Îna rê axa şin filon dow, yow kênek vênên, zaf yow kêneka rind a, baş a. Laj xu r' wazen, on. Îna rê lajek, kênek bina nidîyû. Ruej veyvî yen, tabî von; "ez axa wa". Ben, xişir-mişir ken kênek a. Fistonon rindon, don pira xemelnen. Astuar xemelnen, nişnen we. Veyw on kîye, ben şow, non wîn, bîn vila, veyve qedyen. Zoma şin zere, kênek vera niwarzena. Qeza sûr (o wext qenda sûr eştîyen rîyê veyw yê ra vatîyen "qez") eya qenda sûr, ser sarê yê ra ken. Onîyen kênek xu cinena xu ver, ti ra nionyena. Zoma von:

-Qeyî, ti mi ra hes nikena? Kênek vona:

-Nîye!!! Willay, ma raşt qal bikîr, ez tu ra hes nikena. Ma çê yowbînnon ne dîyo ne tawê. Bayk tu omê mi waşt, bayk mi zî, mi dawo. Zoma von:

-Lîya, willay madem kî ti mi ra hes nikena, warz we, cad ez tu ken rê, ti şina kê bayk xu. Ez ne dêst xu ken tu wa, ne zî o xişir tu ra gen. Xu r' honê pêyser şû. Ti deyk-wayê mi na.

Kênek ken rê, kênek şina. Dêmek dowê yîn ra nîzdî ya. Kûwena rahar şina, pa ê altunon a, ê fistonon a. Şina, şina, şina yow ca, eg lewênd êst. Yow lewend, paşê xu ra von:

-Axa, axaaa! Yow cinî kewta ma dest, qe pers mekîr. Hend rind a, hend iz' altun ho pakerdê. Paşê yîn von:

-Dê bîaryen vêr mi.

Qol kênek gîn, bîn vêr axê xu. Paşa von:

-Ti çî ya, çî kesî ya? Ti in zeron id, tiktêna gêrena? Pa in altunon a, in xemelnayîşê xu wa çî gêrena? Kênek vona:

- Willay, hal meselê mi nû laj axê ona wa. Mi kerda rê, ez ha şina kê bayk xu. Dêst xu zî mi ra nido, in xişir îz' mi ra nikerd. O sermîyonê lewendon von:

-Willay, laj axê ehend cûmyerd vîcyo, eg in e'maret ti ra niko, willay ez zî dêst xu ti ra nidon. Ti deyk -wayê mi na. Xu r' dîîrek şû kê bayk xu." Wi zî vera don û kênek dona ra, şina kê bayk xu.

Wayê mala gêrena a, biraron ra vona:

-Şima bibîn, şima se kerdên? Xu bi xu vona; "dê vindir, kom qarşî vicyen? Uca d' bellu ken, kom altunon berda." O birawo pîl von:

-Ez bîn, mi zî sê laj axê û lewendon kerdîyên. O birawo mîyonin zî von:

-Mi zî eynî ê cumyerdî kerdîyên. Birawo qic iz' von:

-Lîya willay, mi gereka him bierzîyên ci, him zî xişir yê pîyor ti ra bikerdîyên, hama rê bikerdîyên. Kênek vona:

-Hiiii!! Demek xil altunon ti berd. Biraron ra vona:

-Kûzik altunon yî guret. Xu r' şîryen kîye. Yow xil ti bigîr, yow bira mîyonen bigîr. Xura eyo qic zî barê xu guret. Warzîyen we, şîryen kîye, mi şima r' şer'at kerd.

Tir eş, wêr deşt.....

Meniş CÎRÎT

13. Şeyton û Paliwij

Ruejek yow Paliwij û şeyton raşt yowbînon yenî, şeyton xu zere d' vûn; "Ez in her bixapên". Şeyton Paliwij ra vûn:

- Bîyê ma şû yega birom. Şeyton von; bîye ma pîyonz ruen. Pîyonz non rue, ben zergûn. Şeyton von; "wa gil mî rib, wa bîn tu rî b'." Paliwij von:

- Tamûm.

Xêlîyek vindên, waxt vîyerenû, Paliwij pîyonz vecenû, pîyonz xu genû benû kîye, şeyton îr' çik nêmonen. Şeyton yers ben, von:

-Ti, ez xapita. Şeyton von; ina hew ma xeli non ru, la ina hew bîn yî mî r', sêr tu rî. Paliwij von:

- Tamûm.

Xeli romên, waxt xelûn çînayîş yenû, sinî xeli çînenî, Paliwij xelê xu çînenû genû benû, şeyton îr' çîk nêmonen û Paliwij sêr yî tira ken û xu rî gen û şeyton onyencî r' çîk nimend, yers ben, von:

- Ti honê ez xapita.

Şeyton zaf yers ben û von:

- Bîye ma pîyorid'. Paliwij von:

- Tamûm, ma teber id don pîyor.

Paliwij çuwa derg gen û çuwa kîlmî z' don şeyton. Paliwij don piri, don piri, mirdê xu şeyton kûwen û şeyton von:

- Bîye ma şûer zerre. Paliwij von:

-Tamûm. Şeyton von:

-Îna hew çuwa kîlm mî r', çuwa derg tu îr.

Şeyton çuwê xu ken berz, çuwa kûyena bûnestun îr', Paliwij pê aya çuwa wa kîlm, şeyton kûwenû, kûwenû, kûwenû.....

Emîn POLAT

14. Dûmri

Cêk ben, cêk niben. Yow kênek bena. Dadîyê kênek merda, babî newe ra zowcîyo, yow dûmirî arda. Dûmrî kênek ir hol nîya, şow û ruej kênek xebebtjena, ona gunê kutik pê kênek yen. Ruejêk dûmrîyê kênek, yê kena dûlav ver, vûna dûlav birês. Kênek purt kena dûlav, ser sibay ra hetûn şûnd dûlav rêsenâ. Kênek hend bena vêşûn, hend bena vêşûn, hin hal tede nimonena. Kênek vendena dûmrîyê xu vûna:

-Ez ha gîyes ver mirena, ez şîna, xu r' nûn wena. Dûmrîyê yê vûna:

-Ti dewom bik, birês! Ez şîna tu îr' malîyez powjena, tu îr' ûna.

Dûmrî şîna malîyez powjena ûna, kênek vûna:

-Ez xu r' yena uca d' wena. Dûmrîyê yê vûna:

-Nîyee! Ti otir zaf wext kena vîn. Ti ser dûlav ra mewarz! Ez yow bine malîyez kena ser yow kîftê tu û yow bine z' kena ser kîftê tu wo bîn, ti ona zûn xu dûna pa, lîyesena û wena.

Dûmrî tay malîyez kena ser yow kîft yê, tay kena ser kîft yê wo bîn. Kênek hem purt rêsenâ hem zî pê zûn xu wa ser yow kîftê xu ra maliyez lêsenâ. Û dima zî vûna:

“Dûlava reng reng
Dûlava şeng şeng
Cinîyê babî, kafir baykê
Pîze vêşon ez kerda ver dûlavê.”

Yow qicê cindûn îz qirrikê yî rîem girê do û dejena, dejûn ver ho yow qûncik id qêren. Qic sego vînen kênek her gû pê zûn xu wa ser yow kîftî xu ra malîyez lêsenâ û wena. Wuyayîş qic gen, qic dejî xu ken xu vîr a, wuyen zûar ginen qirrikê yî r', rîem qirrikê yî ra yen war, qic ben weş. Dêkê qic yena ûnîyena ci, qic yê bîyo weş û ho wuyen, zaf bena şa û qicê xu ra vûna:

-Ti hê pê çi wuyen?

Qic kênek mûejnen dadîyê xu, dadî 'z wuyena û şîna ver kênek vûna:

-Kêne m', in çi hal? Qey ti ina malîyez wena? Kênek vûna:

-Dûmrîyê mi niverdena ez xu r' rueniş û bûîr. Mî r' vûna; “hem bûîr hem zî bixebit!” Cind vûna:

-Ti qic mi kerd weş, ti mi ra dînya ra çînê wazên, ez ûna ca! Kênek vûna:

-Wa ina dûmrîyê mi yow heywûn ib, wa tim dûlav birês, ez xu r' tira bixelis. Ez sobîna tawê nêwazena! Cind vûna:

-De çimûn xu pîyorcin! Kênek çimûn xu cenena pîyor. Cind vûna:

-De inkê çimûn xu ak! Kênek çimûn xu kena a, eg dûmrîyê yê bîya yow pîrik û ha dûlav rêsenâ.

Vonî o ruejo, in ruej o, hîn pîrik esta.

Fîraset ARSLAN

15. Xiznaya Ejdar

Zemûnyek yow welat di yow padşah ben. Yow kênê qral esta. Hîn wext zewac kênê qralî yo. Qral memleket di delal dîn vendayîş, vûn:

-Kom xiznaya pê howt kueyûn mi ri biyarû, ez kênê xu dona yî.

Yow lajek zaf wazenû, kênê qral di bizewicyû. Lajek qerarê dîn, xu zere d' vûn; "ez gon şîyer, a xizna ca bik." Lajek şin, deyk û baykê xu ra vûn. Dekê yî vona:

-Lajê'm, xizna yow memleketo dûrî di yo. Bow! ti nişkên şîr. Bayk lajek vûn:

-Çerrê ti nişkên a xizna ca kîr!. Îmkonê yî çinî yû. Wayê yî vona:

-Yow îjdarî hewtsarî, a xizna pawenû. Hero ti guneko meş. Lajek vûn:

-Seben wa bib, demek wehdê mi omo, ez gon a xizna ca kîr.

Dek û baykê xu ra xatir wazenû kuenû rahar. Tay şin, zaf şin. Rahar di ser yow dar id yow mar vêynen. Onîyenû kî mar xu kaş ken halînê yow mirçîkî ya. Lajek ca d' tîrkemûmê xu gen û tîr erzenû mar îr. Mar kîşeno û lîron mirçîkon xelisnenû. A hel id' dayê mirçîkon firr dona, yena cê lîronê xu. Lajek çim ginen teyr îr, şoq benû. Onîyenû teyr hen gird a, ehen gird a çerrê îna yow teyr nidîyû. Eg onîyenû pûrtêyê r', eg pîyorê yî sîm û zerdûn ra wa û wird peron yê z' pa yaqut û almas û zûmrûtî ya neqîşnayîya. Owna ver çimon lajek id şoxle dona. Teyr lajek ra vona:

-Ti lîron mi xelesnê, tu r' teşekkûr kena. Nomê mi teyrê anqa wa. Ti kom î, çî kesî yî? Ti qeyî in zeron id têna gêrîn?"

Lajek haaal-merselê xu, yê ra vûn:

-Padşah va, ti heton xizna mî r' nîyar, ez kênê xu nidon tu. Ez ha gêrena xizna. Teyrêanqa lajek 'îr vona:

-Ti ina holî mî r' kerd, ti lîron mi mar ra xelisnê, ez zî wazena tu r' yow holî bik. Ez tu dona ser paştê xu, tu bena pê hot kueyon. Lajek zaf ben şa.

Teyrêanqa lajek nona sêr paştê xu û firr dona hetê kueyon a. Rahar hîrê rojon û hîrê şewon firr dona û resen pê hot kueyon. Teyrê anqa, lajek sêr qilê kue di ona war û agêrena. Lajek sego, yow cê xizna yî ra vaj, a deqa xizna

vêyneno. Lajek senî g' onîyenû mûcewheronê zerê xizna; nişka ra yow ejdaro hewtsarî cî r' vecyeno. Ejdar pîffenû qêrenû, gêren a, lajek îr vûn:

-Ti omê etya, ti mi hon ra kerd ayê, ti mî vera ser a şîn? Ez gon ti buwîr. Lajek terson vera tir-tir reciffiyenû, hêf onîyen ejdar, hêf onîyenû xu...Lajek xu bi xu von; “ Ez in ejdar id nişken baş kîr.” A hel di yow çî yen yî vîr. Lajek venden ejdar von:

-Eroo! Vengê mi yen tu?” Ejdar von:

-Êêê, vêng tu yeno mi! Lajek vûn:

-Ez tu r' yow sanik vaj, mi wexto g' sanik xu qedêna, ti mi bûîr. Xu zere di z', vûn; “Mala ejdar bixapî.” Ejdar vûn; “Temom, di vaj!”

Lajek dest pêken û sanikê xu von. Yow sanik qedênen, yowna r' dest pêken. Hela g' ejdar sanikon gueşdarî ken, çimon yî yên pîyeser, wenikê yî yenû kuenû ra. Lajek senî go vêynen ejdar rakot, xizna genû û cad vazdonû. Kueyon û deşton ra vîyerenû, resenû memleket xu. Yenû huzir padşah, padşah seni g' xizna vêynen, şaş monenû. Cûmyerdîyê lajek ‘ir heyron monenû. Suezê xu tepişeno û kênê xu dano ci.

Halîl DEMÎR

16. Kekû

Zemûnyek yow way û bira ben. Dêkê yîn mirena. Baykê yîn honê zewcîyenû. Îna cinîya baykê yîn, in qicon niwazena, yîn ra xû kena. Sê maro sîya ûnyena yîn. Yow pironê nûn nidûna yîn. O wext sê inkê nib, feqîrêy bib.

Wisar o, waxt kengerûn û. Dûmrî yow ruc wird qicon kena rê, qê kîngerûn. Binê pîyelek qûl kena, tor yow kardî ya dûna yîn û vûna:

-Şîryen kînger arê dîyen, bîyaryen, ma pocîn. Eg şima towrê xu pîrîr nikîr, şima kuwayîş wenî!

Kêna binêna birê xu ra pîl a. Way û bira kuwîn pîye dima, dûn ra şîn. Kêna kînger erd ra vecena, hêver yow xu r' wena, yow zi dona birê xu, vona:

-Hûû kekê!... inî bû, inkê ra tepya hîn mo. Ez kînger vecena, ti mi dima arîyed, bik zerê towrî. Ma şond bên kîye, nîyû dûmrîyê ma, qêrena ma ser.

Kêna kînger vecena, lac yê dima dûnû arîye. Xêlîyek wext vîyerenû, kênek ûnîyena hîn bîyû erey, birê xu ra vûna:

-Kekê!..., dê ow towrê ma bîya, kînger ma hîn bes nîyû? Ma hîn şîyer kîye.

Biray kênek, towre ûn dûn wayê xu. Ya fekê towre kena a, ûnîyena zerêy yî, çik tê çinî yû, vûna:

-Kekê, pîyorê kîngerûn tu werd? Ìnkê ma sinî şîn kîye? Dûmrî, ma wena. Bira vûn:

-Willay mi niwerda, ewi g' tu da mi, mi eyî têna werd. Ti înnûn nikena se, zerê mi biqalaşn, bûnî ci.

Kêna kardê xu gena, pîzê birê xu qalişnena, ûnîyena zerrê yî d', ow kîngero dabi ci, o têna ho tê. Ûnîyena binê towrê xu, eg towre ho qul kerdî yo û kînger bin ra rişyo. Ti mevac, dûmrî binê towrê yîn qûl kerda, do ci. Dêmek dûmrî wazena, yow felek bîyar yîn sari, ey ra ona ko. Kêna birê xu ra vûna:

-Kekê, hîn warz, mi înnûn kerd, tu niwerdû.

Ûnîyena bira ra veng-vaj nivicyenû, hama kênek newe zûna bira merdû. Hîn qehrîyena, dûna xu r', bermena, bermena, hîn bira pêyser yen?! Zowt dûna xu r' û teref Allay ra zowt yê qewilyena, vûna:

-Homay mi! Ti mi yow teyr kîrî, ez tim û tim bigêyr, vacî:

Kekû! Kekû! Kekû!

Mi nikîşt, xincîr kîşt.

Mi nipişt, dismal pişt.

Şî vêr Kerrêy Kemer a nişt.¹⁴

Harun TURGUT

---

¹⁴ Cênot: Dewa Zûvîr di yew ca esto uca ra vonî ,“Kerrêy Kemer” (Kerrêy way-biray zî vanî). Vatîşan gore ina mersela o ca di vîyerta.

17. Kuese û Hîrê Birayî

Cêk ben cêk niben. Yow dow di yow kuese beno. Kuese zaf feqîr o, yow her û yow zerdê cinîyê yî ra vêtîyer çîkê yî çinî yo. Şew û roj fikîryeno û peynî di qerarê xu dano û cinîyê xu ra vano:

-Cinî!. Ina feqîrê ma hîn nêaoncîyena, ti o zerd bid mi, ez şîna bazar tucarî kena.

Cinî çê nêvazena bid ci, la deyax nêkena, pêynî di dona ci. Kuese zerdê xu geno herê xu şoneno xu ver, şîno bazar. Ewnîyeno her kes yow fîyet nuştî, milê herê xu d' aliqnayo, yowî poncas paxnot fîyet dawo herê xu, kom ig se baxnot û kom ig zî di sê baxnot dawo herê xu. Kuese zî geno zerdê xu keno binê boça herê xu û di hezar baxnot nuseno û milê herê xu di aliqneno. Şarê bazarî çowî tira çiyêk fom nêkeno, kom vêneno, ewnîyeno tira û vîyeren ra. Hîrê birayî bazar mîyon ra gêrên yên herê kuesî ver. Birayo qic vano:

- Ma bazar di gêrê, di sê baxnot ra zîyêd, fîyêt nidî, çinê ra fîyêtê ino her ehend zîyêd o? Kuese vano:

-Herê mi, zaf bi qîymet o, eg şîma, mirdê yî cow bid ci û şonîyen binê yî d' yow xalî rakîr, ser sibay yow zerd keno. Kuese ewnîyeno kî, hîrê birêy pê înon nikerd, honê vano:

- Ege şîma bawer nêkîn, biewnîyen mi êr ser sibay cow da ci, bo inkê ma r' yow zerd keno. Şîno, qestna yow nûrçik dano bueçê herê xu, yow zerd binê bueçê her ra kûweno war. Birayî zerd genî ewnîyenî kî zerd heqîqî yo, vîst û çar eyarî yo. Biray vonî:

- Tamom, ma herê tu êrnên. Kuese vano:

- Feqet ez şîma r' yow çî vaj, zerdo êrin eyê min o.

Kuese zerdê xu û di hezar peron xu geno û şîno kîye. Hîrê birayî zî herê xu gên û şin kîye. Birayî mîyon xu d' mişowrî kên û qerar don. Şewa vîryen birayo pîl, şewa bîn birayo mîyonin û şewa hîrin zî birayo qic her miqat ken. Birayo pil her beno kîye, yow palas bin yî d' keno ra û cew keno ver, heton ser sibay çimon xu pîyer nêdon, hathatê yî d' gêreno. La her, zerd nêkeno. Saetê yî bena de, birayo mîyonin dano ber, vano:

- Bira, eg ti zerdê xu girewt hêr hedre bik, êr niwetê mi no. Birayo pîl fom keno kî xapîyayo, la bina non xu ser û vano:

- Mi zêrd xu girewt. Hûû bîye!..her hedire yo.

Birayo mîyonin hêr beno kîye, senî go kuese terîf kerdo, eynî sê yî keno la honê her zerd nêkeno. Birayo mîyonin zî fom keno kî kuese yîn xapit. Wi zî xu ser nêon, roja bîn hêr teslîmê birawo qic keno. Birayo qic hêr beno kê xu, wi zî sê biron xu heton sêr sibay hêr îr yow îzzet-îkrom keno, vera sê çirvirik gêreno. La yî rî z' her zerd nikeno. Birayo qic, şin yîn ser qowxe, biron xu ra vano:

- Hêr zerd-merd çîk nivet, şima zûr kê. Kuese ma xapêna, haydîn ma şîyer kuese bikîş.

Hîrê birê tifingon xu gên û wilarê hêr iz gên û şîn hetê kuesî ya. Wexti g' kuese çarşu ra şino kê xu, yow pîlon virazeno. Wi zon, zûr yî vîcyen werte, heton di-hîrê ruejon hîrê birêy yên yî ser qowxe. Kuese şino yow vare êrreno, vare sare birneno, gûnê vare keno zerê yow towre, keno binê fistonê cinîyê xu, pîzê cinîyê xu sera gîryê dono. Kuese cinîyê xu ra vano:

- Bo cînek, helna hîrê misafirê ma yîn, eg ez tu ra vaj; “ma r' çay-qehwe bîya”, ti o wext biqêr mi ser. Îna rê ez yers bena, kardî gena, dona pîzê tu. Îna rê ti xu mexsus birecifin, bajna xu berz erd, wext ig' ti gina erd, ti xu non mergî ya. Cînek vona:

- Temom.

Wexti go yêrsê mi vîyert ez lulî gena xu dest, vêr sarê tu d' nişena rû û tu r' lul cenena, ti zî hîd-hîd bena gonî û warzena pay şina teber. Cinî vona; “temom”

Yow mude ser ra şino, hîrê birayî resên vêr berê kuese û teq û req, teq û req... don ber îr. Kuese senî ber keno a, hîrê biray pê yow xişim a kuwên zere. Kuese bi yow vengo nerm vano:

-Qey se bi, mesela çî ya? Êyî vanî:

-Tu ma xapêne, herê tu zerd nivet. Kuese vano:

- Herhal şima cowê yî zaf da ci, o rid ra zerd nivet. Çîk nibeno, dê şima biryên zere, ez perê şima pêyser dona.

Birayî şîn wade d' nişên rû. Kuese vano:

-Cinî, lez ma r' çay serin. Ma r' wer hedire bik. Cinî vona:

-Nişken, ti warz xu r' hedre bik! Kar-gurê mi çîno, ez tu r' çay serin!!.

-Lîya cinî, ti qeyî ona kena? bo misafirê ma êst, eyb ina mek!.

Yow kuese ra yow cinî ra, beno hala halê yîn, yow şemate non rû. Kuese cad kard geno, don pîzê cinî yê xu. Towrê gûn diryeno, eyî zerê kueno gûnî ser û cinî qestna recifyena û xu dona merg îr. Kuese ho kard destê yî di yo, kuf-pufê yî yo. Şino a sare yeno o sare. Cînek ha wertê wade d' hama dergbîyayî ya, bineyk yêrsê kuese vîyereno. Şino şîbakê wadî ra lulîya xu geno û vêr sarê cinîyê xu di nişeno rû û lulî ceneno. Cînek hîd-hîd dest û lingon xu leqnena û bena gonî. Warzena pay, wade ra şina teber. Birayî in gûre r' şaş monên. Kuese warzeno lulîya xu geno honê şîbak id non rû û vano:

-Qusurê ma meewniyên. Kar û gûrê ma ona yo. Ez hela g' yêrs beno, ez dano purye, cinî mirena, bajna ez lulî cenena, hofnê bena gonî. Birayî tersên, vonî:

-Lîya, ma peron-meron nêwazên. La ti ina lûl bid ma, ma pîya bîn hol. Kuese hêr peyser geno û ina rê lulî dano yîn. Û hîrê birayî kûwên tîyehet şîn kîye. Îna rey dora verîn birayo qic lulî beno kîye. Beno yere, birayo qic vano:

-Cinî mî r' çay bîya. Cinî çay ona. Cinî ra awk wazeno, non wazeno, qehwe wazeno. Peynî di cinî yers bena, vona:

-Dest û ling tu çê nişikyê!.. Xu r' warz we, ti çinê wazên, şû xu r' bîyar. Ez xizmîkarê tu nîya!

Birayo qic, hama kardê xu geno, don pîzê cînek îr. Gûn û gûnîşer kûweno cinî ser, bena qar-warê yê û ginena erd, mirena. Qicî dor-verê deykê xu gên yow qîr-wîrî non rû, bermên. Birayo qic, ti von dê çîk nibîyo, wertê d' binê şino, yeno. Bajna ewnîyeno kî hê qicî aqil pernenî cad a deqqa lulîya xu geno vêr sarê cinîyê xu di nişeno rû. Lulî ceneno-nêceneno cinî gonî nêbena. Xu bi vu vano; "hero mi çi gî werd". Hama newe aqil yeno sarê yî, honê xapîyayî. La hîn çi fayde, cînek merd, şî....

Ruejo bîn lulî beno dano birayê mîyonin. Ew iz o qeyde cinîyê xu kard keno. Birayo pîl iz cinîyê xu kîşeno. Hîrê biray cinazon darên we û yîn kîye.

Honê tifingonê xu gê n û şîn kêyê kuese. Kuese zon eyî yîn, ina rê kêyê xu keno qeyîm. Bero asinîyen keno pa, pîyor penceron pê kerrayon qefilneno. Hîrê birêy dewijon ra zî ardim wazenî, tifingon nê n pa. La sekîn-nikên nêşkên kuese kîye ra teber kîr. Birayo pîl vano:

-Wa pîyorê dewijon bîyer û luecinê kuese ra gîyê xu bikîr war. Kuese yow mudo ra pê deyax nêken vîcyen teber.

Pîyorê dewijon şew û ruej luecinê kueseyî d' gîyê xu kê n. La kueseyo şeyton vînden. Wi zî bin di ê gî sê palpatê diwaron dano dîyês îr', keno wişk, keno ciwalon û kîye di non pîyeser. Yow mudo ra pêy kîye di ca nêmoneno, şewik yow firsend vêneno, vano:

-Cinî, ez hêr bar keno, beno teberê dow, wa tikî cayê ma hera b'.

Kuese herê xu bar keno û nimitkî dow ra kûweno teber. Xêlîyek ca herê xu romeno, çatê raharon di binê yow gozîyer di arisîyeno, barê xu nano rû. Binê wext vîyeren, yow merdim wilarê astuarê xu geno, yeno kîştê yî d' nişeno rû. Halê yowbînnon persên. Mîyerik barê xu non rû, vano:

-Hîn erêy o. Ez imş îtya d' vindeno wa astuarê mi biarisîyo, ez hin siba rew ra kûwen rahar. Kuese, mîyerik ra vano:

-Barê tu çinê yo? Ti ça ra yîn se ra şîn? Mîyerik vano:

- Ez sarraf a, barê mi altun o. Ez Bexdad ra yena şina Îstanbuel.

Mîyerik vano:

-La barê tu çinê yo? Ti ça ra yîn, se ra şîn?. Kuese vano:

-Ez zî tûcarê yaqutan o, barê mi yaqut o. Ez Tehran ra yena şina Şam.

Kuese, honê gêreno yowna fînd biker, mîyerik îr vano:

-Qusurê mi meewnî, ez zaf qefilîyayo û raharê mi zaf dur yo, hewnê mi yena, ez xu r' kuena ra. Ti mevaj, mîyerik iz nîyet xeribno, kuese r' weyîn bikîr. Wi zî paweno kuese rakûr. Mîyerik vano:

-Hownê mi zî yeno, ez zî kûwena ra. Kuese yow xurre-xur nano xu ser. Kuese gêren mîyerik bixapên. Bawê mîyerik o, mîyerik hewna şîyer. Tikî vîyeren, mîyerik warzeno û barê kuese nonû ser astuarê xu û barê xu zî uca di verdeno şino. Kuese warzeno we barê mîyerik nonû ser herê xu û peyser agêreno dow. Kuese honê bi nimitkî yeno kîye. Dewij şefeq id yên luecinê yî

ser, kerron erzên berê yî. Kuese zî cêr ra zerdan erzeno yîn ir, dowij eceb monenî. Vonî:

-Ti ehend zêrd ça ra ard? Wi zî vano:

- Hero, ehmeqyen! Mi gîyê şima da dîyes îr kerd wuşk, kerd ciwalon û mi berd dewonê der-dor id bedilna bi zerdon.

Hîrê birêy dewijon ra vonî:

-Zaf zerar gino ma r, bîyerîn luecinê ma ra zî gî bikîryen. Dewij ina rê pîl-qic şîn luecinê birayon id gî kên. Êyî zî bin id gî gên, don dîyêson ra. Kên wişk û kên ciwalon bên dewon ra çarnên. Şin kom dow, şarê ê dewon pê yîn yarî kên. Von:

-Willay kuese honc ma xapit. Birayî zaf yers bên, vonî:

-Îna rê ma gereka kîyeyê kuese bivêşn. Kuese zon birayî yow felek onî yî sare. Cinîyê xu ra vano:

-Cinî, ez ha remena, ti zî xu r' sekena bikîr. Eg ti kewta tengonî, zerdon bid yîn, wa çow qariş tu nib.

Û kîye ra xu erzeno teber. Dewijî yî vênên û xeber don birayon. Hîrê birayî tor dewijon kûwên yî dima. Kom ig tuerzîn girewt, kom ig xinçer, kalmê, çuwa hîn çinê kewt yîn dest a kewt kueseyî dima. Kuese vazdon, vazdon, ser yow pirdî d' raştê yow şione yeno. Şione vano:

-Ero se bi, ti hend vazdên? Ti çinê ra remên? Kuese vano:

-Yow kênê axayê dowê ma esta, zaf rind a. Wazên bid mi, la ez niwazena. Eyî ra kewt mi dima. Şione vano:

-Eg ez bibên, mi qebl kerdên. Ti von, kêna hem rind a û him zi kênê axayê dowî ya.

Kueseyo fendkar ca d' rahar mujneno yî, vano:

-Bîyê ma cilon xu bibediln, ti şû kênê axayî bigîr, ez xu r' şioneyî kena, cad cilonê xu dên yowbînon. Kuese pesî geno şino û şione zi sêr pirdî d' vindeno vano:

-Temam ez kênê axayî gena. Uca di pawena. (Şioneyî feqîr nîzon çinê yen sare)

Qelexalixê dewijon hend yêrs bîy, kom g' xu resneno ci, dano purye. Şioneyî feqîr yow kuwayîşo hol weno, peynî di gên pird ra erzên zerê ruê. Yow roj dima kuese pesê xu geno şino dow. Dewij vonî:

-Lîya ma tu kîştib, ma tu eştib zerê ruê, tu senî xelisîyê, ti ino pes ça ra ard? Kuese vano:

-Homa şima ra razî bû. Wexti g' şima mi eşt zerê awî, binê awî d, mi senî çîm xu akerd, ez ewnîyayo, dor û verê mi pirê mîyeşnon ê. Ez ha vîzêrna xebitîyayo ancax mi inê ard, hama uca buelê mîyeşnan zaf o.

Dewijî senî kî inê qalê kueseiyê eşnawenî, hetê pirdî ya vazdên. Kom ig reseno sêr pirdî xu erzeno mîyon awî. Tabî, pîyor xeniqîyên. Kuese zî şino dow, dow id çow nimendo pîyorê mal û milkê dewijon yî r' moneno.

Mehmed Selîm UZUN

18.Meselêy Koar

Zemûnyek yow mîyerik û yow zî cinîyê yî bîy. Mîyerik û cinîyek zaf feqîr ib. Yow hêr yîn û yow zî nevîney cilon (lehîf, dueşek, balişna) yîn ra zîyed çikêy yin çinye bi. Yow ruc, mîyerik cinîyê xu ra vûnû:

-Xonim, ma zaf feqîr î, çikêy ma çinyû. Nîye yegêy ma est, nîye diwar ma est û nîye zî xebat esta ez bikîrî. Bîye ma şîyer Dîyarbekîr, ez ûca di xu rî yow gûre vênên û xebitîyen.

Cinîyê yî zaf fikîryena, pêni di razî bena. Mîyerik onû nevîney cilon hêr xu bar kenû û kuenî rahar, hêt Dîyarbekîr a şîni. Xêlek şîni, rahar ra yow koar yîn ver a benû. Koar venden ci û ti ra vûnû:

-Ez rona ha lewêy rahar di pawen. Heta inkê çow niome hêt Dîyarbekîr a nişî kî mi zî tê berû. Xêr xu mi zî xu d' tê bêryen Dîyarbekîr.

Koar xu nonû gûnekê û zaf kuenû yîn layk. Gûnekêy mîyerik zî pê koar yena û gêrenû a cinîyê xu ra vûnû:

-Xonim inî koar gûnek o. Bîye ma inî xu d' tê ber Dîyarbekîr.

Cinî qeyîl nîya koar xu d' tê ber. Cinî mîyerdê xu ra vûna:

-Rahar ma durî yo, ma nieşkîn, inî koar xwu rî rahar ra bela bikîr. Ma r' lazim nîyo. Bîye ma xu r' rahar xu ra şîyer.

Mîyerik kuenû cinîyê xu layk, pêni di yê razî kenû. Onû koar nişnenû heri û hêr erzîn xu ver, kuwîn rahar. Şow û ruc nivindîn rahar ra şînî, pêni di resîn Dîyarbekîr. Zerrê çarşu di mîyerik, koar ra vûnû:

-Ma omê resê Dîyarbekîr. Hîn herî ra bîye war, ma cîye ra abiryîn.

Koar herî ra war nîyenû û don xu r', bermenû, qêrrenû, warrenû. Zerrêy çarşu d' însôn yîn pîyeser û ti ra persîn:

-Koaro!, çinê ra ti hê bermîn?

Koar mîyon bermî d' vûnû:

-În her û ina cinîyê min a! İn mîyerik wazenû her û cinî mi ra bigerû!

Mîyerik û cinî, eyî însôn ra çend raşt vûnî- nivûnî çow yîn ra înon nikenû. Pîyorê yîn vatê koar ra înon kînî. Xeber don zabiton. Zabit yenî koar û mîyerik û cinî tepiştî, bîn qadî het mehkema. Qadî yîn ra persenû:

-Dehwey şima çinê ya, qeyî zabiton şima ard etya?

Koar hûncû don xu rî bermenû û mîyon bermî ra vûnû:

-Her min o, cinîyê min a!..

Mîyerik û cinî zî, sinî bîyo se, raştîyê gûrî vûnî. Qadî derheq yîn di nieşkenû yow qerar bidû. Zabiton ra vûnû:

-Her yow tèn, yow çime kîryen û goştariyê yîn bikîryen dirêy vûnî se?

Zabit zî yîn gîn û bîn erzîn zindon, her yowî kîn yow çimê û pê bêr di vindîn, gueştariyê yîn kîn. Zerrêy zindon di mîyerik qerqilîyenû, kuffenû, nalenû û xu r' vûnû:

-Ez inkê xu rî se ken? Ez tersen cinî û hêr mi ra bigîr bidî koar. Mi bîleheq vatêy cinîyê xu nikerd. Cinîyê mi çend mi ra va; "Mîyerik, in koar ma r' lazim nîyo, bîye ma xu r' rahar xu ra şîyer". Va -niva mi vatê yê nikerd.

Gueştariyê cînyek kînî, ya z' ha qehrîyena, bermena û xu r' vûna:

-Mi çend mîyerdê xu ra va -niva vatêy mi nikerd. Ez nizûn inî koar ça ra ome ma r' bi bela. Ma inkê xu r' se kîn?.

Gueştariyê koar kîn, eg koar bîyû şey, ho wiyenû û xu r' vûnû:

-Her û cinî ra yow barêy mi kuena. Eg her mi rî bikuwrû, ez xu r' nişen ci. Eg cinî zî mi r' bikuwrû, hîna hol benû.

Eyon kî hê gueştarîyê koar, mîyerik û cinî kîn, donî ra şînî qadî het û çinê eşnawit se qadî ra vûnî. Qadî inî vatê yîn ser o qerar genû û zabiton ra vûnû:

-Cinî û hêr bidyen mîyerik wa xu rî şîyerû. Koar zî binê bikuyen û beryen teber bacar di ca verdîyen, ça şîn wa şîyerû.

Mîyerik û cinî verra donî. Koar zî kuwîn, kuwîn û bîn tebêr bacar di verra donî.

Harun TURGUT

19. Abzedê Bin Hîlalon

Zemûnyek yow eşîret est ib. În eşîr di hîrê biray bib'. Nomê birayo pîl Qember, bira qic Hûsên, bira bîn zî Ehmed ib'. Înê zaf hukîm kerdên millet ir'. Yow edêt yîn iz est ib, wext ig' kom zewcîyê gon cisna hol ra cinî bîyar. Wexto kî cinîyê yîn qic ard, bîn lewê vowrî ya non rû, eg a vowr helya se, von "o qic esîl yow qic". Eg nihelyase -heşê gueştaron a- von "bînc". Edêt yîn iz' o tir (tewir) o. Wexto kî nome non pa, kom fek ra hêverî nome vîcya se, gereka o nome qabul bikîr. Yow gereka owc (qûsir) o qic a ninîyo. Yow owc nêpa se, o qic werte ra darîn we. Qic û deyk pîya.

Bira pîl zewicnaye yo û bira mîyonin zî zewcîyen, ina rê şîn Hûsên îr' kêna wazîn. Von filon dow id, filon kîye d' yow kêna mehql esta, ma şîn wazîn. Veywe kîn, cînek on. Wext vîyeren cînek pîze niweş vîcyena û waxt yê ben de. Xeber don yowbînon von, "bîryen pîyeser". Eyî hîryê heme birê û cinî yîn û deyk û bayk yîn, yên pîyeser. Baykê birayon von:

-Eg veyw filon ruej bîyê hol, put beryen lewê vowrî ya ruenîyen, dê vowr helyena nîyû nihelyena?. Helya se xura esîl, nihelya se şima sarê put û dek pîya kîn vîn.

Waxt deyk ben de, dek qic ra qedyena, bena weş, vêr deyk ra qic gîn û cad yow çî peşîn tira, bîn lewê vowrî ya non rû. Hel vindîn, yên. Von:

-Willay vowr helya, piştikê put şîya, resa ard. Baykê birayon von:

-Şîryen, bîaryen!..Ma nome non pa. Şîn, on lewê yow sînî ya, hathatê lewê sînî çî rind kîn de. O ap pîl mûdîyê (hesûdê) ken. Wexti go put on wertê cem'at non rue qê nome pan. Ap pîl von:

-Di bionîyen o fek herî ra, çend fek yî hera w'. Sinî kî o tir von, don celladon dêst (çimkî ap owc no pa) von:

-Deyk û put pîya beryen, vîn kîryen! Kom heta bîn, beryen.!

Celladî, yîn gîn, bînû hîn şow a, bîn vêr rûyî verê gezon. Onîyên cînek zarcilon a, put yê qicik, sêr şonî yo. Eyî wird cellad xu mîyon id von; "Ma se kîr? Ma cinîyek ra vaj, ma tu r' yow çî von, ti xeberê ma warîye nêrz, ma zî g' ti vera don, ti zî xu r' şu." Şîn cînek ra von:

-Wayê!.. Bo ma tu vera don, ti çoy ra mevaj, bo tu fêk ra vîcyê, sarê ma û put pîya şin. Ma îtya tu û put vera don xu r' şu. Çerê qalê ma mekîr!. Ma z' xu r' don ra şîn. Ya vona:

-Şima mi verad, ez bina kê dekê xu û bakê xu pa nişin. Vona; ez nomê kê baykê xu z' pa erd nidon. Înkê yî z' von; "ya û put pîya kerd teber, nomê owc na put ya." Ez xu r' don ra şina, kom ca raşt ome, e (ez) şina.

Cellad yê vera don. Ya xu bin gezon id xu limnena, ruej xu limnena û şow şina. Şina, şina yow warewo berz, onîyena yow dûî êsena. Rîeçê dûîy gena, şina, şina, resena yow warewo berz id vîcyena. Vênena yow xirm ho uca d', yow çadir iz' ho erda yê. Hîn het sibayî ya. Put xu gena, kena bîn pêş xu û xu r' uca kuena. Binêk vîyeren, yow mîyerik çadir ra yen teber, şîyer desmac. Mesîn kerda de, şîyer desmac, şinû hetê xirmî ya, onîyenû cînek ha xirm id kewte, yow put sabî z' ho bîn pêş yê di yo. Gêren a, cinîyê xu ra von:

-Dê şû, yow cînek û pût xu hê xirm id, ven ci d' bîya zere, gûnek o. Cinîyê yî şina, vona:

-Wayê, wayê!.. Ti çi ya? Çi kesî ya?Ti ça ra omeya? De warz we!.. Ya warzena we vona:

-Willay hal madê min û kê vistoron min û pût min i qide (ina qeyde) wo. Vona, mi xura pût xu gurewt, ez remaya, mi luecinê şima ra dûîn dîya, mi rîeç gurewta, ez omeya îtya.

Cînek bena kîye. Warzîn nimaj xu z' kîn. Binê çî-mî kîn hedire, separe wîn. Mîyerik cinîyê xu ra von:

-Êr ra pê ya wayê min a, wi zî g' ewlad wayê min o. Ma se kerd, ma çinê werd, ma çinê gurot pira, ya z' ma ra wa. Xonimê yî vona:

-Tamom.

Hîn uca vindên, yow bine çî-mî zî o xirm id non rue. Hîn çinê werd pîya wîn, hîn se kerd pîya kîn. Hîn yê z' warê kîn. Yow deme ra pê, put ben pîl. Cînek onyena, ser ra ser kê vistoron yê hê yîn ware, kued kîn de bîn. Seka yîn kued gîn ya zona kê vistoron yê wo. Cînek onîyena in ware, warê vistoron yê yo. Yîn çerrê nivîcyên ware, zengîn. O warê xu do ey mîyerikon, ti ra kued gîn. Ser ra ser ti ra kued gîn, heq gîn. (O wext vatîyen kued.)

Cînek in çiyon zona la ço kes ra nivona. Yow ruej wahar kîyê ra persena, vona:

-In merdim qeyî yîn îtya kued gîn? Cînek vona:

-La îtya warê filon barixî yo, ma itya hê ruenişte, yîn ma ra kued gîn, ma zî don ci.

Wext vîyeren, o put ben gird, ben xuert. Dekê yî yow ruej lajê xu ra vona:

-Lacê mi, siba yow merdim suwarî yen û astuarê yî sîye ya. Kînc sipîye ho piradaye, hemmi sê puestê mar beriçîyen. Vona; omê se ti cara yow çî pê ra don qafê yî r', don sarê yî, wa zît ib, wa bîyer erd gin. Ti deston lingon yî pîşên, on kuemê ma d' non rue.

Lac von; Êê!.. Lacê yê yow pehlîwon, tekê yî bina çînî yo. Siba dîyen. Lacek onîyen yow astuar ho yen, astuar eg hemmee rehbonî ken, simon sera yen. Mîyerik iz ho lewê astuarî yo, kîncê yî sê jîletî yo, sê puestê mar beriçîyenû. Willay yow rot gen û pey ra qeldîyen ci, qelden erd. Deston lingon yî pîşeşen, ben, kaş ken ben kuem id non rue û perde oncen. Dekê yî vona:

-Lacê mi, ti zon siba seben? Wi von:

-Dayê ez nîyozon. Vona:

-Siba yow merdim yen, kînc boz ho piradayê, astuarê yî buez a, ho wenişte, yen. Ti eyî z' don purye la ti sê eyî bîn purye nidon. Yî z' don erd, deston lingon yî bestên, bên vêr yî d' non rue. Von: Ê, dayê!..

Mîyerik yen, wi xu limnen, pê ra don purye, don erd, deston lingon yî besten. Ben, vêr yî d' non rue. Deykê yî vona:

-Lacê m' ti zon siba se ben? Lacek von:

-Dayê!. La ez çi zon siba se ben?

-Siba yow mîyerik yen, kînc kehwerengî ho ser o, astuarê yî sûr o. Eyî z' ti don purye, ama ti hêdî don purye, ti deston lingon yî bestên. Ti eyî z' bîn, kîştê yîn non rue.

Lacek xu limnen pê dîyesê xirma, mîyerik yen, pê ra don purye, deston lingon yî besten, ewi zi g' ben non rue. Honê ya vona:

-Lacê m' , ti zon se ben? Von:

-Dayê! La e çi zon? Vona:

-Ina rêy yow kînc yeşil yen, eyî zî g' ti hêêdî don purye, binê axtîyar, wa nidej. Deston lingon yî pîyeş, eyî zî g' ber, yîn vêr ruen.

Lacek o qide ken. Eyo kînc sîyê piradayê ap yî yo, Qember. Ew bîn ap yî mîyonîyen, ewi kî, va, zaf purye med, kînc yî kehwerengî yo, astuarê yî sûr o, bayk yî yo. Kînc yî yeşil zî bayk kênek, pîrîk lacekî yo. Peynî di pîrîk lacek yen, çimkî mereq ken, von; “Inî hê şînî, çow pêyser anigêren.” Bayk kêna mereq ken, von; “Lîya ino kom hen cesur, cumyerd vîcyo kî, inê hê şînî, çow nîn, cê çî ho ben pê.” Wi zî warzen û ruejê çeherin, kîncon yeşilon gen pira, nişen astuarê xu, don ra şin, kuen yîn dima. Çahar hemin iz hê xirm id. Deyk vona:

-Lacê mi, ez inkê yow wer kena hedre, yîn îr' taşt ber, ruen. Seka ti sifre ber zere, eyî firaqon “req req req” pîyer id ber zere. Vona; bad werî ya, wexti go ti kehwe ber zere, eyî z' lewê nengûyê giştê xu wa pîl kîr, ber zere. Lewê nengûyê xu sera k' ber zere. Von; Temom.

Lacek yow xort delal, ti qemîş nikîn, bonî ti ra. Deyk çî kena hedire, wi ben non rue, sifre ken ra. Segô hîn wer ben zere, tason xu finen pîya. Eyî onyên ti ra, von:

-Halla, hala!!!... Inê edet ma wo! İno çi kesî yo? İno ça ra edet ma zon, bîye ma çowna nîyozon ona bikîr.

Non wîn, darîn we, hel vindên, ina rê cî r' kehwe virazena. Wi finen gîştê xu wa pîl, lewê nengûn xu qehwe edelnen, ben ken vila. İno z' edet bayk kêna yo. Bayk kêna von:

-Lîya, ino z' edet ma wo. İno ça ra musê inê edet ma, bê ma çow îna niken.

İna rê cînek pê perdî ra vona:

-O fek hera kom yo? (eyî von) Hiiii ihiiii!!!!

Uca pîyor warzîn we, von;” Dêmek inê ma yî. Hîn zonên kî celladon, laj û deyk nikîşt. Varar şî pîyera, bîn şê, in qîde yow laj delal, bina qemîş nikên, bonî ti ra. Cesaretlî yo, cumyerd, pehlîwon. Bîn şê, varard şîn lacek a. Pîrîk yî von:

-Bîryen, ma yow nome non pa. Hama bênome yo. On warîye, lacek nişnên ru. Xeftîyen pîrîk yî vaj; “İno Abzêd ser hîlalon o.” Ap yî Qember hon mûdîyê ken. Qember von; “Abzêd bin hîlalon” Pîrîk von:

-Lîya, şima qe otir von. İn, ma pîyorin girot bin dêst xu, ma ard îtya, şîma z' hama von, “Abzêd bin hîlalon”. İno bin dêst nîyo, sêr dêstî yo, gerek şima vatîyen, “Abzêd ser hîlalon”. Ap pîl mûdîyê ken, edêt yîn id kom yow nome na pa se, ey bîn çow nişken bibedeln. İna rêy von:

-Ma laj xu zewecnên. La ma kom cî r' on? Ma in laj xu çowî vera nidon. Ma kênê ap yî yo pîl, kênê Qember cî r' wazîn.

Qember xu bi xu von; “İnkê inê siba kênê mi zî girot, ma çahar hemin iz girot bin dêst xu, Willay, in hîn xura mî r' tawê niverden. Axatî û eşîretî mi ra gen. Yîn ra von:

-Yow şert mi est, ez o şêrt xu erzen ver, heton şêrt mi nîyar ca, ez kênê xu nidon ci. İna rêy von:

-Şêrt tu çinê yo? Ap von:

-Ti gereka şîr, astuarê Hedhedon mî r' bîya. Ez hama kênê xu don tu.

Astuarê Hedhedon zî bina çow nîyozon ho ça? Bina çow niresen ci, cê yî belû nîyo. İna rêy pîrîk yî di heb dezon yî z' finen kîşt, von; “ Di şîryen,

astuar bîaryen!” Don ra, şîn, şîn, ityê tu, ucê mi, pers, pers,..û şîn resên yow dow hîn hetê şowî ya. Vênên yow dow, di mehla ya. Mehlê cuar eg fenêr hê têvistê, def û zurnê hê ruenayê, veywe yo, şênî ya. Mehlê cîyer iz eg çilê hê gizgizîyên, çilê îdarî yê, xecîd qıcık, bon qıcık î, mehla feqîr a. Don ra şîn, şîn mehla cîryen, yow ber kuwîn. Yow pîr ber kena a, yena warye. Pîr tersena, hîrye heb cumyerd, cumyerd xerîb. Von:

-Pîrê! Ma ra meters!. Ma bigîr zere, ma vêşon. Pîr yîn gena zere, pîr vona:

-Willay, tawê çînî yo, ez şima r’powc. Di heb hîrê heb hak hê uca, cî r’ona şiknena, dona yîn vera, non wîn. Pîr ra von:

-Pîrê, inê çinê yo? İn def û zurnê, ino hala hala, in şamate çinê yo?...Pîr vona:

-Ina mehla ra laj axê pê zora yow kênek girewt û berdo, weyvê laj axî yo. Von:

-Pîrê ma hîn şîn, ti non da ma Alla razî b’, xatirê tu.

Pîr ra xatir wazîn, don ra şîn, hê rahar a şîn, lajek dezon xu ra von:

-Bo, ma nikê şîn dezêyên xu belû mekîryen! Xu eşkera mekîryen, o qidê bikîryen, bina şar nizon şima xerîb. Ez şina kuena ser guevendî, şima zî yow def bigîryen, yow zûrne bigîryen bikuryen, wa çow ma nişinas. Von; “Tamom.”

Don ra şîn, şîn vêr def û zûrne. Yow def gen û kuen, yow zûrne gen, cenên, wi zî g’ kuen ser guevendî. Guevend id onîyen zomay ra, hîdî hîdî şîn vêr zomay, yow finen şatîk mîl yî ra ca d’ mil yî ser peren, şîn ginen o warîye, pîyor qarî-warî non rue, her yow, yow heta erzîyen. Von; “Inê kom? I qide cesur kî, omê veyvê laj axê şamate viraşt, qewxe viraşt?” Eyî dêst kênek gîn, bîn teslîm kê bayk kîn. Pêser don ra yîn, ina rêy o şelik vonî kî:

-Şima çi kesî? İn çi cesaret? Şima ça ra omê? Ma hîn şima vera nidon. Her yow, yow kêna ma don şima, xu r’ îtya vindiryen. Îtya ma r’ warê bikîryen, ina dow ir sermîyonê bikîryen. Abzêd bin hîlalon von:

-Willay, ez nizowcîyen, waştîyê mi xura esta. Kênê ap ya. Dezon ra von; “Şima her yow, yow bigîryen, xu r’ îtya vindiryen.”

Her yow kêna don ci, hîn uca vindên. Lajek don purye şin, şin gêren mîyon dow ra, xu zere d' von; "Dê vindir, ez şîr, pers bikîr, ez cayê Hedhedon ca bikîr." Neyse nata şin, weta şin, şin, şin onîyen, yow guela gird a, yow valîyer ha vêt guel id, yow kerra gird nika vêt guel id ruenaye, kerrê nimajî ya, sera nimaj kîn. Ser a kerra nişen rû, ho xeyal ken, vênên di heb kêne hê cuar ra yîn, hê yowbînôn id qal kîn. Warzen we, şin pê valîyera xu limnen. Ê kêne kîncon xu vecên, kuwîn owk, wi ho sîyer ken, ina rêy vênên yow kênek hîîdî guel ra vîcyena, yena kîştê guel, kîncon xu gena pira, xu kena vîn, eya kêneka bîn iz hama ha guel id. Vênên yow lajek erzîyê lewê kîncon.

Ti nivon o lajek, birê eya kêneka guel ra vîcyê, birê eya wa. Wayê xu ra von; "Kêne Hedhedon bixapên, ber uca, şîryen asnow bikîryen. Ez yen, ti xu vîn kîr, ez lewê kîncon yê wa nişen rû." Xura uca edêt yîn, kom lewê kînc kom kêna wa nişt rû se, gerek eya kênek bid eyê. Birê kênek, şin lewê kîncon kênek nişen rû kî, von, wa kênek bid mi.

Ya uca hîn şarmayena, asnow kena, xu nona pê kera wa, vona:

-Yarabbî, Yarabbî!..Ti inkê Abzêd bin hîlalon biardîyen, wa heq in lajek ra biomên!... Sinî otir vona, Abzêd bin hîlalon xu vir ken, xu lewê milistîk mîyerik kuen, ca d' don purye, kuen mîyon ê çomir a, pay gêren sera, kîşen, kîşen ben qelden mîyon guel a. Honê şin pê valîyer a, xu limnen, kênek yena, kîncon xu gena pira. Vendena, vona:

-Ti çi yî, çi kesî yî? Ti çinê ra omê, ina holî mi r' kerd? Wi von:

-Ti hela bîn vanda kom î? Vona:

-Mi vanda Abzêd bin hîlalon.

-Abzêd bin hîlalon ez a. Ya vona:

-Halla, Halla!... Mi Allay ra çinê vaşt, Alla da mi. Ti mî r' ina holî kerd, la ez tu r' se kîr? Wi nîyozon ya kêne Hedhedon a. Hal meselê xu yê r' von; "Ap mi i qide şert eşt mi vêt. Va; "gereka ti şîr, astuarê Hedhedon bîyar, ez zî kêne xu bid tu." Ez zî omeya, ha gêrena astuar." Ya vona:

-Willay, Astuarê bayk min a, ez kêne Hedhedon a. Astuarê bayk mi zî zaf biqîmet a. Bayk mi, vilikon ken pa, di heb mişagon ver yê d' edelnê, bina niverden çow şîyer zere. Wi von:

-Se kena bikîr a astuar bid mi dest. O qowl ap min o. Kênek vona:

-Ti xu eşkera mekîr. Ez şin, bayk xu ra vona; “Ê niwetçîyon rê kîr kîye, yow ruej zî ez astuar pawena.” Neyse wi xu ken vîn, xu eşkera niken. Kênek şina kîyê bayk xu ra vona:

-Baba! Niwetçîyon bîg rê kîr kîye, tim-tim nikê hê îtya gûnek o, yîn iz qîc yîn est, kê yîn est, wa yow ruej iz xu r’ şîr kîye. Îmş ez astuar pawena. Çim mi niko axur ser a. Baykê yê sê yê kenû von:

-Tamom. Ti sinî wazena wa o qide b’.

Kênek bena şê, yîn kena rê. Kênek şina astuar xemelnena, vilikon kena pa, zîyen nona ser, wûlar yê kena mil û gena şina vêr Abzêd bin hîlalon û vona:

-Hon tu r’ astuar, xu r’ weniş şû, ti mi r’ ina holî kerd, o mîyerik ra qedenê.

Wi nişen we, ya şina kîye. Astuara rehbonî ya, hemmmi simon sera pay vindena. Mîyerik xerîb qabul nikena, sim sera şina, çemilîyena, lingon xu kena berz, xu erzena we. Abzêd ser ra ginen erd, mîyon yow yege d’, xu ra şin. Astuarê tu pêyser dona ra yena. Bayk vênên, astuar omeya vêr ber. Kêne xu ra von:

-Seko- niko in gûre ti ko. Ti ina astuar da kom? Ti se kerda, mi ra vaj!
Ya vona:

-Baba! Hal made mi, i qide ya. Ez û kênek, ma şî kewt guel o, mi xapêna, xu kerd vîn û şîya. Yow mîyerik omê, lewê kîncon min a nişt rû. Mi zî duay kerd, va; “Yarabbî, Abzêd bin hîlalon inkê îtya d’ bibên, mi in mîyerik ra biqedenên.” Yow mîyerik xu dar ra vir kerd, mîyerik kuwa, kîşt, girot kerd mîyon çomir, geber kerd. Vona, mi zî va, ez tu r’ yow holî kena. Wi zî mi ra astuar waşt, mi zî g’ cî r’ ina holî kerd. Mi zî astuarê tu da ci. Wi von:

-Ê la kêne mi, Abzêd bin hîlalon omo îtya, la ti qey mi ra niva, ega bimên îtya ez bidîn, mi astuar iz dên ci, mi tu zî dên ci.

Kênek bena şê, hîn eya şow nişina, ben sersibay erzîyena, şina. Lajek cê yî belû kerde wo, honc şîyû, şîyû lewê kerra di ruenişt. Ya erzîyena şina, vona:

-Mijdonê mi bid. Bayk mi va; “Wa bîyer ez vênên, ez astuar iz don ci, ez tu zî don ci. Vona; ama yow cionê astuar z’ esta. Eya ciona zî bayk mi ra biwaz. Ma sego şîn, ma nişên astuar a û ma cione zî cêz mi bar kîn. Abzêd von; “Ê”.

Don ra şîn, şîn kîye. Hedhedon ben şê, von; “Abzêd bin hîlalon omo.” Dehwet ken kîye, ken misafir. Xeber kuena mîyon dow, Milet pîyor bena şê, kênê axê ha zewcîyena, veyve non rû, pîyor yîn pîyeser. Rueja bîn Hedhedon warzen we, von:

-Kênê mi tîyeçîn, weçinyen, cêz yê tîyo kîryen. Abzêd bin hîlalon von:

-Axê! Astuar têna ma r’ nivecena, ez û ya ma nişîn astuar a, rahar ma dûrî yo. Cione zî bid ma, ma cêz yê bar kîn. Von; “Tamom.”

Astuar don ci, eya cione zî don ci, kêna zî don ci. Yow gale erzîn lewê astuar, yow heqbe erzîn lewê ciona, cêz yê kîn de. Dezê yî xeber gîn, dezê zî cînîyê xu gîn, her di yow astuar gîn, nişîn we. Nata omê hîryê ten. Wetaşîn hîrê yî, hîrê cinî bî şeş, hîrê astuar bî new û yow ciona zî bî des. Pîyer pîya kuwîn rahar bîn yow qefle şîn. Şîn resên nizdîyê dowê xu. Dow xeber gen, von:

-Abzêd bin hîlalon, yow astuar yow cinî zî girowt hê pîyor pîya yîn. Şîn xeber don Qember:

-Willay, birarzê tu, astuar ard. Qember von:

-Şîryen eyî ra vacîyen wa astuar bîyar heton vêr ber mi, teslîm mi ken, ez otir astuar qeblu ken, ez hama kêna don ci. Otir astuar ardiş û kêna ci dayîş çînî yo. Îna rêy qasid şawen, qasid yen Abzêd bin hîlalon ra von:

-Ap tu von, wa astuar bîyar teslîm mi kîr, ez hama kêna don ci.

Abzêd nişên astuar şîn, vêr ber ap xu. Ap xu ra von:

-Bîye teber, kênê tu wa tu rî b’. Astuarê mi zî wa mi rî b’. Mi xu r’ cînî z’ girowta. Ez kênê tu z’ niwazen, astuar iz nidon. Ap ben gej, xu zere d’ von; “Mi inê kerd rê, mi va, wa şîyer yow ca d’ bimir. Wa axatî mi ra nigîr. Wi şîyû astuar û cinî pîya girowt û ardû.

Pîyer resê mirad xu. Allah mirad ma pîyoron bikîr.

Tîr eş,

Wêr deşt,

Ma r' hot heb say kowt.

Sadiye CÎRÎT

20. Şarik û Şivon

Şarik û Şivon deşta Dîyarbek di kêyê yow axayî di şoneyî kenî. Way û bira wird pîya ser sibay pes benî çirênenî, yere on kêye. Rojek xonimê axayî hela g' pes çir kena, onîyena yow bûya weş şitî ra yena. Îna yow mude dewom kena û xonimê axayî rojek bêrîyê ra yena kêye, vona:

-Axa, şoneyî hê komca di nê pes çirênenî? Inê rojon yow bûya weş şitî ra yena.

Axa wexti g' yow firê şit wen, onîyen yow toma weş don û, şaş monen.

Von:

-Hala, hala! İn vaşo g' şitî ra bûyê yî yen in zeron id' çinîyo.

Axa dormaleyê Dîyarbekrî zaf hol zono û ino vaşo kî pesê axayî werdo têna Kosipî di esto. Welakîn axa zaf hol zono, Kosipî zaf durî yo û şayîş û ameyîşê Kosipî rayîrê rojan o. Feqet yî serê sibayî şînî çere û yere yenî kêye. Axa wexti g' inon, xonima xu ra von, xonima axayi atisîyena. Axa zî înon nêken, welakîn wi zî zaf hol zon, ino vaş, bîye Kosipî yowna ca d' çinî yo.

Axa von:

- Ez gon, sirrê yîn eşkera biker!

Û rojek inon taqîb ken. Ser sibayî Şarik û birayê xu Şivon pes vecên teber şîn kîştê dow. Şarik û Şivon tor pesî xu wa, bên yow barsê hingon û vêr xu don Kosipî ya, firrên. Fekê axa akerde monen. Axa yîn dima onîyen, êyî firron, şîn û çimon ra bîn vîn. Axa eya roj heton şond uca d' vinden. Ben helê şon honê sê barsê hingon tédima firên yên kîştê dow di nişên. Û sê her roj yow vernîyê pes di, yow zî peynîyê pes di yên kêye. Êyî axayî nêvênîn û axa zî çinê k' dîyo çowî ra nêvon. Şond, axa xonim ra von:

-Zowdê mi hedre bikîr, ez şina.

Roja bîn axa zî rew ra warzeno astuarê xu hedre keno û heton kîştê dow înon teqîb keno. Wext 'ig êyî firên şîn, axa zî vêr astuarê xu dano hetê Kosipî yo.

Way û bira tor pesî ser Kosipî d' nişên, Şarik cê pes id vindena û Şivon zî selê xu gen û şin û çemê Mûradî ra owk kîrişen lewê Ko Sipî.

(Goreyê vatişon, ina owk kîrişen, ben Kosipî ser o yow bon virazên.) Şivon wext 'ig owkê xu gen û yen, ser rahara raşt axayî yen. Seni 'g axayî vêneno selê owkî vir keno û hetê Şarikî ya vazdono û mîyonê lemî di xu vîn ken. Axa zî astuarê xu ê hetî ser romen. Sego vecîyen kueyî ser, onîyenû kî Şarik ha ver pesî di dîron vona û guevend gena. Senî g' Şarik, axayî vênena a zî vazdona mîyonê lemî û xu kena vîn. Axa hathatê Kosipî di gêreno-nêgêreno way û biray nivêneno. Peynî d' teselê axa kuen û pesê xu, xu ver şonen, gen û şin kîye.

O wext ra pêy meselê Şarik û Şivon mîyon şarê ma di sê yow mersela tim yena vatiş. Axa Kosipî ser o yow xirba nêmcet vêneno. Gorê efsanê; way û biray pê ina awk, o warîyê (düzlük) Kosipî di yow bon viraştên. Goreyê vatişon, dîyesê bonî pê kerra û qum û cis virazîyaw. Lewê Kosipî di ne kerra, ne qum û ne zî cis esto. Eyî çiyî pîyor yowna ca ra kîrişîyaw. Ey ra dowê hê mîyon koyanê Sipî, inê koyî ra vonî; koyî Şarik û Şivon.¹⁵

Mahmut YILMAZ

---

¹⁵ Cênot: "Ser qilê koyî di yew xirb esta, dewê dorûverê Kosipî di her serr şînî uca zîyaret kenî û qîrbûnon birnên. Varyantê mintiqayê Qerebegan di zî qey ina efsane, ina vîyeren: "Eyna kî yîn awca di xu r' yew mescîd viraştî paşa ûme sirrey yîn dî, mescîdê yîn nêmcet menda. Yewna çiyî zî hela k' durî ra ewniyên Kûyê Şarik ra, kî vûnî qey bizî ha awca di çereynî, kî şînî nîzdî ekse kere yî." (Septioğlu, 2019: 105). Serê qilê Kosipî di kerrayanê sipî estî û dûrî ra êsayîşê inê kerrayan monena pesê sipî. Yanî goreyê efsaneyê mîyanê şarî ko, nameyê xu uca ra girewto.

Sanika Şarik û Şivonî, yew kitabê sonîkanê Tirkî di bi nameyê "Şeryekşan" vîyeren. Biewnîyên: Şevket Beysanoğlu, Bütün Cepheleriyle Diyarbakır, İstanbul, 1963, r.11.

ÇİMEYÎ

- ALAKOM, Rohat (1994), *Di Folklorê Kurdî de Serdestîyeke Jinan*, Weşanên Nûdem, Petersburg.
- ALDATMAZ GÜNTAŞ, Nadire (2014), *Folklorê Kîrmancan Ser o*, Roşna, Diyarbakır.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2002), *Taşeli Masalları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- AYDIN, Nusret (2011), *Diyarbakır ve Mirdasiler Tarihi*, Avesta Yayınları, İstanbul.
- BAHADİROĞLU, Yavuz (2019), *Mısır'a Doğru*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- BARDİZAKTSÎ, Vahan-NATANYAN, Boğos-SÎRVANTSDYANTS, Karekîn, Çar: Arsen Yarman, (2010), *Palu- Harput 1878, II. Cilt/ Raporlar*, Derlem Yayınları, İstanbul.
- BEDÎRXAN, Celadet Alî (1932), “*Edebîyat û Folklor*”, Hawar Kovara Kurdî, s. 1, c.1, h. 1, r. 14, Çapxane Tereqî, Şam.
- BİLGİN, M. Siraç (2015), *1925 Direnişi Şêx Şerif Şêx Husên ve...*, J&J Yayınları, İstanbul.
- BİLKAN, Ali Fuat (2009), *Masal Estetiği*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- BOR, İsmet (2013), *Vistonikê Dadiye Mi*, Weşanxaneyê Roşna, Diyarbakır.
- BORATAV, Pertev Naili (1982), *Folklor ve Edebiyat*, Adam Yayınları, c.II, İstanbul.
- BOZKURT, Kenan (2012), “Kürt Masallarının Yapısal Özellikleri”, *Kîmlîk, Kùltür Ve Değişim Sürecinde Osmanlı'dan Günümüze Kürtler*, Uluslararası Sempozyum, Bingöl Üniversitesi Yayınları, Bingöl.
- CAN, Mutlu (2015), *Bibliyografyaya Sanikanê Kurdkîya Kîrmanckî (Zazakî)*, Vate, Weşanxaneyê Vateyi, İstanbul, Payiz h. 46, r.85-87.
- CAN, Mutlu (2019), *Sözden Yazıya Zazaca*, Peywend, İstanbul.
- CEWERÎ, Fırat (1996), *Kultur, Huner û Edebiyat*, Weşanxaneyê Nûdem, Stockholm.

- ÇAĞLAYAN, Ercan (2016), *Zazalar Tarih, Kültür ve Kîmlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ÇAKAR, Enver (2018), *Hurufat Defterlerine Göre 18. Yüzyılda Palu*, Vakıflar Dergisi, (49), 21-41 İstanbul.
- ÇELKER, Xal (2005), *Welat Ra Şanikê Şani*, Vejiyaişê Tiji, Estemol.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2002), *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- DEMİRTAŞ, Feyzullah (2007), *Mirdasi Hükümdarları (Palu-Eğil Hükümetleri ve Çermik Beyliği) ile Hakkari Hükümdarları*, Göksu Matbaa, 2. Baskı, İstanbul.
- DORSON, Richard (2006), *Günümüz Folklor Kuramları*, Geleneksel Yayınları, Ankara.
- DUNDES, Alan (1998), “*Halk Kîmdir?(Who Are the Folk?)*”Çar: Metin Ekici, Milli Folklor (31),s. 139-142, Ankara.
- _____ (2005). “Halk Biliminde Çalışma Yöntemleri”, *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, c.II (Edit: Oguz Öcal, Selcan Gürçayır), Geleneksel Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1986), *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ERSOZ, Umer Faruq (2013), *Kekû*, Weşanxaneyê Roşna, Diyarbekîr.
- Evliya ÇELEBİ, (2006), *Seyahatnamesi*, Haz: Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, c.3-1, YKY, İstanbul.
- GÜNAY, Umay (1992), “*Masal*” *Türk Dünyası El Kitabı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, c.III, Ankara. Nakleden: Türk Halk Edebiyatı, El Kitabı (2016), Grafiker Yayınları, 13. Baskı, Ankara.
- KARABULUT, Serdar (2013), *Zazalar, Tarihi Kültürel ve Sosyal Yapı*, Altın Kalem Yayınları, İzmir.
- _____ (2014), *Şehy Ali Sebîti El-Palevi*, Altın Kalem Yayınları, İzmir.

- KARADAĞ, Metin (2004), *Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri*, Ürün Yayınları, 4.Baskı, Ankara.
- KATAR, Murat (2018), “Göge Baş Uzatmış Bir Kale, Şebeteria (Palu Kalesi ve Palu Kalesi’ndekî Urartu İzleri)”, *Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, c.I, 103-112, Elazığ.
- KAYA, Mehmed S. (2014), *Zaza Kürtler*, Weşanxaneya Rûpelê, İstanbul.
- KESKİN, Necat (2019), *Folklor û Edebiyata Gelêri*, Avesta, İstanbul.
- KÖSE, Muhammed (2016), *Palu Kazası, Nahiyeleri ve Köylerinin Demografik ve Sosyal Yapısı (Hun, Şin, Sivan, Gökdere, Bulanık, Ohi, Kaçur)(1841)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul.
- KURÛJ, Seyîtxan (2002), *Wayê Hot Birayûn: Sanikan û Deyîranê Çewlîgî*, Weşanxaneyê Arya, İstanbul.
- KURÛJ, Seyitxan (2014), “Xebatê Peter J.A. Lerch Derheqî Kurdoloji De”, *Nûbihar Akademi Dergisi*, c.1, h.1, r. 93-108, İstanbul.
- LICOKÎC, Mîhanî (2007), *Sanikan û Deyîranê Licê Ra*, Vate, İstanbul.
- MALMÎSANIJ, Mehemed (1986, 1987), “*Tayê Nuşteyî Peter Lerch*”, Hêvî, Kovara Çandîya Giştî, h. 5, s. 1986 / h. 6, s. 1987, Paris.
- MÎHOTULÎ, Selahaddin (1992), *Arya Uygarlıklarından Kürtlere*, Koral Yayınları, İstanbul.
- MİNORSKY, Viladimir- BOÏS, Thomas- MAC KENZİE, D. N. (2004), *Kürtler& Kürdistan*, Doz Yayınları, Çapa 2. İstanbul.
- ROJHÎLAT, Jêhat (2015), “Folklor û Belavbûna Folklorê”, *Kovara Folklorê Kurdan*, Weşanên Şaredariya Bajarê Mezin a Amedî, h. 1, r. 7-12, Amed.
- PARILTI, Abidin- GALİP, Özlem (2010), *Kürt Romanı Okuma Kılavuzu*, “Önsöz, Muhsin Kızılkaya”, Sel Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2009), *Zarok u Çirok (Destpêka Pedagojîya Kurdî)*, Doz Yayınları, İstanbul.
- PERTEV, Ramazan (2015), *Edebîyata Kurdî ya Gelerî, Dîrok-Teorî-Rebaz-Lîteratur-Berawirdî-1*, Avesta, İstanbul.

- PROPP, Vladimir (2008), (Çar: Mehmet Rifat- Sema Rifat), *Masalın Biçimbilimi*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- _____ (2011), (Çar: Mehmet Rifat- Sema Rifat), *Masalın Biçimbilimi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim (1980), *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Katalogu*, Ankara Basımevi, Ankara.
- _____ (1999), *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- _____ (2012), *Masal Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, 5. Baskı, Ankara.
- SCHNITZLER Jason H. (2000), “İki Masal Tipi Katalogunun Karşılaştırılmalı Listesi: Eberhard-Boratav: Türk Masallarının Tip Katalogu (TTV=EB) ve Aarne-Thompson: Masal Tipleri Katalogu (TF=AT)”, Çev: Metin Ekici, *Milli Folklor Dergisi-46*, r.24
- SEPTİOĞLU, Hüsametdin (2004), *Palu ve Şeyh Ali-yi Septi Hazretleri*, Öz Tuğra Yayınları, Elazığ.
- ŞERAFEDDİN HAN (2010), *Şerefname*, (Fransızkî ra Çar: Rıza Katı), c. II, Yaba Yayınları, İstanbul.
- OĞUZ, M. Öcal (2010), “Türkiye’de Mit Ve Masal Çalışmaları Veya Bir Olumsuzlama Ve Tek-Tipleştirme Öyküsü”, *Milli Folklor Dergisi- 85*, s. 36-45.
- OĞUZ, M. Öcal (2016), *Türk Halk Edebiyatı, El Kitabı*, Grafiker Yayınları, 13. Baskı, Ankara.
- TÜRKÇE SÖZLÜK (2011), AKALIN, Şükrü Haluk- TOPARLI Recep, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları, 11.Baskı, Ankara.
- TODD, Terry Lynn (2002), *A Grammar of Dimili, Also Known as Zaza*, Doktora Tezi, Almanya.
- TURGUT, Harun (2008), *Türkçe- Zazaca Sözlük*, Do Yayınları, İstanbul.
- TÜRKMEN, Fikret (2008), “Mukayeseli Edebiyat ve Mukayeseli Folklor Çalışmaları Üzerine Görüşler” , *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, c. VIII, s. 2, r. 111-116, İzmir.

UZUN, Mehmed (1992), *Destpêka Edebîyata Kurdî*, Weşanxaneyê Beybûnê, Ankara.

_____ (2005), *Dengbêjlerim*, Belge Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

ÜNAL, Mehmet Ali (1994) “XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti”, *XI. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, c. III, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

VAROL, Murat (2015), “Zazaca Yazılan Eserlere Dair Bir Bibliyografya (1899-2014)”, *Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Dergisi*, c. 1, h.1, r. 37-54.

_____ (2015), “Zaza Edebiyatında Tirêj Dergisinin Yeri”, *Mukaddime*, c. 6, h. 1, r. 139-149.

YAPICI, Süleyman (2016), *Palu 1841 Nüfus ve Toplum Yapısı*, Anıl Matbaa, Elazığ.

_____ (2004), *Palu Tarih-Kültür-İdari ve Sosyal Yapı*, Anıl Matbaa, Elazığ.

YILDIRIM, Kadri-LEZGİN, Roşan-BİNGÖL, İbrahim (2012), *Edebiyatê Kîrmanckî Ra Nimûneyî (Zazaca Edebiyatından Örnekler)*, Mardin Artuklu Üniversitesi Türkîye’de Yaşayan Diller Entitüsü Yayınları, Mardin.

YILDIRIM, Kadri-PERTEV, Ramazan-ASLAN, Mustafa (2013), *Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

YUZEN, Enver (1979-1980), *Tirêj*, Kovara Çandî û Pîşeyî, h. 1-2-3, Doğan Basımevi, İzmir.

Çimeyî İnternetî

www.palu.gov.tr/kisacapalu

<https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/diyarbakir-vilayeti/palu/yerlesimbirimi/cografya.html>

<https://www.zuexpayic.com/2015/03/guewdere-asireti-uzerine-bilgiler.html>,

<https://uzaklarayolculuk.com/palu-urartu-kitabesi>